

Ն Ո Ր
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՓՈՓՈԽՄԱՆՑ ՀԱՄԵՄԱՏ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱԼ

Ա. Մ. ԳՐԱԳԱՇԵԱՆԻ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏՈՎԱՅԻՆ ԳՐԱԳԱՇԵԱՆ

— 1878 —

2054

Ի ԳՐԱՅ

ՃԵՄԱՐԱՆԻ Ս. ԷԶՄԻՆԺԻ

Խ. 15.

144.
II - 216

~~2416~~

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲՆԱԿԱՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՓՈՓՈԽՄԱՆՑ ՀԱՄԵՄԱՏ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱԼ

Ա. Մ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆԷ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏԳՈՒԹՅՈՒՆ

ՅՈՎԱԾՓ 8 ԳՈՎԱՑԵԱՆ

— 1878 —

7054

Աշխարհագրութեան այս նոր դասագիրքը քաղուած է Պէրլինի բարձրագոյն դպրոցաց գերմաներէն աշխարհագրութեան ընդարձակ դասագրին 1877 ի և վերջին տպագրութենէն որ աշխարհագրական նորագոյն տեղեկութեանց համեմատ սրբագրուած է :

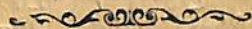
Ըստ կարի ջանացինք մեր այս դասագիրքն յարմար գործել մեր դպրոցաց պիտոյից՝ փոյթ տանելով որ համառօտութեան հետ ամէն կարեւոր աշխարհագրական դիտելիք պարունակէ :

Բնական մասին մէջ շատ ընդհանուր դիտելիքներ միայն դրինք, քանզի բնական աշխարհագրութեան վերաբերեալ կարծուած շատ մասնաւոր տեղեկութիւններ բնական դիտութեան և բնական պատմութեան կը վերաբերին մասնաւոր քան Աշխարհագրութեան :

Ուսումնական մասը կամ Տիեզերագրութիւնը որ զատ գիրք է՝ դիտմամբ ընդարձակագոյն է, և տիեզերաց դրութիւնը ճանչնալու ամէն կարեւոր տեղեկութիւն կը պարունակէ : Իւրաքանչիւր երեւութի համառօտ բա-

ցատրութիւնը դնելէն ետքը զոր աշակերտք կրնան գրեթէ բառ առ բառ միտք առնուլ, շատ տեղ մանր գրով ալ ընդարձակ տեղեկութիւն տրուած է նախընթաց բացատրութիւնը լրացաւորելու համար:

Պէտք է գիտնալ որ դասագիրք մը ամէն աստիճանի և ընդունակութեան տղայոց միանգամայն յարմար չի կրնար ըլլալ: Ուստի եթէ դաստոտուն բան մը աւելորդ կը կարծէ այս ինչ դասու աշակերտաց համար, զոր օրինակ թըւական տեղեկութիւններն, ինչպէս այլ և այլ քաղաքաց բնակիչներուն թիւը, կրնայ զանց ընել, դէթ ըստ մասին, տղայոց միտք առնել տալու, մայրաքաղաքաց կամ կարեւոր համարուած քաղաքաց բնակիչներուն թիւը միայն ուսուցանելով:

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ

ԴԱՍ Ա.

ՀԱՐՑՈՒՄ. Քաղաքական աշխարհագրութիւնն ինչ կը սորվեցնէ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Քաղաքական աշխարհագրութիւնը կը սորվեցնէ այլեւայլ բաժանումները զոր մարդիկ ըրած են երկրիս երեսը բաղկացնող ծովուն և ցամաքին վրայ. ինչպէս նաեւ այն բաժանումներուն տրուած անունները, մարդոց թիւը, ցեղերը, կրօնքները, անոնց բնակութեան տեղերը, կառավարութիւնները, և ուրիշ ասոնց նման բաներ:

Հ. Երկրիս երեսը քանի կը բաժնուի:

Պ. Երկրիս երեսը կը բաժնուի երկու. հասարակածն մաս կամ ցամաք, և լայն մաս կամ ջուր:

Երկրիս երեսին երեք բաւորդը ($\frac{5}{6}$)՝ ջուր, մէկ բաւորդը ($\frac{1}{6}$)՝ միայն ցամաք է. ցամաքին ալ գրեթէ երեք բաւորդը Հիւսիսային կիսագունտին վրայ է, Հարաւային կիսագունտը մեծաւ մասով ջրով ծածկուած է:

Հ. Հիւսիս և հարաւ բսելով ինչ կը հասկցուի:

Պ. Հիւսիս և հարաւ երկրիս կողմերուն անունն

ներն են : երկրիս վրայ շուրջ կ'ազ կը մտածուի , որ են :

1. Արեւել՝ որ երկրիս այն կողմն է ուր առաւօտուն արեգակը կ'ելլէ :

2. Արեւմուտ՝ անոր հակառակ կողմն է ուր արեգակն իրիկունները կը մտնէ :

3. Հիւսիս՝ որ երեսը դէպ արեւելք դարձնողին յիշ կողմը կ'իյնայ . և

4. Հարաւ՝ որ հիւսիսին հակառակ կողմն է , և երեսը դէպ արեւելք դարձնողին աջ կողմը կ'իյնայ :

Հիւսիսային արեւելք կամ Արեւելեան հիւսիս ըսելով հարաւին և արեւելքին մէջտեղը կ'իմացուի . Հարաւային արեւելք կամ Արեւելեան հարաւ՝ հարաւին և արեւելքին մէջտեղն է : Ասոնց հակառակ կողմերը կը կոչուին Հիւսիսային արեւմուտ կամ Արեւմուտեան հիւսիս , և Հարաւային արեւմուտ կամ Արեւմուտեան հարաւ :

Աշխարհացոյցներու վրայ թուղթին վերի դին միշտ հիւսիս է , վարի դին՝ հարաւ . աշխարհացոյցն այսպէս բռնողին աջ կողմն արեւելք է , ձախ կողմն՝ արեւմուտք :

Հ. Աշխարհացոյցն ինչ է :

Պ. Աշխարհացոյց կ'ըսուին այն թուղթերը որոնց վրայ այլեւայլ զիծերով , նշաններով և գոյններով կը նշանակուին երկրիս երեսին վրայ ցամաքին և ջուրին մասերը , ցամաքին վրայ այլեւայլ տէրութեանց տեղերը , լեռներ , գետեր , քաղաքներ իրենց անուններովը :

Հ. Դանի տեսակ աշխարհացոյց կայ :

Պ. Աշխարհացոյցը երկու տեսակ է , Հարաւ-

հարաւ և Մասնագումար : Հարթագումարը երկրիս ամբողջ երեսը երկու բալորակներու մէջ զծուած կը ցուցնէ . Մասնագումարը երկրիս երեսին մէկ մասը միայն կը ցուցնէ , զոր օրինակ՝ Եւրոպա կամ Ասիա . և կամ թագաւորութիւն մը կամ անոր մէկ մասը միայն , ինչպէս Թուրքիա կամ Հայաստան :

Երբ բոլոր երկիր կամ անոր մէկ բաժինը մաս մաս քանի մը աշխարհացոյցներու վրայ նշանակուած է , այն աշխարհացոյցները մէկտեղ Աշխարհացոյց կը կոչուին :

ԴԱՍ Բ.

Հ. Ըսիր թէ երկրիս երեսը երկու կը բաժնուի , հաստատուն մաս կամ ցամաք , և լոյծ մաս կամ ջուր : Կրնա՞ս ըսել թէ հաստատուն մասը կամ ցամաքը քանի կը բաժնուի , և այն բաժանումներն ինչպէս կը կոչուին :

Պ. Երկրիս երեսին վրայ ցամաքը հինգ կը բաժնուի որոնք երկրիս մասերը կը կոչուին , և են՝ Եւրոպա , Ասիա , Աֆրիկէ , Աւստրալիա և Ռիւսիա :

Առջի երեքը , Եւրոպա , Ասիա , Աֆրիկէ , կը կոչուին հին ցամաք կամ հին աշխարհ , քանզի այս մասերն հնուց 'ի վեր ծանօթ են : Չորրորդ մասն , Աւստրալիա , կը կոչուի նոր ցամաք կամ նոր աշխարհ , քանզի երկրիս այս մասն հին ատենը ծանօթ չէր . 1492 ին Քրիստափոր Կոլումպոս անուանի ձենովացին գտաւ անոր մէկ մասը , և ապա հետզհետէ բոլոր այն ցամաքը գտնուելով Եւրոպացի զաղթականներով ծաղկեցաւ :

Հինգերորդ մասը որ է Ուկրաինա, կը պարունակէ մեծ կղզի մը որ Աստրախա կամ Նոր Հալապա կը կոչուի, և անկէ քիչ շատ հեռու շատ մը կղզիներ: Երկրիս այս մասն ալ նոր, այսինքն՝ 1600 էն ետքը, սկսաւ ճանչցուիլ:

Հ. Երկրիս երեսին վրայ լոյծ մասը կամ ջուրը քանի կը բաժնուի, և այն բաժանումներն ինչ կը կոչուին:

Պ. Երկրիս երեսին վրայ ջուրը կը բաժնուի չորս մաս, որ ընդհանուր անուամբ Ուկրաինոս կը կոչուին, և են՝

1. Հիւսիսային և հարաւային սահմանաւ Ուկրաինոս.

2. Արաւելեան Ուկրաինոս:

3. Մեծ կամ Խաղաղական Ուկրաինոս, և

4. Հարկային Ուկրաինոս:

Հ. Ուկրաինոսներէն զատ՝ երկրիս երեսին վրայ գտնուած այլեւայլ տեսակ ջուրերն ինչպէս կը կոչուին:

Պ. Ուկրաինոսներէն զատ՝ երկրիս երեսին վրայ գտնուած այլեւայլ տեսակ ջուրեր կը կոչուին,

1. Ծով, 2. Լիճ, 3. Գետ, 4. Ծոց, 5. Նեղոց, 6. Միջերկրական ծով և 7. Արշակունիք:

1. Ծով կ'ըսուին այն աղի ջուրերը որ Ուկրաինոսէ մը փոքր են: Գլխաւոր ծով կը կոչուի ծով մը որ Ուկրաինոսէ մը կը կազմուի. Երկրորդական ծով կ'ըսուի այն ծովը որ զլիսաւոր ծովէ մը կը կազմուի:

2. Լիճ կ'ըսուին այն մշտակայ անոյշ ջուրերը որ ամէն կողմէն ցամաքով պատած են, և որոնց ջուրը վազուն չէ: Մեծամեծ լիճերը ծովալ կը կոչուին. Մօր կամ ճախի կը կոչուին միշտ ջրոտ տե-

ղեր ուր շամբ (եղէգ) կամ ջրային տունկեր բուսած են:

3. Գետ կ'ըսուին այն անոյշ և վազուն ջուրերը որ սովորաբար լեռան մը ստորոտէն բխելով, և շատ անգամ իրենց մէջ ուրիշ վազուն ջուրեր առնելով կ'երթան ծով մը կը թափին. իսկ այն վազուն ջուրերը որ գետի մը մէջ կը թափին՝ Գետակ կ'ըսուին: Այն տեղը ուր գետ մը ծովը կը թափի՝ գետին բերանը կը կոչուի. իսկ գետի մը և գետակի մը իրարու խառնուած տեղը կը կոչուի Խառնուրդ գետոյ:

Գետերուն և գետակներուն երկու քովերը կը կոչուին Եղեղ կամ Ափանդ: Գետի կամ գետակի մը այն եզրը որ ջուրին հոսանքին հետ իջնողին աջ կողմը կ'իյնայ՝ Աջակողմ ասէ կ'ըսուի. անոր դիմացի կողմը՝ Ձախակողմ ասէ:

4. Ծոց կամ Զովածոց կ'ըսուի ծովի մը այն մասը որ ներս դէպ ի ցամաքը մտած է: Եթէ ծովածոցը փոքր է, Խորշ կը կոչուի:

5. Նեղոց կը կոչուի նեղ ծով մը որմէ ծովէ ծով կ'անցնուի: Լայն նեղուց մը Զրանց կ'ըսուի:

6. Միջերկրական ծով կամ Միջերկրական կ'ըսուի ծով մը որ ամէն կողմանէ ցամաքով պատած ըլլալով, նեղ պարանոցով մը միայն դուրսի ծովի մը հետ հաղորդութիւն ունի:

7. Արշակունիք կը կոչուի ծով մը ուր իրարու մօտ շատ կղզիներ կամ կղզիներու խումբեր կան:

Ը. Ծամաքի մը մասերն իրենց այլեւայլ ձեւին կամ որպիսութեանը նայելով ինչպէս կը կոչուին:

Պ. Ծամաքի մը մասերն իրենց այլեւայլ ձեւին կամ որպիսութեանը նայելով կը կոչուին 1. Թեւոյն, 2. Լեւո, 3. Ծովեղ, 4. Լեւ, 5. Դաշտափեփն, 6. Զոր, 7. Կղզի, 8. Ծանձաղ և 9. Խաբալ:

1. Թեւոյն չորս դիէն ջրով պատած, և միայն մէկ ծայրով ցամաքի մը հետ կցուած երկիր է: Թերակղզին ցամաքին հետ կցող մասին Պալանց կ'ըսուի: Եթէ պարանոցը շատ լայն է, Թերակղզին Յամատկղզի կը կոչուի:

2. Լեւո կ'ըսուի նեղ ցամաք մը որ զէպ 'ի ծով երկնցած է: Եթէ այսպէս զէպ 'ի ծով երկնցած ցամաք մը շատ բարձր է, Գլխի կամ Հրաշտան կը կոչուի:

3. Ծովեղ կ'ըսուի ցամաքին այն մասը որ ծովին կից է: Ծովին հետ զրեթէ հաւասար ցած և բնդարձակ ծովեղը մը Ծովափն կը կոչուի:

4. Լեւ կ'ըսուի հողոյ կամ ասպառածի ահազին զանդուած մը որ ցամաքի մը վրայ կը բարձրանայ զէպ 'ի վեր' երթալով ամփոփուելով, այնպէս որ կողերն աւելի կամ նուազ զառ 'ի վեր կը ձեւանան: Իրարու կից լեռներու շարքին Շղթայ կամ Բոթի լեռանց (լեռնադաշտի) անունը կը տրուի: Լեռան մը կոնածեւ կամ սուր ծայրին Կաթաբ կամ Գաթաբ կ'ըսուի: Լեռնադաշտ կ'ըսուի լեռան մը զուլսը որ հարթ է: Մանր լեռանց Բլաբ կ'ըսուի: Կող կ'ըսուին լեռներու զօտոյ մը երկու հակառակ զառիվայրերը: Ծովի կամ գետի մը

Աստուծոյ կամ Հովիտ կ'ըսուի բնդարձակ երկիր մը որուն ջուրերը կը թափին այն ծովը կամ գետը:

Հրաշտան կը կոչուի լեռ մը որ ատեն ատեն բռնկելով Հրաշտան կամ Խաշտան կոչուած ծակէ մը դուրս կ'արձակէ բոց, մոխիր և լաւա կոչուած նիւթը, երբեմն նաեւ ջուր և ցեխ:

3. Դաշտափեփն կը կոչուի երկիր մը որ բնդարձակ և տափարակ է: Եթէ տափարակն աւաղուտ է, Աւաղաբ կ'ըսուի: Աւաղուտ անապատներու մէջ դալարագեղ և ջրարբի տեղերուն Ուլափ կ'ըսուի:

6. Զոր կ'ըսուի դաշտ մը որ երկու լեռանց մէջտեղն է: Եթէ ձոր մը շատ նեղ, մթին և խոնաւ է, Ծափ կ'ըսուի:

7. Կղզի փոքր ցամաք է՝ ամէն կողմանէ ջրով պատած: Իրարու մօտ մանր մանր կղզիներու Խաբալ կղզեաց (կղզեխումբ) կ'ըսուի:

8. Ծանձաղ կամ Ծանձաղաբ կ'ըսուին ծովուն մէջ սակաւջուր տեղեր ուր նաւ չի կրնար անցնիլ առանց խրելու:

9. Խաբալ կ'ըսուի ծովուն մէջ ջուրին երեսին մօտ կամ երեսէն վեր բարձրացած քար մը: Եթէ այսպիսի քարեր իրարու մօտ կամ քովէ քով շատ են, Խաբալ կը կոչուին:

2. Երկրիս բոլոր բնակչաց թիւը ճշգրիտ է:

Պ. Երկրիս բոլոր բնակչաց թիւն է ըստ նորագոյն հաշուոց իբր 1,300,000,000:

Եւրոպա	ունի	300,000,000	բնակիչ
Ասիա	»	730,000,000	»
Աֆրիկէ	»	120,000,000	»
Ամերիկա	»	120,000,000	»
Ովկիանիա	»	30,000,000	»

Հ. Մարդկային ազգը բանի՞ ցեղ կը բաժնուի :

Պ. Կերպարանաց, գունոյ և գանկի ձեւին նա-
յելով բոլոր մարդկային ազգը կը բաժնուի հինգ
գլխաւոր ցեղ :

1. Կոկիւսեան կամ Հնդե-բոդայեան ցեղը . սպի-
տակ գունով, վայելչահասակ, գեղեցկադէմ, ե-
րեսին անկիւնը գրեթէ ուղիղ : Այս ցեղը դէպ
'ի հիւսիս խարտեաչ է, դէպ 'ի հարաւ թխագոյն :
Կովկասեան ցեղին կը վերաբերին արեւմտեան
Ասիոյ և գրեթէ բոլոր Եւրոպայի բնակիչք և ա-
նոնց գաղթականները : Այս ցեղն հիմա իբր 500
միլիոն է :

2. Մոնղոլեան ցեղը . դեղնագոյն, տափաքիթ,
մեծականջ, թանձրայտ, շեղակն : Այս ցեղին կը
վերաբերին հիւսիսային և արեւմտեան Ասիոյ
բնակիչները, ինչպէս Սիպերացիք, Թաթարք,
Չինացիք, Ճաբոնք : Մոնկոլեան ցեղն ալ գրե-
թէ 500 միլիոն է :

3. Աֆրիկեան ցեղը . սպիտակագոյն, արծուունգն,
խորակն, կունտ 'ի յետուստ : Այս ցեղը տակաւ
սպառնուլ վրայ է . 13 միլիոն միայն կը կարծուի :

4. Մալայեան ցեղը . դիմօք նման Եւրոպակա-
նին բայց թխագոյն է : Այս ցեղին կը վերաբերին
խաղաղական ովկիանոսի կղզեաց բնակիչները,
բաց 'ի Բաբուաներէն, այսինքն Աւստրալիոյ
բնակիչներէն որ սեաւ են բայց նթովական ցե-

ղին չեն վերաբերիր : Այս ցեղն իբր 30 միլիոն
կը հաշուուի :

5. Եմիւլայեան ցեղը . սեւամորթ, ասրանման
գանգրահեր, լայնաշուրթն, տափաքիթ : Աֆրի-
կէի Սեւերն այս ցեղին կը վերաբերին, և իբր
100 միլիոն կը կարծուին :

Հ. Այս այլեւայլ ցեղ մարդոց մէջ ինչ և ո՞ր-
չափ լեզու կը խօսուի :

Պ. Այս այլեւայլ ցեղ մարդոց մէջ հազարաւոր
լեզուներ կը խօսուին որ իրարմէ բոլորովին տար-
բեր կ'երեւան, բայց և այնպէս անոնց մեծ մա-
սը երեք գլխաւոր տեսակի կը վերաբերին :

1. Միւլայեան լեզուներ : Այս լեզուներուն բա-
ռերը միաժանկ են և առանց հոլովման և խո-
նարհման : Այս տեսակին կը վերաբերի Չինաց
լեզուն :

2. Շուրայեան լեզուներ : Ասոնք ալ հոլով և խո-
նարհում չունենալով, այս բերականական ձե-
ւերը կը հասկցնեն սովորաբար բառին վերջը, եր-
բեմն ալ մէջը ուրիշ բառեր կցելով : Այս տեսա-
կին կը վերաբերին Ֆիննեան լեզուներն, ինչպէս
Ունկալերէնը, նաեւ Ամերիկեան ցեղերուն լե-
զուները :

3. Քերպուսեան լեզուներ : Ասոնք հոլովման և
խոնարհման ձեւեր ունին : Քերականական լե-
զուներն երկու ցեղ են՝ Հնդե-բոդայեան և Սեմալեան :
Հնուեւրոպականին կը վերաբերին Յունարէնը,
Լատիներէնը, Հայերէնը, Գերմաներէնը, Կել-
տեան, Սլաւեան, Իրանեան և Ասորերէնը (Հըն-
դիկ) լեզուները : Սեմականին կը վերաբերին հին
Եբրայեցերէնը, Քաղդէարէնը, Ասորերէնը և Ա-

բաբերէնը: Քերականական լեզուները, մանաւանդ Հնաեւրոպական լեզուք, ընտրելագոյն և ազնուագոյն են:

Լեզուները կը բաժնուին դարձեալ Մեռել, այսինքն որ չեն խօսուիր, և Կենդանի, այսինքն՝ անոնք որ կը խօսուին: Դարձեալ իւրաքանչիւր լեզու աւելի կամ նուազ քառասունչաւոր ունի:

ԴԱՍ Ե.

Հ. Աշխարհիս վրայ քանի տեսակ կրօնք կայ:

Պ. Աշխարհիս վրայ շատ կրօնքներ կան, բայց ամէնքն ալ սա երկու տեսակին կը վերածուին. Միաստուածեան և Բազմաստուածեան:

Միաստուածեան են.

1. Քրիստոնեայք, 337 միլիոն, որ երեք գլխաւոր ճիւղ կը բաժնուին Արեւմտեան Եկեղեցի (Կաթոլիկ), Արեւելեան Եկեղեցի (Յոյնք և Հայք) և Բողոքական Եկեղեցի:

2. Հրեայք, 7 միլիոն. 3 1/2 միլիոնը Եւրոպայի կը բաժնուին քանի մը աղանդներու, Գաւթիք, Թալմուդիստ և Բաբայանիստ:

3. Մահմադականք, 156 միլիոն: Ասոնք ալ Միւսնի, Շիւի և Վահապի կոչուած աղանդներու կը բաժնուին:

Բազմաստուածեան են.

1. Պոլիթեանք, Հնդկաստանի մէջ.

2. Պոլիթեանք, Սէյլան կղզին, Բոնինէսի, Ճաբոնի և Չինու մէջ:

3. Դիւիստոլոգի կամ Ֆիլիստիստ, Գորթոկեզե.

Բէն Ֆիլիստո բառէն որ Դիւստոլոգի կը նշանակէ: Ասոնց մեծ մասն Ափրիկէի մէջ է:

Բազմաստուածեան կրօնք զաւանդներուն թիւը 800 միլիոնի կը հասնի:

Հ. Մարդիկ իրենց ապրելու կերպին նայելով քանի տեսակ են:

Պ. Մարդիկ իրենց ապրելու կերպին նայելով երեք կարգ կը բաժնուին:

1. Վայելի ազգեր որ որսորդութեամբ կամ ձկնորսութեամբ կ'ապրին. ասոնք մեծաւ մասամբ անտառներու, սյրերու կամ հիւղերու մէջ կը բնակին:

2. Հիւսիս կամ Բաբայան ազգեր, ասոնք իրենց հօտերուն արդիւնքէն կ'ապրին, և անոնց հետ արօտի համար տեղէ տեղ պտտելով վրաններու տակ կը բնակին, լուստի և Վալիստի ալ կ'ըսուին:

Այս երկու կարգ մարդիկ, մանաւանդ առջինները, կառավարութիւն, օրէնք, ուսում և դպրութիւն, արուեստ և վաճառականութիւն չունին. քանի մը շատ հասարակ արուեստներ զոր ունենալու ունին, ինչպէս ոստայնահարութիւն, դարբնութիւն, շատ անկատար են:

3. Հասարակական կամ Բազմապիւր ազգեր: Ասոնք, բաց ի հողագործութենէ որ հաստատուն բնակութիւն ունենալու առաջին պայմանն է՝ ունին նաեւ այգեգործութիւն, վաճառականութիւն, նաւարկութիւն, այլեայլ ձեռագործական կամ մեքենական արուեստներ, զիր կամ դպրութիւն, գիտութիւններ, զեղարուեստներ, բազմազգիտութիւն, օրէնք և կառավարութիւն:

ԴԱՍ Զ.

Հ. Քաղաքակիրթ ազգաց մէջ քանի տեսակ կառավարութիւն կայ :

Պ. Քաղաքակիրթ ազգաց մէջ երկու տեսակ կառավարութիւն կայ. Միապետական և Բազմապետական :

1. Միապետական կառավարութեան մէջ իշխողը մի է, ցկեանս, շատ անգամ նաեւ ժառանգական, և կը կոչուի Կայսր, Թագաւոր, Իշխան, Դուռն :

Միապետութիւնը երկու կը բաժնուի, Ա. Բացարձակ միապետութիւն, որուն մէջ ամէն օրէնք իշխողին կամքէն կը բխեն. Բ. Չափաօրէն կամ Սահմանադրական միապետութիւն որուն մէջ ժողովուրդին կողմէն ընտրեալ երեսփոխանական ժողով մը օրէնքի իշխանութեան մասնակից է, և քրքի իշխանութեան կամ վարչա-ձեռն վրայ կը հսկէ :

2. Բազմապետական իշխանութիւնն ալ երկու կը բաժնուի, Ա. Հանրապետական որուն մէջ քեթիօն իշխանութիւնը կամ վեհապետութիւնը բոլոր ժողովուրդին ձեռքն է, և Բ. Ազնուապետութիւն որուն մէջ քանի մը երեւելի ընտանիք միայն կը վարեն վեհապետութիւնը :

Բազմապետական կառավարութեանց մէջ իշխող չկայ, գործադիր իշխանութիւնը վարելու համար Նախագահ մը միայն կ'ընտրուի քանի մը տարին անգամ մը ժողովրդեան քուէով :

Հ. Քաղաքակիրթ ազգաց բնակութեան տեսէրն ինչ կը կոչուին, և ինչ շէնքեր և հաստատութիւններ կան անոնց մէջ :

Պ. Քաղաքակիրթ ազգաց բնակութեան տես-

չերը կը կոչուին Քաղաք կամ Բերդաւանք՝ եթէ քաղաքը պարսպաւոր է, Աւան և Դիւան : Ասոնց մէջ, բաց ի հասարակ տուններէ որոնց մէջ ընտանիք կը բնակին, կան այլեւայլ հասարակաց շէնքեր, շորօրինակ՝ իշխանին պալատը, կառավարութեան գործերուն համար Պաշտօնարաններ, Զօրանոց, Նաւարան, Զինարան, Եկեղեցիներ, այլեւայլ տեսակ Դարմանոցներ, հասարակաց Դպրոցներ, Վարժարաններ, Համալսարան, Տպարաններ, Դրատուններ, Թանգարաններ, այլեւայլ տեսակ Դործարաններ, Հրապարակներ, Հասարակաց պարտէզներ, Վաճառանոցներ, զրամատուն (պանդա), Նաւահանգիստ և ուրիշ ասոնց նման հաստատութիւններ :

Ե Ի Ր Ո Պ Ա.

ԴԱՍ Է.

Հ. Եւրոպա մը կիսագունտին վրայ է, որոնք են անոր սահմանները և բնակչաց թիւը :

Պ. Եւրոպա հին ցամաքը պարունակող կիսագունտին հիւսիսային արեւմտեան կողմն է : Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Սառուցեալ Ովկիանոսը, արեւմուտքէն՝ Ազլանդեան Ովկիանոսը, հարաւէն՝ Միջերկրական և Սեւ ծովերը որոնք Ադրիանդեան ովկիանոսին մասերն են, իսկ արեւելքէն՝ Ուրալ և Կովկաս լեռները որովք Եւրոպա կը բաժնուի Ասիոյ ցամաքէն : Բնակչաց թիւն է 300 միլիոն :

Հ. Եւրոպա քանի մաս կը բաժնուի, և իւրաքանչիւր մաս իր Տէրութեան կամ ազգի կը վերաբերի:

Պ. Եւրոպա չորս մաս կը բաժնուի, Հարաւային, Միջին, Հիւսիսային և Արեւելեան:

Ա. Հարաւային Եւրոպա ունի երեք ցամաքաւորներ:

1. Յունական ցամաքային որ կը պարունակէ Ա. Եւրոպական Թուրքիա և Բ. Յունաստան:

2. Իտալական ցամաքային որ կը վերաբերի Իտալիոյ թագաւորութեան:

3. Իբերեան կամ Պիրենեան ցամաքային որ կը պարունակէ Ա. Սպանիա և Բ. Լուսիտանիա կամ Փորթուգալ:

Բ. Միջին Եւրոպա կը պարունակէ վեց Տէրութիւն:

1. Գաղիա:

2. Հելլենիս (Զուիցերա):

3. Հունգարիա:

4. Բելգիկա (Պէլճիզա):

5. Գերմանիա:

6. Աւստրիա — Հռենիս:

Գ. Հիւսիսային Եւրոպա ունի երեք Տէրութիւն:

1. Սկանդինաւեան ցամաքային որ կը բաղկանայ Շուեարի և Նորուեկիոյ թագաւորութիւններէն:

2. Դանիա կամ Տանիս:

3. Մեծ Բրիտանիա (Անգլիա):

Դ. Արեւելեան Եւրոպա ունի մէկ Տէրութիւն միայն որ է Ռուսիա:

Հ. Եւրոպայի այժմու տիրող ազգերն ինչ տոհմերու կը վերաբերին:

Պ. Եւրոպայի այժմու տիրող ազգերը կը վերաբերին Բոնան, Գերմանական և Սլաւոն տոհմերուն: Բոնանեան ազգերն են իբր 91 միլիոն և կը բնակին Եւրոպայի Հարաւային արեւմտեան և Արեւմտեան կողմերը. ասոնք են Գաղիացիք, Սպանիացիք և Իտալացիք. ասոնց կրօնքն ընդհանրապէս Հռոմէական է:

Գերմանական ազգերն են իբր 92 միլիոն և կը բնակին Հիւսիսային և Միջին Եւրոպա. ասոնք են՝ Անգլիացիք, Շուեարք, Դանիացիք և Գերմանացիք. ասոնց կրօնքն ընդհանրապէս Բողոքական է:

Սլաւոն ազգերն են իբր 81 միլիոն. ասոնք շատ ճիւղերու կը բաժնուին, ինչպէս Լեհք, Պոլոնացիք, խոււարք, բայց տիրող ազգ միայն Ռուսն է: Ասոնք Եւրոպայի արեւելեան կողմն են և ընդհանրապէս Յունադաւան են:

Հ. Եւրոպայի գլխաւոր ծովերը որոնք են:

Պ. Եւրոպայի գլխաւոր ծովերն են

1. Սպիտակ ծովը որ Հիւսիսային սառուցեալ ովկիանոսէն կը կազմուի:

2. Պարթիկ ծովը:

3. Հիւսիսային կամ Ֆերմանական ծովը:

4. Իւրանիսի ծովը:

5. Պիտիւսի կամ Կասպիական ծովը, որ Ժովաթոյ ալ կ'ըսուի:

6. Միջերկրական ծովը:

Այս հինգ ծովերը կը կազմուին Ադրիանդեան ովկիանոսէն:

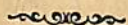
Միջերկրական ծովէն ալ կը կազմուին Հեթեւեալ երկրորդական ծովերը:

Ա. Պէրէնայան ծովը, Իտալիոյ արեւմտեան դին:
 Բ. Արշէնայան ծովը, Իտալիոյ արեւելեան դին:
 Գ. Յնէնայան ծովը, Իտալիոյ և Յունաստանի մէջտեղը:

Դ. Եֆէնայան ծովը, որ Յունաստան Արշէնայան ալ կ'ըստուի:

Ե. Պրոպոնտիս կամ Մարմարայի ծովը:

Զ. Սեւ ծովը հանդերձ Ազախոս ծովով:

ԴԱՍ Ը.

- Հ. Եւրոպայի գլխաւոր ծովածոցերը որոնք են:
- Պ. Եւրոպայի գլխաւոր ծովածոցերն են
1. Պոնտիոյ, Ֆինլանդի, Լիւննիոյ և Տանցիոյ ծոցերը՝ Պալդիկ ծովուն մէջ:
2. Զոնթերդէ՝ Հիւսիսային ծովուն մէջ:
3. Լիւննի կամ Պիսթայեան ծովածոցը՝ Միջերկրական ծովուն մէջ, Գաղիոյ հարաւային եզերքը:
4. Ճենովայի ծովածոցը՝ Միջերկրական ծովուն մէջ, Իտալիոյ եզերքը:
5. Տարենտինի կամ Դարենի ծովածոցը՝ Յունիական ծովուն մէջ, Իտալիոյ ծայրը:
6. Վենետիկ և Թրէսի ծովածոցերն՝ Ադրիական ծովուն մէջ:
7. Լեքսոնի, Բարբառի, Կորնիֆոնի, Նաֆլիոյ և Ալբէնի ծովածոցերը՝ Յունաստանի եզերքը:
8. Վալի և Թեսալոնիկի ծովածոցերն՝ Արշէնայան ծովուն մէջ:
9. Օթեսայի և Բերէֆֆի ծովածոցերը՝ Սեւ ծովուն մէջ:

Հ. Եւրոպայի ծովակները կամ մեծամեծ լիճերը որոնք են:

Պ. Եւրոպայի ծովակները կամ մեծամեծ լիճերն են

1. Օնէկա, Լարոնա, Սայա, Իւֆն, Բեյքոսա, և Պիկա կամ Սպիտակ լիճ՝ Ռուսիոյ մէջ:
2. Մելար, Վենէր, Վեդրեր և Թոննէա՝ Շուէտի մէջ:
3. Պալարոն և Նայսիոնէ՝ Աւստրիոյ մէջ:
4. Նեզադելի, Ճինէրայի, Գոսպոնցայի, Յիւրիէ և Լոնցերի, Լոնանայի ծովակները՝ Հելուեալիոյ կամ Զուիցերայի մէջ:
5. Մաճիւրի կոչուած ծովակը, և Գոմայի, Կարպայի, Փերուճիոյ, Պուլէնայի և Չելանայի ծովակներն՝ Իտալիոյ մէջ:
- Հ. Եւրոպայի նեղուցները որոնք են.
- Պ. Եւրոպայի նեղուցներն են
1. Վալիայի նեղուցը՝ Հիւսիսային Սառուցեալ ծովուն մէջ:
2. Սալիերա և Գարեկառ որ Հիւսիսային ծովը Պալդիկ ծովուն հետ կը կցեն:
3. Սոնար, Դե և Գոթ Պելո՝ Դանիական կղզիներուն մէջտեղ:
4. Սոնթ Գեորգիոյ Զրանցիոն ու Հիւսիսային Նեղուցը որոց մին՝ Հարաւէն, միւսը Հիւսիսէն կը տանին Իրլանտայի ծովը:
5. Գալէ անցքը՝ Հիւսիսային ծովուն և Մանչի մէջտեղ:
6. Մանչի նեղուցը՝ Գալէի անցքին և Ադրիական դեան Ովկիանոսի մէջտեղ:
7. Ճեպրալարի նեղուցը՝ Ատլանտեան Ովկիանոսի և Միջերկրական ծովուն մէջտեղ:

8. Վանկատի նեղուցը՝ Սարտենիոյ և Գորսի գայի մէջտեղ:

9. Մեհնայի նեղուցը՝ Իտալիոյ և Սիկիլիոյ մէջտեղ:

10. Օրբանոյի ջրանցքը՝ Յոնիական և Ադրիական ծովերուն մէջտեղ:

11. Տարապետի (Չանագ գաւէի) նեղուցը՝ Արշակեղապետի և Մարմարայի մէջտեղ:

12. Կոստանդնուպոլսոյ կամ Պոսֆորի նեղուցը՝ Մարմարայի և Սեւ ծովուն մէջտեղ:

13. Ենիքէի նեղուցը՝ Սեւ ծովուն և Ազախու ծովուն մէջտեղ:

ԴԱՍ Թ.

Հ. Եւրոպիոյ գետերը որոնք են և ո՞ր ծովերը կը թափին:

Պ. Եւրոպիոյ գետերն են

Ա. Բոսփորի մէջ

Էն Դ-ի

1. Բէլգորա	1,200	Էն Դ-ի	Հիւս. Սառ. Ովկ.
2. Տվինա	670	« «	Սպիտ. ծովը
3. Թոռնէա	600	« «	Պալդ. «
4. Նէլա	75	« «	« «
5. Տունա	800	« «	« «
6. Նիեմէն	700	« «	« «
7. Տնիսթէր	890	« «	Սեւ ծովը
8. Տնիսթէր	2,000	« «	« «
9. Տոն	1,800	« «	Ազախ «
10. Վոլկա	3,700	« «	Կասպից ծովը
11. Ուրալ	3,100	« «	« «

Բ. Գերմանիոյ մէջ

Էն Դ-ի

12. Վիսթուլ	1,105	Էն Դ-ի	Պալդ. «
13. Օտեր	900	« «	« «
14. Էլպա	1,200	« «	Հիւս. «
15. Վէլդեր	380	« «	« «
16. Բէնոս	1,460	« «	« «

Գ. Գաղիոյ մէջ

17. Մէօզ	800	« «	« «
18. Էսթրոյ	380	« «	« «
19. Սէն	750	« «	Մանչ
20. Լուար	985	« «	Ատլ. Ովկ.
21. Ժիրօնա	620	« «	« «

Դ. Անգլիոյ մէջ

22. Դամիզ	400	« «	Ատլ. Ովկ.
-----------	-----	-----	-----------

Ե. Իրլանտայի մէջ

23. Շէնըն	220	« «	« «
-----------	-----	-----	-----

Զ. Սպանիոյ մէջ

24. Տուէրոյ	730	« «	« «
25. Դակոյ	1,000	« «	« «
26. Կուատախա	875	« «	« «
27. Կուատալբիվեր	530	« «	« «
28. Էսթրոյ	670	« «	Միջերկ. ծովը
29. Բոն	890	« «	« «

Է. Իտալիոյ մէջ

30. Տիբեր	330	« «	« «
31. Բոյ	530	« «	Ադրիակ. ծովը
32. Ատիճէ	350	« «	« «

Ը. Թուրքիոյ մէջ

33. Մարիցա	380	« «	Արշակեղապոս
34. Դանուբ	3,000	« «	Սեւ ծովը

ԴԱՍ Ժ.

- Հ. Եւրոպայի զլխաւոր կղզիներն որոնք են :
- Պ. Եւրոպայի զլխաւոր կղզիներն են
1. Հիւսիսային Սառսցեալ Ովկիանոսի մէջ
- Ա. Սբէյդեր :
- Բ. Վայց և Քալիպե :
2. Հիւսիսային ծովուն մէջ
- Ա. Նոր-կէն կղզիք որ են՝ Լոֆֆորէն , Տրոն-հայի և Պէլլէնի խոփերը :
- Բ. Անգլիան կղզիք որ են՝ Մեծն Բրիտանիա , Իռլանդա , Հաւայի՝ Անգլիոյ հարաւային կողմը , Ֆերոէք , Հելլէնիան , Օրէպիան և Շեդլանդի խումբերը՝ Սկոտլանդի հիւսիսային կողմը :
- Գ. Հելլենիա :
3. Իրլանտիոյ ծովուն մէջ
- Ա. Մէն և Էնլլէ :
- Բ. Հոլանդիան կղզիք որոց զլխաւորն է Թէտել , Զուխտէրդէի բերանը :
4. Պալդիկ ծովուն մէջ
- Ա. Դանիան կղզիները՝ Սեէլանդ , Ֆինլի , Լալանդ Ֆալդեր , Պառնիպ :
- Բ. Շուէդիան կղզիք՝ Օլանդ և Կոնլանդ :
- Գ. Բուսանիան կղզիք՝ Տակոյ , Էնլլ և Ալանդ :
- Դ. Բրիտանիան կղզիք՝ Րի-կէն և Ուլսթրա :
5. Մանչի մէջ
- Նոր-անիան կղզիք՝ Ճըրդի , Կընդի և Օրէնի :
6. Ատլանտեան Ովկիանոսի մէջ
- Ա. Իզլանդ :
- Բ. Ալորեան կղզիք , Փորթուկալէն 900 քլմ. հե-

ռոն :

7. Միջերկրական ծովուն մէջ
- Ա. Պալարեան կղզիք՝ Մայորա , Մինորա , Իվէյա և Ֆորմիդերա :
- Բ. Գրակա :
- Գ. Սարդենիա , Էլպա ուր Նաբոլէոն Ա. արսորուեցաւ 1814 ին :
- Դ. Սիկիլիա :
- Ե. Լիբարեան կղզիք :
2. Մալթայի խումբը 4 կղզիք :
8. Յունական ծովուն մէջ
- Ա. Յունիան կղզիք որ են՝ Բոթան , Բաթա , Սանդա Մաթա , Թէտի , Քիֆալիա , Զանդա , Չերիկոյ :
- Բ. Կրէթէ կամ Գանդիա :
9. Արքիան ծովուն մէջ
- Լիբիան (Իւլլիրիոյ) կղզիք :
10. Արչիպելագոսի մէջ
- Ա. Նեկրոֆոն (Եւքէա) :
- Բ. Կիկլադեան կղզիք որոց զլխաւորներն են Սէրա , Դելոս , Անդրա , Նախոս , Բարոս , Սալմոնի՝ հրաբուխ :
- Գ. Սֆորադեան կղզիք որոց զլխաւորներն են Թասոս , Սամթրակէ , Իմպրոս , Լեմնոս :
- Հ. Եւրոպայի ցամաքակղզիները որոնք են .
- Պ. Եւրոպայի ցամաքակղզիներն են
1. Ալանդիան ցամաքակղզին որ կը պարուհանկէ Շուէտ և Նորուեկիա :
2. Դանիան ցամաքակղզին որ և Եուդլանտ կը կոչուի :
3. Իբերեան ցամաքակղզին որ կը պարուհանկէ Սպանիա և Փորթուկալ :
4. Իսլանդ ցամաքակղզին :

- Հ. Եւրոպայի թերակղզիները որոնք են :
- Պ. Եւրոպայի թերակղզիներն են
- Յ. Մարեա կամ Պելապոնես (Յունաստան) :
- Զ. Քրետ (Խըրըմ) Սեւ ծովուն մէջ :
- Հ. Եւրոպայի պարանոցները որոնք են :
- Պ. Եւրոպայի պարանոցներն են
1. Կրէթա՝ պարանոցը որ Մորէա կը կցէ Յունաստանի ցամաքին հետ :
2. Բելեոքէ՝ պարանոցը որ Քրիմէն կը կցէ Րուսիոյ ցամաքին հետ :

ԴԱՍ ԺԱ.

- Հ. Եւրոպայի գլխաւոր հրուանդանները որոնք են :
- Պ. Եւրոպայի գլխաւոր հրուանդաններն են
1. Նոր Քին՝ Շուէտի հիւսիսային եզերքը :
2. Լառա Էնո՝ Մեծին Բրիտանիոյ հարաւային եզերքը :
3. Քլէ և Միլէ՝ Իրլանտայի հարաւային եզերքը :
4. Լա Հոկ՝ Գաղիոյ հիւսիսային եզերքը :
5. Ֆինլենդ՝ Սպանիոյ արեւմտեան եզերքը :
6. Մարբ Վիլհելմս՝ Փորթուգալի արեւմտեան եզերքը :
7. Թրակուլա՝ Սպանիոյ հարաւային եզերքը :
8. Բորս՝ Գորսիքայի հիւսիսային եզերքը :
9. Թեւալա՝ Սարտենիա կղզւոյն հարաւային եզերքը :

10. Բասարա՝ Սիկիլիոյ հարաւային եզերքը :
11. Սթարբիլիոյ՝ Իտալիոյ հարաւային եզերքը :
12. Մարբան՝ Մորէայի հարաւային եզերքը :
13. Էֆէ՝ Եւրոպական Թուրքիոյ արեւելեան կողմը :
- Հ. Եւրոպայի գլխաւոր լեռնագոտիները որոնք են :
- Պ. Եւրոպայի գլխաւոր լեռնագոտիներն են
1. Սիւնդնա-Էն լեռնագոտին կամ Քէօլէն՝ Շուէտի և Նորուեկիոյ մէջտեղ :
2. Անդլի-Էն լեռնագոտիները :
- Ա. Մալթա՝ Վալէսի մէջ :
- Բ. Շլէյ՝ Անգլիոյ և Սկոթլանդի մէջտեղ :
3. Պիւրն-Էն լեռնագոտին՝ Գաղիոյ և Սպանիոյ մէջտեղ :
4. Սպանի-Էն կամ Իբերէն լեռնագոտիները :
- Ա. Գալիսի-Էն գոտին :
- Բ. Սիէրա Նեւադա :
- Գ. Սիէրա Դեպարտեմէնտ :
- Դ. Սիէրա Դ'Օսո կամ Դ'Ալբորայի գոտին :
- Ե. Սիէրա Մարբան :
- Յ. Գալի-Էն լեռնագոտիք :
- Ա. Վալ :
- Բ. Սիլլէ :
- Գ. Օլիւրէ :
6. Են-Էն լեռանց գոտին՝ Գաղիոյ և Զուրիցէ-րայի մէջտեղ :
7. Ալպէն լեռնագոտին՝ մէկ կողմէն Գաղիոյ և Զուրիցէ-րայի և միւս կողմէն Իտալիոյ մէջտեղ :
- Այս գոտւոյն կը վերաբերի Մալալ, Եւրոպայի ամենէն բարձր լեռը :

8. Ապենինեան լեռնագոտին՝ Իտալիոյ մէջ:
9. Գաբրիէլեան լեռնագոտին՝ Հունկարիոյ մէջ:
10. Պալմալեան լեռնագոտին՝ Եւրոպական թուրքիոյ մէջ:
11. Տիւրքիան լեռնագոտին՝ Եւրոպական թուրքիոյ արեւմտեան կողմը:
12. Հելլենիան լեռնաց գոտին՝ Պէլոփոս:
13. Ուրալ լեռնաց գոտին՝ Րուսիոյ մէջ, Ասիոյ և Եւրոպիոյ մէջտեղը:
14. Կովկասեան լեռնագոտին որ Ասիա Եւրոպայէն կը բաժնէ:
- Հ. Եւրոպայի հրաբուխները որոնք են:
- Պ. Եւրոպայի հրաբուխներն են
1. Վեաւա՝ Նաբոլիի մօտ:
2. Էթնա՝ Սիկիլիոյ մէջ:
3. Հէլա՝ Իզլանտի մէջ:

Ա. ՀԱՐԱԻԱՅԻՆ ԵՒՐՈՊԱ

1. ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՅԱՄԱՔԱԿԱՆ ԿՂԶԻ

(Տէ. ԷԼ 14)

ԴԱՍ ԺԲ.

Հ. Յունական ցամաքակղզւոյն վրայ ինչ պատմական գիտելիք կայ:

Պ. Այս ցամաքակղզւոյն ամենէն հին բնակիչներն են Յոյնք որ գիտութեանց, արուեստից և քաղաքականութեան կողմանէ յիշատակ հին ատենուան առաջին ազգը կը համարուին: Հռոմայեցիք բրիտտոնէական թուականէն 146 տարի

առաջ նուաճեցին Յոյները, բայց Քրիստոսէ ետքը 391ին Հռոմայեցւոց տէրութիւնը երկուքի բաժնուելով՝ Արեւմտեան և Արեւելեան, Արեւելեանը եղաւ Յոյն կայսրութիւն մը որոյ մայրաքաղաքն էր Բիւզանդիոն կամ Կոստանդնուպոլիս: Այս կայսրութեան վրայ յարձակեցան նախ Սլաւազգիք՝ Սերուիացիք, Պոսնացիք և Պուլլարք: Ապա միջին դարուց մէջ Խաչակիրք, այսինքն Երուսաղէմ աղաւթելու համար Եւրոպայէն արեւելք եկող զօրքերը, 1204-1261 Լատինական կայսրութիւն մը հաստատեցին Կոստանդնուպոլիս՝ Յոյն կայսրները Փոքր Ասիա վճռուելով: Անկէ քար մը ետքը Օսմանեան թուրքերը Թաթարիստանէն գալով նուաճեցին Մակեդոնիա, Ալպանիա և Սերուիա: 1361ին Սուլթան Մուրատ Ա. Ադրիանուպոլիս մայրաքաղաք ըրաւ, և 1453ին մայիս 29 Սուլթան Մէհմէտ Բ. առաւ Կոստանդնուպոլիս Բալէոլոկոսեան ցեղէն Կոստանդին ԺԱ. ժամանակ: Այսպէս Յունական կայսրութիւնը եղաւ Օսմանեան կայսրութիւն:

Հ. Օսմանեանք ինչ ըրին:

Պ. Օսմանեանք բոլոր Եւրոպա գողացուցին: Սուլթան Սիւլէյման Բ. 1529ին մինչեւ Վիէնա գնաց: Ունկարիա, Մոլտաւիա, Վալաքիա, Քրիմէ նուաճուեցան: 1566էն ետքը Օսմանեան տէրութիւնը սկսաւ տկարանալ: 1683ին Օսմանեանք նորէն զացին մինչեւ Վիէնա, բայց ետ մղուեցան: Այնուհետեւ մինչեւ 1718 ստէպ պատերազմներ եղան Օսմանեանց և Աւստրիացւոց մէջտեղ որոնց օգնական էին Լեհացիք:

Օսմանեանց ամենէն մեծ թշնամին եղան

Րուսք Մեծէն Պետրոսէ ետքը: 1683ին Օսմանցիք Կորուսին Քրիմէ, 1812ին՝ Պեստարապիւս: 1821ին Յունաստան ապստամբելով Եւրոպացւոց օգնութեամբ զատ տէրութիւն եղաւ Սուլթան Մահմուտ Բի ժամանակ, որ Եէնիչիներէնը վերցնելով Եւրոպական կարգեր հաստատեց, և հազիւ ազատեցաւ Եդիպտոսի կուսակալին Մէհմետ Ալի փաշայի յարձակումէն: Եւրոպացւոց օգնութեամբ, 1853-1856, Րուսիոյ պատերազմին ատենը աւելի մեծ վտանգէ մը ազատեցաւ Թուրքիա Գաղիոյ և Անգղիոյ օգնութեամբ:

Ա. Ե Ի Ր Ո Պ Ա Կ Ա Ն Թ Ո Ի Ր Ք Ի Ա

(ԲԱՐՁՐԱՅՈՅՆ ԴՈՒՌԸ)

ԴԱՍ ԺԳ.

Հ. Եւրոպայի մասին մէջ Թուրքիոյ երկիրները որոնք են:

Պ. Եւրոպայի մասին մէջ Թուրքիոյ երկիրներն են:

1. Բուլղարիա (Թրակիա) կամ Ադրիանուպոլսոյ կուսակալութիւն (վիլայէթ).

2. Պալանդան կամ Դանուբի կուսակալութիւն.

3. Մակեդոնիա կամ Թեսալոնիկէի կուսակալութիւն.

4. Թեսալիա կամ Եաննայի կուսակալութիւն.

5. Ալպանիա կամ Մանասթըրի կուսակալութիւն.

6. Պառնաս.

7. Կղզիք.

8. Երէտ Բալթիկ Գաւառներ:

Հ. Րումէլիի երեւելի քաղաքները որոնք են:

Պ. Րումէլիի երեւելի քաղաքներն են:

1. Կոստանդնուպոլիս, հնոց Բուզանդիոսը, առանձին վիճակ է իւր շրջականերով:

Հ. Կոստանդնուպոլսոյ վրայ ինչ զիտելիք կայ:

Պ. Կոստանդնուպոլիս Օսմանեան տէրութեան մայրաքաղաքն է, ունի 1,000,000 բնակիչ որոնց 500,000ը Մահմետական է: Աշխարհիս ամենէն մեծ վաճառաւահ քաղաքներուն մէկն է Սեւ ծովուն բերանը, Եւրոպիոյ և Ասիոյ սահմանին վրայ շինուած: Երկայն ջրանցքով մը որ ըստ Եւրոպացւոց Ոսկեղջիւր (չօրն ա'օր) կը կոչուի՝ երկու բաժնուած է. բուն Կոստանդնուպոլիս կամ Իսթամպուլ, և Ղալաթիա հանդերձ Բերայիւ: Հին շէնքերուն մէջ երեւելի են Ա. Սուրբ Սոփիա (Այասոփիա) եկեղեցին Յուստինիանոսէն մնացած, հիմա մզկիթ, Բ. վաճառանոցը (չարշին), Գ. Եօթն աշտարակները (Եէտի գուլէ), Դ. պին պիւր տիրէք որ ջրոյ համբարանոց էր: Բերայէ ետքը որ Եւրոպացւոց և դեսպանաց Թաղն է՝ երեւելի է Ֆանար որոյ բնիկ Յոյն ընտանիքներուն շատը հին Բուզանդեան կայսրութեան ազնուականներէն են. ասոնցմէ կ'ընտրուէին Մովստովաքիոյ հին Հոսքոտարները (Ուլահ պէյի): Կոստանդնուպոլսոյ զիմացը, Ասիոյ հողին վրայ են Իսթիքար և Քալկաթ (Գաւառքէոյ):

2. Ադրիանուպոլիս (Էտիրնէ) (120,000) Մալիցա կամ Մէրիճ գետին քով:

3. Ֆիլիպի (30,000):

4. Կէլիպու, զինուորական նաւահանգիստ և վաճառաւաճ քաղաք (13,000):

5. Գլըք Կէլի (12,000). ունի ընտիր կողմի և պանիր:

6. Իւլիֆ (20,000). տօնավաճառն անուանի է:

7. Էսի Զալա (10,000). ունի հանքային ջուրեր:

8. Տիֆթու (8,000):

9. Ռոդոսի (Թէքիրտաղ) (13,000), վաճառատեղի և նաւահանգիստ:

10. Սիլիկ (4,000). նաւահանգիստ:

11. Տարառիկ (Չանագ դալէ), աւելի քան 800 Թնդանօթովք ամրացեալ բերդեր ունի՝ համանուն նեղուցին բերանը:

Յիշուելու արժանի են նաեւ Էրէլի, Չըլու, Պուրիալ, Չալալ, Թալար Պալալ, Գըլալ:

ԴԱՍ ԺԴ.

2. Պուլկարիոյ երեւելի քաղաքները որոնք են:

Պ. Պուլկարիոյ երեւելի քաղաքներն են

1. Սֆէա (30,000) Պալգաններուն ստորոտը:

2. Շոմա (20,000), Պալգաններուն ստորոտը:

3. Նիկիոյի (16,000), Վիֆն (20,000), Ռոսս (30,000), Սիլիֆ (20,000) ամուր տեղեր են:

4. Վառն (20,000) Սեւ ծովուն եզերքը: Երեւելի են նաեւ Դըռնիկ, հին Պուլկար թագաւորութեան մայրաքաղաքը, Թուլա, Սիֆիլ, Բուլ-

իալ, Դիւլիս, Ռոսսիա, Հըրըլա, Իսպահ, Պալալ, Սոլիս, Սաֆիլ, Օսման փալալ:

2. Մակեդոնիոյ երեւելի քաղաքները որոնք են:

Պ. Մակեդոնիոյ երեւելի քաղաքներն են

1. Թեպալիկ կամ Սէլիկ (100,000). վաճառաւաճ քաղաք է:

2. Սէրիկ (30,000), 300 գեղերով:

3. Մալալ (30,000):

4. Իսպիլ (10,000), Ենիկ, Վարդար:

5. Այնարի կամ Ալիս լեռը ուր կան 22 Յոյն վանք, 500 մատուռ, 5,000 աբեղայ:

Երեւելի են նաեւ Գալալ ուր ծնաւ Եղիպտոսի Մէհմետ Ալի փաշան, Օթիլի, Վալալ:

2. Թեսալիոյ երեւելի քաղաքներն որոնք են:

Պ. Թեսալիոյ երեւելի քաղաքներն են

1. Լալիս կամ Ենիկ (20,000): Լարիս սայի մօտ է հին բանաստեղծութեան մէջ անուանի Տէմիէ հովիտը և Ողիպոս լեռը:

2. Յալալ, ըստ հնոց Փարսալ ուր Քրիստոսէ առաջ 48ին երեւելի պատերազմ մը եղաւ Օգոստոս կայսեր և Հայոց Թշնամոյն Անտոնիոսի մէջտեղ:

3. Դըրիալ, Զալալ, Արդա, Ալալ:

2. Ալպանիոյ երեւելի քաղաքներն որոնք են:

Պ. Ալպանիոյ (Արնաւուտլուգ) երեւելի քաղաքներն են Շարդա (40,000), Ենիկ կամ Ենիկ (40,000). հոս մեռաւ Թէփիսէլի Ալի փաշա 1822ին: Տարապը, Բըլիկ (40,000), Նիկ (20,000) ուր ծնաւ մեծն Կոստանդիանոս. Բըլիկ, Ալալ:

Հ. Պոսնայի երեւելի քաղաքները որոնք են :

Պ. Պոսնայի երեւելի քաղաքներն են

Պոսնայ (60,000), Դրաւնէ (12,000), Զլոնէ (10,000), Պոնտա (10,000), Բոնտա, Արտա :

Պոսնա Թուրքիոյ Համար կարեւոր տեղ մըն է իբրեւ լեռնային պարիսպ Աւստրիոյ դէմ :

1851էն ի վեր Պոսնայի կը վերաբերի Հեյց-Կոնս, Թուրքիոյ Դադմատիան, գլխաւոր քաղաքը Մոնթր (18,000), որ անուանի կամուրջ ունի քարաշէն :

Հ. Թուրքիոյ կղզիները որոնք են :

Պ. Թուրքիոյ կղզիներն են՝

1. Եգէական կամ Արշիպելագոսի կղզիները : Թասոս, Սամոթրակէ, Իմբրոս և Լէֆոս ուր ժամանակաւ կար անուանի բաւիղ մը (լաբիւրինթոս) :

2. Կրէթէ որ առանձին կոսմակալութիւն է և ունի լեռնագօտի մը և Իոս լեռը : Քաղաքներն են՝ Գանդէ (15,000) և Գանէ (12,000) ընտիր նաւահանգստով, Բէրէյ (6,000) :

ԴԱՍ ԺԵ.

Հ. Թուրքիոյ երեք ինքնօրէն եւրոպական գաւառներն որոնք են :

Պ. Թուրքիոյ երեք ինքնօրէն եւրոպական գաւառներն են՝

Ա. Սերէն որ Ժ. դարէն մինչեւ ԺԵ. դար թագաւորութիւն էր : 1459ին Օսմանեանք նուա-

ձեցին Սերուիա : 1718ին Բասարովիցի դաշնադրութեամբ մեծաւ մասամբ Աւստրիացոց անցաւ այս երկիրը : 1739ին Պէլկրատի խաղաղութեամբ նորէն առին Օսմանցիք Սերուիա : Սերուիացիք 1801-1812 կռուեցան Օսմանեանց դէմ և 1815ին Սերուիա եղաւ ինքնօրէն իշխանութիւն : Բարձրագոյն Դուռը Սերուիայէն տարին 23,000 լիւրա տուրք կ'առնէ, բայց Պէլկրատի բերդին մէջ պահապան զօրք ունենալու իրաւունքէն Հրաժարեցաւ 1867ին :

Սերուիոյ բնակիչն է 1,250,000. երեւելի քաղաքներն են Պէլկրատ Դանուբի եզերքը (30,000), Սեֆէրիէ, Գլադա (5,000) իշխանաւորստ, Գլադա :

Բ. Մոլտովալաքիա (Ուլազ Պոլդտան) : Մայրաքաղաքն է Պոլսէ (142,000). Հոս կը նստի Մոլտովալաքիոյ իշխանը : Պուքրէշ ունի Համալսարան : Ամուր քաղաքներ են Իդրոյէ (26,000) Վալաքիոյ նաւահանգիստը, և Ճիւրճէ (90,000), Կալա (36,000), Դանուբի եզերքը. Իմպէ (20,000) :

Հ. Մոլտովալաքիոյ վրայ դիտելու արժանի լինչ բան կայ :

Պ. Մոլտովալաքիա կը կոչուի նաեւ Բուժանիա : Ունի 4,500,000 բնակիչ, Բ. Դրան կուտայ տարին 600,000 լիւրա :

Բուժանը ԺԳ. դարուն մէջ անկախ տէրութիւն եղան, ԺԶ. դարուն մէջ նուաճեցան Օսմանցիներէն : Բուժանիա առաջ երկու իշխանութիւն էր, Մոլտաւիա և Վալաքիա : 1802ին Բուժիա այս իշխանութեանց պաշտպան ըլլալու իրաւունքը

ստացաւ Բարձրագոյն Դռնէն : Իշխանները Կոստանդնուպոլսոյ Ֆէնէրի հին Յոյն ընտանիքներէն էին : 1821ին Իփսիլանդի յոյն իշխանը ապստամբելով յաղթուելէն ետքը՝ իշխանութիւնը տրուեցաւ բնիկ Պոյարներու որ նախ երեք տարուան համար կ'ընտրուէին, յետոյ ցկեանս եղան : 1858ին երկու իշխանութիւնները միացան Բարձրագոյն Դրան հաճութեամբ ըստ խրատու եւրոպական տէրութեանց, և Քուզա իշխանը՝ Աղեքսանդր Յովհաննէս Ա. անուամբ եղաւ իշխան Մոլոտովալաքիոյ, բայց 1863ին հրաժարեցաւ, 1866ին ժողովուրդն ընտրեց Գերմանիոյ Հոհէնցոլլէռնի ազգատոհմէն Կարոլոս իշխանը իբրեւ ժառանգական իշխան Բումանիոյ :

Հ. Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ ուրիշ բնչ իշխանութիւն կայ :

Պ. Եւրոպական Թուրքիոյ կը վերաբերի նաեւ Չեռնոգորա կամ Մոնթենէգրոյ (Գարաաաղ) 200,000 բնակչօք : 1861էն ի վեր Մոնթենէկրոյ մտաւ Բարձրագոյն Դրան իշխանութեանը ներքեւ : Գըլխաւոր քաղաքն է Չեթինէ : Մոնթենէկրոցիք Սլաւ ցեղէն են, յունադաւան, պատեւազմող : Պլատիբան, այսինքն իշխանը, աշխարհական իշխան միանգամայն Եպիսկոպոս է . ունի ծերակոյտ մը :

Հ. Եւրոպական Թուրքիոյ բնակիչները հրչափ են :

Պ. Եւրոպական Թուրքիոյ բնակչաց թիւն է 17 1/2 միլիոն : 6 միլիոնը յունադաւան Սլաւ է, այսինքն, Սերուիացի, Մոնթենէկրոցի, Պոսնացի և Պուլլար :

4 1/2 միլիոն Բոսնի (Ուլաշ) :

4 1/2 « Ալպանացի (Առնաւուտ) :

4 1/2 « Օսմանցի :

1 « Յոյն :

400,000 Հայ :

70,000 Հրեայ :

214,000 Գնչ (Չեչեն) :

Հ. Թուրքիա բնչ տեսակ կառավարութիւն է :

Պ. Թուրքիա սահմանադրական Միապետութիւն է : Սուլթանը աշխարհային և հոգեւոր բացարձակ զուլիս է : Տէրութեան բարձր պաշտօնատարներն են 1. Եպարքոսը կամ մեծ Վէզիրը (Սատրաղամ) որ զործադիր իշխանութեան կամ վարչութեան զուլիսն է, որուն իշխանութեանը ներքեւ են ուրիշ պաշտօնեայք . 2. Դենպետը կամ Շէյխ իւլ Իսլամը (Իսլամին ծերը) որ զուլիս է իւլէմայից որ Մահմետական կրօնքին քահանաները և դատաւորներն են : Շէյխ իւլ Իսլամ Մահմետական օրէնքին մեկնիչն է : Վարչութեան ամէն պաշտօնարաններուն և դաւառաց ու քաղաքաց խորհուրդներուն մէջ Միւֆթի կոչուած օրէնսգէտներ կը նստին : 3. Միւս պաշտօնեայք որ են Պատերազմի, Ծովային զօրութեան, Արտաքին գործոց, Ելեւմտից, Արդարութեան, Առեւտրական գործոց, Հասարակաց շինութեան, Հասարակաց կրթութեան և Անշարժ ստացուածոց պաշտօնեաները :

Հ. Թուրքիոյ զինուորական զօրութիւնը հրչափ է :

Պ. Թուրքիոյ ցամաքային զօրքը 210 հազար է . պատերազմի ատեն կրնայ 700 հազար ըլլալ :

Նաւատորմիդը կը բաղկանայ 103 շոգենաւէ ու
բոնց 19ը զրահաւոր է, և 73 առաջատար
նաւէ :

Բ. ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

ԴԱՍ ԺԶ.

Հ. Յունաստանի բնակիչը և զօրքը հըշափ է :
Պ. Յունաստանի բնակիչը՝ 1,500,000 , զօրքը՝
50,000 , նաւատորմիդը 38 նաւ , 3ը զրահաւոր :

Այս փոքր թագաւորութիւնը քանի մը տարի է
ի վեր մեծ յառաջադիմութիւն կ'ընէ : Վաճառաւ
կանութիւնը , արուեստները , զինուորական զրու-
թիւնը և դատարարականութիւնը օր քան զօր կը ծաղ-
կին և կը զարդանան :

Հ. Յունաստանի երեւելի քաղաքները որոնք
են :

Պ. Յունաստանի երեւելի քաղաքներն են

1. Աթէն , մայրաքաղաք (41,000) , ունի հա-
մալարան մը : Նաւահանդիստն է Բէրէ (10,000) :

2. Լէքանէոյ , Սալոն , Միսսուլանիէ , Կորնթոս ,
Նափէոս (11,000) , Բաբբոս (18,000) , վաճառա-
շահ քաղաք :

3. Նափէոս , նաւահանգիստ է . հոս այրեցաւ
Օսմանեան նաւատորմիդը 1827ին :

4. Միսսուլան , հին Սպարտայի աւերակներուն
մօտ :

5. Միսսուլան , բերդաքաղաք , Միսսուլանց հիմ-
նադիրը , Միսսուլան , հոս վանք մը հաստատեց :

6. Էլեֆէոյ (Էյրիպոզ) կամ Նեկրօֆէոս
նաստանի ամենէն մեծ կղզին է :

7. Կիկլատեան կղզիք՝ Նափէոս , Պաթոս՝ մարմա-
րիոնն անուանի , Սափէոս հրաբուխ որ վերջին
անգամ բորբոքեցաւ 1866ին :

8. Յոնիական եօթն կղզիք որոց գլխաւորն է
Բոթոս համանուն քաղաքով (25,000) : Տես և
էջ 21 :

2. ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՅԱՄԱՔԱԿՂԶԻ

ԴԱՍ ԺԷ.

Հ. Իտալիոյ վրայ ինչ պատմական տեղեկու-
թիւն կայ :

Պ. Այս երկիրը քանի մը տարի առաջ կը բաղ-
կանար Սարտենիոյ , Նաբոլիի , Լոմպարտիոյ ու
Վենետիկոյ թագաւորութիւններէն , Պապին երկ-
րէն և ուրիշ քանի մը դքսութիւններէ : 1839ին
Աւստրիոյ դէմ պատերազմէն ետքը , բաց 'ի Վե-
նետիկոյ և Պապին երկիրներուն մէկ մասէն , բո-
լոր Իտալիա միացաւ Սարտենիոյ հետ , և կոչ-
ուեցաւ « Իտալիոյ թագաւորութիւն » : 1866ին
Բրոսսոյ-Աւստրիական պատերազմին ատենը Իտա-
լիոյ հետ միացաւ նաեւ Վենետիկ որ Աւստրիոյ
կը վերաբերէր . վերջապէս 1870ին Ֆրանզոյ-Գեր-
մանական պատերազմին ատենը Հռոմ առնուե-
լով Պապին աշխարհական իշխանութիւնը ջնջուե-
ցաւ և բոլոր Իտալիա եղաւ մէկ թագաւորութիւն :

Հ. Իտալիոյ բնակիչը և զօրքը հըշափ է :

Պ. Խաւրիոյ բնակիչը 26 1/2 միլիոն է, զօրքը 377,000, բայց կրնայ 574,000 զօրք հանել. նաւատորմիդն է 94 նաւ, 22ը զրահաւոր, 788 թնդանօթովք:

Հ. Խաւրիոյ երեւելի քաղաքները որոնք են:

Պ. Խաւրիոյ երեւելի քաղաքներն են

1. Հոմ, 1871էն ի վեր մայրաքաղաք (224,000) Տիբեր գետին քով 7 բլուրներու վրայ շինուած: Հին Հռոմայեցւոյ ժամանակէն մնացած երեւելի շէնքերն են Բանթէոնը (ամենադից մեհեան) որ հիմա եկեղեցի է, Տրայանոսի սիւնը, Քոլոսէոմը (Ամփիթէատրոն 100,000 հոգւոյ համար), Տիտոսի, Սեպտիմոս Սեւերոսի և Կոստանդինոսի յաղթական կամարները:

Ուրիշ երեւելի շէնքերն են Սուրբ Պետրոսի եկեղեցին, Հռոմի 400 եկեղեցիներուն, նաեւ բոլոր աշխարհի եկեղեցիներուն ամենէն մեծը, զոր Յուլիոս Բ. Պապ սկսաւ շինել 1506ին, Սիքստոս Է. ի ժամանակ 1590ին զմեծելը լմնցաւ և 1626ին օծուեցաւ. վատիկանու պալատը ուր Պապը կը նստի, որ և ունի քանի մը հազար սենեակ, շատ անուանի գրատուն մը և թանգարան մը. Լատերանու եկեղեցին որ Պապին մայր եկեղեցին է:

Գրեթէ ամբողջ Հռոմ քաղաքը գեղարուեստից թանգարան է, երեւելի նկարչաց և անդրիագործաց հուշակաւոր դործերովն հարուստ: Հռոմի մօտ է նաեւ Քաթազոմպ կոչուած ստորերկրեայ գերեզմանատունը ուր նախնի Քրիստոնեայք հաւածանաց ժամանակ կ'ապաւինէին: Զէֆըմ Վէֆֆէ (10,000) բերդաքաղաք և նաւահանգիստ:

2. Թուրին, Բոյ գետին վրայ, (200,000). ունի համալսարան և երեւելի թանգարաններ, մանաւանդ Եւրոպական Հնութեանց թանգարանը:

3. Միլան (200,000): Նշանաւոր է մայր եկեղեցին Ղուրսէն 4,500 անդրիններով (արձաններով) շարդարուած. Սուրբ Ամբրոսիոս կոչուած եկեղեցին ուր Գերմանիոյ կայսերը Խաւրիոյ թագաւորութեան «երկաթի թագով» կը պսակուէին: Յընելի է նաեւ Սքալա կոչուած թատրոնը:

4. Բաթա (30,000), Քրեմա (30,000), Պելլոն (25,000), Սալէրնոյ, Գոնոյ (12,000):

5. Վենեթի (120,000), Ադրիական ծովուն մէջ շինուած: Երեւելի են Տոժերուն պալատները և Սուրբ Մարկոսի եկեղեցին, նաւարանը և թընդանօթի ձուլարանը: Վենետիկ կէս դար առաջ հանրապետութիւն էր, որոյ նախագահը կը կոչուէր Տոժ: Վենետիկոյ քով մանր կղզիներէն մէկն է Ս. Ղազար, ուր է Միսիթարեանց վանքը որ ունի երեւելի տպարան և գրատուն մը հարուստ Հայերէն ձեռագրօք:

6. Քիւսին (27,000), Մանդու (28,000), Վերոն (36,000) և Պելլե (40,000), այս վերջին երեքը ամուր բերդեր են. Բարոն (52,000), Երեւելի է Սրբոյն Անտոնի պատուացւոյն եկեղեցին, Վիչենց (35,000), Ուֆէն (24,000) և Թրեւիզ (22,000):

7. Ճէնովա, ծովեզերեայ քաղաք (130,000): Կոստանդնուպոլսէն և Նաբոլիէն ետքը երրորդ է գեղեցիկ զրիցը կողմանէ: Ճէնովա մինչեւ 1797 հանրապետութիւն էր, վաճառականութեամբ անուանի, մանաւանդ Սեւ ծովուն մէջ:

8. Բարձր (30,000) . առուտուրը մետաքս և պանիր : Բէալէնց (30,000) :

9. Մարեշ (30,000) :

10. Պալմե (100,000) , համալսարան ունի . Յերբուր (20,000) , Բալմե (70,000) , Յայլէնց (20,000) , յախճապակին ընտիր :

11. Ֆէրէնց (113,000) , Իտալիոյ Աթէնքը , գեղեցիկ շինուածներով և թանգարաններով երեւելի է : Լէվալոյ (93,000) ուր Հայոց եկեղեցի կայ (Հռոմէական Հայոց ձեռքը) , ծովեղերեայ քաղաք է : Բէլ (30,000) անուանի է Բիշայի աշտարակը 168 ոտք բարձր : Սէն (20,000) : Լաֆէ (20,000) :

12. Անֆոն (30,000) , բերդաքաղաք : Լաբէրոյ , հոս կը ցուցուի Աստուածածնի տունը , որ երեւելի ուխտատեղի է : Բէրուֆէ (13,000) :

13. Նաբոլ (430,000) , անհամեմատ գեղեցիկ զիրքով , այնպէս որ Իտալացոց մէջ առակ է « Վէտի Նաբոլի , բոյի մուօրի » , տես Նաբոլի , և ապա մեռիր : Երեւելի է Պուրպոնեան թանգարանը հարուստ զրատամբ և հին տեսնը Քրիստոսէ 79 տարի առաջ հրաբուխէ ծածկուած ու մօտ ատեններս գտնուած Հերֆուլմուս և Բոֆէլէ քաղաքներուն հնութիւններովը : Կայէրա , բերդաքաղաք : Անֆալէ , Տարեֆոն և Կադուս շատ հին քաղաքներ են : Պրէնդիլ , Բէճէի , Սալմալոյ նշանաւոր են :

14. Սարտէնեա կղզին 600,000 բնակչօք . ծովեղերքը լի է բուստով (մէրճան) . գլխաւոր քաղաքն է Քալէրէ (28,000) :

15. Էլպա կղզին :

16. Սիկիլիա կղզին բնակիչ 2 1/2 միլիոն , շատ ծծումբ ունի : Քաղաքներն են՝ Բալէրոյ (200,000) . ունի համալսարան և դիտարան : Մէսսինա (100,000) : Հոս մօտ են Լիբարեան կղզիք :

17. Սան Մարինոյ , հանրապետութիւն է 469էն 'ի վեր . բնակիչը 7,000 :

18. Մալթա , բնակիչը 150,000 : 1800էն 'ի վեր կը վերաբերի Անգլիացոց , որ ծաղկեցուցին կղզին , 'ի բնէ անպտուղ : Գլխաւոր քաղաքն է Լա Վալէթ (60,000) . ամուր բերդաքաղաք է :

3. ԻՐԵՐԵԱՆ ԿԱՄ ՍՊԱՆԻԱԿԱՆ ՅԱՄԱԲԱԿՂՁԻ

Ա. ՍՊԱՆԻԱ

ԴԱՍ ԺԸ.

Հ. Սպանիոյ վրայ ինչ պատմական գիտելիք կայ :

Պ. Սպանիոյ հին և բնիկ ժողովուրդն էին Իբերացիք և Կելտք : Փիւնիկեցիք և Յոյնք Սպանիոյ հարաւային եզերքը զաղթականներ ունէին : Քրիստոսէ առաջ նախ Կարթեղոնացիք և ապա Հռոմայեցիք այս երկրին տիրեցին : Հռոմայեցոց արեւմտեան կայսրութեան կործանելէն ետքը Եկան հոն Աւանք , Վանտալք և ապա արեւմտեան Գոթացիք , և թաղաւորութիւն հաստատեցին : 711ին Արաբացիք զաւով Մահմետական թագաւոր

ւորութիւն մը հաստատեցին, բայց փախուցեալ բրիստոնեայք կամաց կամաց զօրանալով վերնտեցին Արաբացիները, և հաստատուեցան քանի մը թագաւորութիւններ, ինչպէս Արակոն, Նաւարրա, Լէոն, Գասթիլիա և 1100ին Բորթուկալ: Այս թագաւորութիւնները ԺԵ. դարուն վերջը (1492ին) միացան Գասթիլիոյ ժառանգին Իզապէլի և Արակոնի ժառանգին Ֆէրտինանտի ամուսնութեամբ: Այնուհետեւ Սպանիա եւրոպայի առաջին և ամենէն հզօր և հարուստ թագաւորութիւնը եղաւ, բայց երթալով տկարացաւ: 1714ին Պուրպոնեան ցեղը տիրեց, բայց 1868ին Իզապէլլա Բ. Պուրպոնեան վանտուելով, 1870ին Իտալիոյ թագաւորին որդին Ամատէոս ընտրուեցաւ թագաւոր: 1873ին Ամատէոս հրաժարեցաւ, և հանրապետութիւնը հրատարակեցաւ Սպանիոյ մէջ: Սպանիա հիմա սահմանադրական թագաւորութիւն է:

Հ. Սպանիոյ բնակիչը և շօրքը ճշգրտի է:

Պ. Սպանիոյ բնակիչն է 17,000,000 հոգի: ական կաթոլիկ, շօրքը 216,000, նաւատորմողը 124 շոգենաւ, 10 զրահաւոր, 3ը առաջատար ւոր, 846 թնդանօթովք:

Հ. Սպանիոյ երեւելի քաղաքները որոնք են:

Պ. Սպանիոյ երեւելի քաղաքներն են՝

1. Մադրիդ մայրաքաղաք (480,000) . ունի պալատներ, դեղեցիկ շէնքեր, համալսարան մը և թանգարան: Թուրիս (19,000), եպիսկոպոսանիստ քաղաք:

2. Պորթո Ել (22,000), բերդաքաղաք:

3. Գուադալա (57,000): Սեւիլ (152,000): Գա-

ռիլ (72,000), զինուորական նաւահանգիստ: Շեբիլ (52,000): Ճիլիլ (1704էն ի վեր Անգղիացւոյ ձեռքն է:

4. Կրալա (100,000): Հոս են Արաբացի իշխանաց պալատին Ալհամպրայի աւերակները: Մալա (110,000), երեւելի է գինին:

5. Մալա (30,000) և Գալա (22,000):

6. Վալենցի (145,000), մետաքսի գործարաններ ունի: Ալիքա (34,000), գինին անուանի:

7. Պալեն (250,000), բերդաքաղաք և զինուորական նաւահանգիստ:

8. Մալա (82,000), 1808ին և 1809ին քաջութեամբ դիմացաւ Գաղիացւոյ:

9. Բալեն (25,000), ամուր քաղաք:

10. Սան Եւի (Ս. Յակոբ) Կ. Գուադալա (27,000) Հոս կը ցուցուի Յակոբոս առաքելոյն դերեզմանը և երեւելի ուխտատեղի է: Գուադալա (30,000): Ֆելի (21,000), ամուր քաղաք է Ադալանդեան ովկիանոսի վրայ: Հոս է նաւարանը:

11. Սան Մարտին (35,000), Պալեն (25,000), Սեւիլ (27,000) . Հոս մօտ է Փիլիպպոս Բ. էն շինուած Իսթրիա անուն երեւելի շէնքը՝ վանք, եկեղեցի, զրատուն և դերեզմանատեղի թագաւորաց:

12. Վալադոլիդ (40,000), Լեոն, Մալա (14,000), անուանի համալսարանով: Ալալեն. երեւելի է սնդիկի հանքը:

Հ. Սպանիոյ կղզիները որոնք են:

Պ. Սպանիոյ կղզիներն են.

1. Պալաթեան կղզիք՝ Մալա, գլխաւոր քաղաքը Բալմա (40,000) . Մալա, գլխաւոր քաղաքը Մալոն, Միջերկրական ծովուն մէջ:

2. Գանաբեան կղզիք և Կանինեայի կղզիներն՝ Ափրիկէի մէջ, 300,000 բնակչօք :

3. Անթիւն մեծ կղզիները Գաալա և Բորբոյ Րէտայ՝ Ամերիկայի մէջ, 2,000,000 բնակչօք :

4. Փէլիպեան կղզիք՝ Ասիոյ մէջ :

5. Մաքիանեան կամ Աւալակայ կղզիք, Գաալանեան կղզիք և Բէլե կոչուած կղզիք՝ Աւստրալիոյ մէջ :

Հ. Անտորա բնչ է :

Պ. Անտորա փոքր Հանրապետութիւն է Պիւռենեան լեռանց մէջ, բնակիչը 2,000 :

Բ. ԼՈՒՍԻՏԱՆԻԱ ԿԱՄ ԲՈՐԹՈՒԱԼ

ԴԱՍ ԺԹ.

Հ. Բորթոկալի վրայ բնչ պատմական զիտելիք կայ :

Պ. ԺԲ. Դարուն մէջ Գասղիլիոյ թագաւորը Ալֆոնս 2. այս երկիրը տուաւ Պուրկունտցի Հենրիկոս իշխանին : Պուրկունտի տունը տիրեց մինչեւ 1580 :

Այս փոքր տէրութիւնը երեւելի եղաւ ԺԴ. դարէն ետքը Եւրոպայէ դուրս շատ տեղերու տիրելով : Վասզոյ տէ Կամա նաւապետը գտաւ Արեւելեան Հնդկաստանի ճամբան 1498ին . Պրազիլեա գտնուեցաւ 1500ին : 1580էն ետքը Բորթոկալ կորսնցուց դուրսի երկիրները, և նուաճուեցաւ Սպանիայէն : 1640ին նորէն գտաւ իր

ազատութիւնը, ունենալով թագաւոր Պրականցայի տունէն . մինչեւ ցարդ Բորթոկալի թագաւորը այս տունէն են : Բորթոկալի փառաւոր ժամանակը երգած է Գամոնէս բանաստեղծն իր Լուսիական անդէն զիւցաղնականին մէջ :

Հ. Բորթոկալի բնակիչը և զօրքը մըջափ է :

Պ. Բորթոկալի բնակիչը 4,347,000 է, զօրքը 70,000, նաւատորմիչը 42 նաւ 366 թնդանօթով :

Հ. Բորթոկալի գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Բորթոկալի գլխաւոր քաղաքներն են

1. Լիսաբոն (224,000), մայրաքաղաք :

2. Գոյթալա (18,000), ունի Համալսարան : Եւրա (12,000) :

3. Պրականցա, բերդաքաղաք : Այժմու Բորթոկալի թագաւորը այս քաղքին Հին դուքսերուն ցեղէն են :

4. Օբորթոյ (90,000), ունի մետաքսի գործարաններ և ընտիր գինի :

Հ. Բորթոկալի կղզիները որոնք են :

Պ. Բորթոկալի կղզիներն են .

1. Ալբան կղզիք, 160 մղոն դէպ արեւմուտք Լիսպոնայէն :

2. Մաքեա և Կանալ քիւոյ կղզիները և ուրիշ տեղեր՝ Ափրիկէի մէջ :

3. Ասիոյ մէջ Կաա և Տէա Մալապարի եղերքը . Մալայոյ՝ Զինու մէջ Գանդոնի մօտ :

Բ. Մ Ի Զ Ի Ն Ե Ի Ր Ո Պ Ա

4. Գ Ա Ղ Ի Ա Կ Ա Մ Ֆ Ի Ա Ն Ս Ա

Գ Ա Ս Ի.

Հ. Գաղիոյ վրայ քնչ պատմական գիտելիք կայ :

Պ. Գաղիա հին ատենը Կելտաց կամ Գաղա տաց կը վերաբերէր , յետոյ Հռոմայեցիք տիրեցին այս երկրին : Ե. Դարուն սկիզբը գերմանական ազդերուն Ֆրանք կոչուած ցեղը տիրեց Գաղիոյ և երկիրը կոչուեցաւ Ֆրանսա : Ֆրանք թագաւորաց ցեղը կը կոչուի Մերովեան . ասոնցմէ անցաւ իշխանութիւնը Կարոլոսեան ցեղին որոնցմէ մեծն Կարոլոս Թ. դարուն սկիզբը բոլոր Եւրոպիոյ վրայ տարածեց իր իշխանութիւնը : Կարոլոսի մահուանէն ետքը Ֆրանսա զատ թագաւորութիւն եղաւ : Ժ. Դարուն վերջերը իշխանութիւնը Գաբրիելեան ցեղին անցաւ : Այս ցեղին թագաւորները շատ տկար էին , և երկիրը բաժնուած էր այլեւայլ զբեթէ ինքնագլուխ իշխաններու : Լուտովիկոս ԺԱ.ի ժամանակէն (1461) սկսաւ զօրանալ թագաւորութիւնը , ինքնագլուխ իշխանութիւնները նուաճեցան : ԺԲ. դարուն Պուրպոնեան ցեղը զահակալեց , և Լուտովիկոս ԺԳ.ի ժամանակը թէ զօրութեան և թէ ուսման և գիտութեան կողմանէ Ֆրանսայի ամենէն ծաղկեալ ժամանակն էր : ԺԸ. դարուն վերջերը (1789) մեծ յեղափոխութեանէն ետքը Նաբոլէոն Ա. իշխանութեան հասնելով , Ֆրանսա եղաւ կայսրութիւն 1804 , Պուրպոնեանք

նորէն եկան : 1830ին Պուրպոնեանք վաճառուեցան , և եկաւ Լուի Ֆիլիպ Օրլէանեան : 1848ին Լուի Ֆիլիպ վաճառուեցաւ , և եկաւ Նաբոլէոն Գ. կայսր որ 1870ին Գերմանացիներէն յաղթութեամբ զերի ինկաւ , և Ֆրանսա եղաւ հանրապետութիւն :

Հ. Գաղիոյ բնակիչը և զօրքը քննադի են և երկիրը քննադէս կը բաժնուի :

Պ. Գաղիոյ բնակիչը 36,000,000 է : Զօրքը 800,000 պատերազմի ժամանակ : Նաւատորմիղը 470 նաւ 5,000 թնդանօթով : Առաջ կը բաժնուէր Գաղիա 36 դաւառ , հիմա Տէքսթիլան կոչուած 86 մաս կը բաժնուի :

Հ. Գաղիոյ գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Գաղիոյ գլխաւոր քաղաքներն են՝ Հիւսիսային կողմը ,

1. Բարէլ , մայրաքաղաք (1,850,000) : Լոնտոնայէն ետքը աշխարհիս ամենէն հռչակաւոր քաղաքն է : Երեւելի շէնքերն են՝ համալսարանը , թագաւորական զբոստոնը , բանթէոնը ուր են վոյթերի և ժան ժագ Բուսոյի գերեզմանները , Լիւքսամպուրի պալատը , Էնվալիտ կոչուած ծեր զինուորաց տունը որոյ փառաւոր եկեղեցւոյն մէջ է մեծին Նաբոլէոնի մարմինը , զինուորական դպրոցը , Բալէ Բոյալ , Թիւլլերիի և Լուվր պալատները : Երեւելի են՝ Շան տը Մարս , Շանզ Էլիզէ կոչուած տեղերը , Թիւլլերիի պարտէզը , Գոնգորտի և Վանտոմի հրապարակները , որոց առաջնոյն մէջն է Լուքսորի եգիպտական կոթողը : Բարիզի մէջ կան շատ երեւելի դպրոցներ , տպարաններ , թանգարաններ , պարտէզներ :

2. Սէն Կլէմէ (26,000) Բարիդի մօտ, ուր են թագաւորաց գերեզմանները:

3. Վերսայլ (44,000). Հոս է Լուի ԺԴ-ի պալատը և պատկերաց թանգարան մը: Վիլհէլմ (Կոլլիէլմոս), Բրուսիոյ թագաւորը 1870ին Հոս Գերմանիոյ կայսր օծուեցաւ:

4. Սէն Քլո, Փարիզէն 2 մղոն դէպ'արեւմուտք: Այս տեղի պալատը Գաղիացիք այրեցին 1870ին:

5. Օրլէան (49,000). ունի ասուի և բամբակի գործարաններ:

6. Անժէ (55,000). ունի կտաւի (քթանի) գործարաններ:

7. Թոն (43,000), ունի զինի և պտուղ:

8. Լը Բան (45,000), անուանի է կտաւեղէնի առուտուրով:

9. Աֆէն (64,000), երեւելի է մետաքսի գործարաններով:

10. Պուլնէ (40,000), բերդաքաղաք և նաւահանգիստ. ունի ծովային բաղանիք:

11. Գալէ, ամուր նաւահանգիստ. ասկէ կ'անցնուի Անգղիա $4\frac{2}{3}$ ժամու մէջ:

12. Լիլ (155,000), բերդաքաղաք, արուեստից կազմանէ անուանի է:

13. Վալանսիէն (25,000). երեւելի է պալէսթո կոչուած կտաւի և Կանթէլանիէն կոչուած:

14. Տէմսէր (33,000), զինուորական և առեւտրական նաւահանգիստ:

15. Բուէն (104,000), ունի բամբակեղինաց երեւելի գործարաններ:

16. Լը Հաֆ (75,000), երեւելի նաւահանգիստ:

17. Շէրդո (37,000), զինուորական ամուր նաւահանգիստ ունի:

18. Պէտի (80,000), Գաղիոյ երկրորդ զինուորական նաւահանգիստն է 500 պատերազմական նաւ առնելու չափ մեծ:

19. Բէն (64,000), Գաղիոյ թագաւորներն այս քաղքին եկեղեցին կ'օծուէին:

20. Նաբուլէն Վանսէ, առաջ՝ Պուրպոն Վանսէ կ'ըսուէր: Վանսէի ժողովուրդը նշանաւոր է Ժ. Գարուն մէջ կրօնքի համար, և 1792ին թագաւորական տան համար քաղաքական պատերազմներով:

21. Բուֆո (30,000), 4 մեծ զինուորական նաւահանգիստներէն մէկն է:

ԴԱՍ ԻԱ.

Հարաւային կողմը

22. Պուրպո (194,000), երեւելի է զինուորական համար:

23. Պէտի, ունի ծովային բաղանիք և ձրկանորսութիւն:

24. Թուլուզ (127,000), անուանի է երկաթեղէն գործուածներուն համար:

25. Գուբուս (22,000), Հոս ասուի (չուխայ) կը գործուի:

26. Մոնթելլէ (55,000), ունի բժշկական ճեմարան:

27. Նի (60,000). ունի մետաքսեղէնի և բամ-

բակեղէնի գործարաններ :

28. Մարտի (300,000), այս քաղաքը հիմնեցին Յոյնք Բրիտանուէ 600 տարի առաջ : Գաղիոյ ամենէն մեծ ծովեզերեայ վաճառաւահ քաղաքն է :

29. Թուրք (77,000), զինուորական նաւաւահանգիստ :

30. Անի (17,000), Պապերը 70 տարի հոս նստան :

31. Լիւն (234,000), Գաղիոյ երկրորդ քաղաքն է Բարիզէն ետքը, և մետաքսեղինաց կողմանէ առաջին, որոնց համար 90,000 գործաւոր կ'աշխատին : Ոսկերչութեան գործուածներու կողմանէ ալ երեւելի է :

32. Սէնթ Էթէն (97,000), 40 գործարան ունի զինուոց :

33. Պըլան (47,000), բերդաքաղաք. երեւելի գործարաններ ունի :

34. Բէյ (61,000), ունի ասուի և բամբակի գործարաններ : Հոս կը շինուի նաեւ շամբանեա :

35. Երեւելի են նաեւ Վիլէ՝ Զերմուկներուն համար, և Սէրմա՝ ուր Գերմանացւոց անձնատուր եղաւ Նաբոլէոն Գ. 84,000 զօրքով 1870, Սեպտեմբեր 2ին :

36. Դուրէշ կղզին 260,000 բնակչօք, մայրաքաղաքն է Ալաշի : Հոս ծնաւ մեծն Նաբոլէոն :

37. Նի (50,000) և Շամպէն (20,000). ասոնք Նաբոլէոն Գ. Սաւոյայէն առաւ 1860ին, Իտալիոյ պատերազմէն ետքը :

38. Գաղիոյ երկիրները Եւրոպայէն դուրս.

Ա. Ալբրիկէի մէջ՝ Ալէքի, 3,800,000 բնակչօք :

չօք : Այս երկիրը 1830էն 'ի վեր Գաղիոյ կը վերաբերի : Պարպուն կղզին, Մարտիաքար կղզւոյն վրայ տեղեր :

Բ. Ասիոյ մէջ՝ Բանդերէ, Շահարնալու, և Բօչինչինի մէջ՝ տեղեր :

Գ. Ամերիկայի մէջ՝ Կոլումբ, և Մարիլիէ՝ ու Կոլումբուս կղզիները :

Դ. Ովկիանիոյ մէջ՝ Նոր Բալիսն (72,000) և Մարտիէն ու Դանիէ կղզիները :

5. ՀԵԼՈՒԵՏԻԱ ԿԱՄ ԶՈՒԻՑԵՐԱ

ԴԱՍ Ի Բ.

Հ. Հելուետիոյ վրայ Բնչ պատմական գիտելիք կայ :

Պ. Հելուետիոյ մէջ կը բնակէին Կելտեր, որ նախ Հռոմայեցիներէն, ապա Ֆրանքներէն, և ապա Գերմանացիներէն նուաճուեցան : Հելուետիոյ տիրող գլխաւոր ցեղն եղաւ Հապսպուրկի կոմսերուն տունը : Առաջին անգամ 1291ին երեք գաւառ ապստամբելով Հապսպուրկի տունէն եղան հանրապետութիւն : 1315ին նոյն կոմսերուն դէմ պատերազմներէն ետքը՝ ուրիշ հինգ գաւառ յարեցաւ առջի երեքին, այնուհետեւ մինչեւ Ժ. Դար ազատ գաւառներուն թիւը եղաւ 13, և այնպէս տեւեց մինչեւ Գաղիոյ մեծ յեղափոխութիւնը 1798 : Այս դարուս մէջ ուրիշ 12 գաւառ ալ աւելցաւ մինչեւ 1833, այնպէս որ Հելուետիական հանրապետութիւնը կազմող և Բանլի

կոչուած գաւառաց թիւն է հիմա 25, և տէրութիւնը կը կոչուի Հելուէթիական Դաշնակցութիւն կամ Հասարակ անուամբ Զոհեցեալ :

Օրէնդարական իշխանութիւնը և գլխաւոր պաշտօնեաներն ընտրելու իրաւունքը կը վերաբերի Դաշնակցական Ժողովն որ գաւառային երեսփոխաններէ կը բաղկանայ, իսկ Գործադիր իշխանութիւնը կը վարէ Դաշնակցական Խորհուրդը որ 7 անդամէ կը բաղկանայ, և կը նստի Պէոն որ այս պատճառաւ դաշնակցութեան գլխաւոր քաղաքն համարուած է :

Հ. Հելուէթիական դաշնակցութեան բնակիչը և զօրքը ճիշդի է, և գաւառները քանի ցեղ ժողովուրդներէ կը բաղկանան :

Պ. Հելուէթիական դաշնակցութեան երկիրնեւրուն բնակիչը 2,600,000 է, զօրքը 203,000, և գաւառները կը բաղկանան 3 սահմանակից ազգերու վերաբերեալ, այսինքն՝ Գերմանական, Գաղիական և Իտալական ժողովուրդներէ :

Հ. Հելուէթիական դաշնակցութեան գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Հելուէթիական դաշնակցութեան գլխաւոր քաղաքներն են

Գերմանական մասին մէջ՝

1. Պէռն (30,000), դաշնակցութեան քաղաքն է. ունի համալսարան : Մայր եկեղեցւոյն երգեհոնն անուանի է :

2. Պաշէլ կամ Պաշ (38,000). հարուստ և առաջին վաճառաւոր քաղաքն է Հելուէթիոյ, ունի համալսարան և երեւելի տպարան մը :

3. Յէրէթ (20,000). ունի համալսարան, քաղ-

մարուեստեան դպրոց, երեւելի գործարաններ բամբակեղինի և մետաքսեղինի :

4. Լա-ցէրն (12,000) :

5. Սէն Կալ (15,000). հոս է Սուրբ Կալուստ անուն մէկէ մը հիմնուած վանքը որ երեւելի է : Ունի բամբակեղինի գործարաններ :

6. Շաֆհաւզէն (90,000), ասոր մօտ է Բենոսի Լա-ֆէն անուն ջրվէժը :

Գաղիական և Իտալական մասերուն մէջ՝

1. Ճէնէրա (31,000). ունի համալսարան և երեւելի դպրոցներ : Արդեստներու, մանաւանդ ժամացուցագործութեան մէջ անուանի է :

2. Լաւան (21,000) :

3. Նէօշաֆէլ կամ Նալէպուրէ (10,000). ունի ժամացուցի գործարաններ :

4. Ֆրէպուրէ (11,000) :

6. Հ Ո Լ Ա Ն Տ Ա

ԴԱՍ ԻՐ.

Հ. Հոլանտայի վրայ ինչ պատմական զիտելիք կայ :

Պ. Այս երկիրն հին ատենը քանի մը Գերմանական ցեղեր կը բնակէին : Թ. դարուն մէջ մեծին Կարոլոսի տէրութիւնը բաժնուելէն ետքը՝ Հոլանտա եղաւ Գերմանական դքսութիւն և Կալուրուս Ե.էն ետքը, որ Գերմանիոյ միանգամայն Սպանիոյ թագաւոր էր, երբ Սպանիա զատ թա-

գաւորութիւն եղաւ, Հոլանտա Սպանիոյ անցաւ, բայց Փիլիպպոս Բ. Սպանիոյ թագաւորին բռնութիւններուն պատճառաւ 7 հոլանտական դաւառ ապստամբելով 1575ին հաստատեցին հանրապետութիւն մը որ եղաւ մեծ ծովային տէրութիւն անուանի հարստութեամբ և վաճառականութեամբ, նաեւ զիտութեանց և գեղարուեստից կողմանէ: Հոլանտացիք հաստատեցին 1602ին Արեւելեան Հնդկաստանի ընկերութիւնը: Բայց ԺԸ. դարուն սկիզբները, 1714էն ետքը, Հոլանտա սկսաւ ծովային զօրութեան և վաճառականութեան կողմանէ տեղի տալ Անգլիոյ: Մեծին Նաբոլէոնի ժամանակ 1806 Հոլանտա կորսնցուց նաեւ իր անկախութիւնը և 1814ին եղաւ թագաւորութիւն, բայց հարաւային հոռմէական կաթոլիկ և արուեստագէտ մասը որ են Բեղիլացիք, հիւսիսային բողոքական և վաճառական մասէն ապստամբելով 1830ին եղաւ զառ թագաւորութիւն որ կը կոչուի Բեղիլա (Պելճիլա):

Հ. Հոլանտայի բնակիչը և զօրքը հըշափ է:

Պ. Հոլանտայի բնակիչը 3,700,000 է, զօրքը 63,000, նաւատորմիղը 122 նաւ 1243 թնդանօթով: Թագաւորին իշխանութիւնը չափաւորեալ է երկու սենեակներէ բաղկացեալ ազգային ժողովով մը:

Հ. Հոլանտայի գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Հոլանտայի գլխաւոր քաղաքներն են

1. Հաւ (92,000), մայրաքաղաք:

2. Ամսթըրդամ (280,000), Եւրոպիոյ ամենէն հարուստ և վաճառաշահ քաղաքներէն մէկն է: Հիւսիսային ծովուն եզերքը Ամսթըլ գետին բե-

րանը շինուած ըլլալով 90 կղզեակներու բաժնուած է որոնք 292 կամուրջներով իրարու հետ կապուած են:

3. Բոդերթամ (121,000), վաճառաշահ քաղաք, մանաւանդ ցորենի և ծխախոտոյ:

4. Լէյդէն (40,000), ունի համալսարան:

5. Ուդէլէտ (61,000), ունի համալսարան:

6. Նէյմէն (23,000), արուեստներով ծաղկեալ:

Հ. Ուրիշ Բնչ երկիր կը վերաբերի Հոլանտայի:

Պ. Հոլանտայի կը վերաբերի նաեւ Լիւքսեմպուրկի դքսութիւնը որ Գերմանիոյ մաս է Հոլանտայի իշխանութեան ներքեւ յատուկ սահմանադրութեամբ: Գլխաւոր քաղաքն է Լիւքսեմպուրկ (15,000) որոյ ամբուսթիւնները փլցնել տուաւ Նաբոլէոն Գ. 1867ին:

Հ. Հոլանտայի Եւրոպայէն դուրս երկիրները որոնք են:

Պ. Հոլանտայի Եւրոպայէն դուրս երկիրներն են՝

1. Ասիոյ մէջ՝ Սոմաթրա և Ճավա 15 1/2 միլիոն բնակչօք և Մալաէան կղզիք:

2. Ափրիկէի մէջ՝ Սուբո Գեբը:

3. Ամերիկայի մէջ՝ Կոլոնիայի մէկ մասը (90,000) և փոքր Անդիլեան կղզիներէն Ս. Եւսթակիոս, Ս. Մարթինոս, Սապա և Բիւրաուոյ:

7. ԲԵՂԳԻՍ

ԴԱՍ ԻԴ.

Հ. Բեղգիոյ բնակիչը և զօրքը հրչափ է:

Պ. Բեղգիոյ բնակիչը 5,000,000 է, զօրքը 100,000 նաւատորմիլը 10 նաւ 50 թնդանօթով: Թագաւորին իշխանութիւնը չափաւորեալ է երկու սենեակներէ բաղկացեալ աղջային ժողովով:

Հ. Բեղգիոյ գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Բեղգիոյ գլխաւոր քաղաքներն են

1. Պէլ-տէ (320,000), մայրաքաղաք է, արուեստիւք և վաճառականութեամբ ծաղկեալ: Ասոր մօտ է Վադէրլու գեղը ուր Նաբոլէոն մեծ 1815ին յաղթուեցաւ:

2. Ան-ձէ (124,000), բերդաքաղաք և նաւահանգիստ. ունի նաւարան:

3. Կա-ր (126,000). Շէլտէ և Լայս գետերուն բերանը ուր 26 կղզիք կը ձեւանան որ 309 կամրջով իրարու հետ կապուած են: Ունի համալսարան, բամբակեղէնի գործարաններ և տպարաններ:

4. Պրո-ժ (50,000), ունի կտաւի, դամբարանի և քանդակչի գործարաններ:

5. Օ-ր-է-ր (17,000). ունի ծովային բաղանիք:

6. Մա-կամ Պէ-լէ (23,000), բերդաքաղաք արուեստից կողմանէ անուանի:

7. Լէ-ժ կամ Լէ-ր-է (104,000), ունի պողպատի և երկաթի գործարաններ, թնդանօթի ձուլարաններ. գլխաւոր առուտունն է հանքածուխ:

8. Նա-ր (27,000). բերդաքաղաք:

9. Լա-ձէ (33,000). ունի համալսարան:

8. ԳԵՐՄԱՆԻԱ

ԴԱՍ ԻԵ.

Հ. Գերմանիոյ վրայ ինչ պատմական գիտելիք կայ:

Պ. Գերմանական ազգը կը սկսի յիշուիլ պատմութեան մէջ Քրիստոսէ իբր դար մը առաջ: Յամի Տեառն 843ին, երբ մեծին Կարոլոսի կայսրութիւնը բաժնուեցաւ որդւոցը, Գերմանիա զատ թագաւորութիւն եղաւ: 911էն ետքը Գերմանիոյ թագաւորները Հռոմի Պապերէն պսակուելով կը կոչուէին Կայսր, և գերմանական թագաւորութիւնը կոչուեցաւ «Սուրբ Հռոմէական կայսրութիւն»: Գերմանիոյ կայսերը մինչեւ մեծն Նաբոլէոն «Հռոմէական կայսր» տիտղոսը կրեցին: 1815ին կազմուեցաւ «Գերմանական դաշնակցութիւնը» որ 39 մեծ և փոքր տէրութիւններէ կը բաղկանար, որոնց մէջ գլխաւոր էին Աւստրիա և Բրուսիա: Շէլլոփիկ Հոլշտայնի պատճառաւ այս երկու մեծ գերմանական տէրութիւնները չկրցան իրենց մէջ միաբանիլ և 1866ին ծագեցաւ Աւստրոյ-Բրուսիական պատերազմը: Բրուսիա յաղթեց, և Հիւսիսային Գերմանիոյ փոքր տէրութեանց մէկ մասը միացուց իրեն հետ, մնացածներուն հետ ալ զաշնակցութիւն մը կազ-

ԴԱՍ ԻԶ.

մեց, որ կոչուեցաւ « Հիւսիսային գերմանական դաշնակցութիւն », իսկ հարաւային Գերմանիոյ տէրութիւնք, Պաւիէրա, Վիւրթեմպերկ, Պատըն և Հէս, կազմեցին ուրիշ դաշնակցութիւն մը որ կոչուեցաւ « Հարաւային դաշնակցութիւն » : 1866ին և 67ին Բրուսիա առանձին դաշամբ իրեն հետ կապեց նաեւ վերոյիշեալ հարաւային տէրութիւնները, այնպէս որ երբ 1870ին Ֆրանսիոյ-Գերմանական պատերազմը ծագեցաւ, արդէն բոլոր Գերմանիա, բաց յԱւստրիոյ, ներքուստ կապուած էին իրարու հետ : Այս պատերազմէն ետքը, 1871 յունուար 17ին, բոլոր գերմանական տէրութիւնները Բրուսիոյ Կուլիէլմոս (Վիլհէլմ) Թագաւորը ընդհանուր Գերմանիոյ ժառանգական կայսր ընտրեցին, և այսպէս բոլոր Գերմանիա եղաւ այլ և այլ տէրութիւններէ բաղկացեալ կայսրութիւն մը :

Հ. Գերմանիոյ կայսրութեան մէջ քանի տէրութիւն կայ :

Պ. Գերմանիոյ կայսրութեան մէջ 25 տէրութիւն կայ, որոց զլիաւորներն են չորս Թագաւորութիւնք, 1. Բրուսիա, 2. Պաւիէրա, 3. Սաքսոնիա և 4. Վիւրթեմպերկ, և 5. Պատընի ու 6. Հէսի մեծ դքսութիւնները, և 7. Աւստս ու Լորէնի գաւառները :

Հ. Բրուսիոյ բնակիչները հրէշափ են, և զլիաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Բրուսիոյ բնակիչներն են 24 միլիոն, և զլիաւոր քաղաքներն են՝

1. Պէրլէ, մայրաքաղաք (702,000), գեղեցիկ և կանոնաւոր կերպով շինուած : Ունի երեւելի համալսարաններ, դպրոցներ, հրապարակներ, հոյակապ շէնքեր, եկեղեցիներ, պարտէզներ : Պէրլին առուտուրի, արուեստներու և դրամական գործողութեանց կողմանէ Եւրոպիոյ երկրորդ կարգի քաղաքներուն մէկն է :

2. Բոնպարթ (43,000), երկրորդ արքայանիստ քաղաք : Ունի գեղեցիկ պալատ մը :

3. Պրահա (26,000) :

4. Տարլուքենպուրկ (15,000), հոս է Կուլիէլմոս Գի շիրիմը :

5. Պրէսլա (200,000), ունի համալսարան :

6. Մալպուրկ (104,000) : Շնչելոյջ մեքենան հոս հնարուեցաւ 1634ին :

7. Շնէպէ, երեւելի աղահանք ունի որմէ տարին 800,000 կենդինար աղ կ'ելլէ :

8. Հալէ (49,000), ունի երեւելի համալսարան :

9. Մալպուրկ (25,000) . հոս Հռոմէականք ունին աստուածաբանական և փիլիսոփայական ձեմարան : Հոս կ'ընկերացաւ 1648ին Վեսթֆալեան դաշինքը :

10. Քեօն (Քոլոնիա) (125,000) Րէնոսի վրայ . ունի երեւելի եկեղեցի մը : Րուպէնս անուանի պատկերհանը հոս ծնաւ :

11. Սուլէկէ (13,000) , երկաթէ և պողպատէ գործուածներուն համար անուանի է :

12. Ասէկէ (68,000) . Կարողոս մեծին քաղաքն էր , ուր է նաեւ անոր մարմինը : Գերմանիոյ կայսերը հոս կը պսակուէին :

13. Քեօնիսպէրի (106,000) . ունի համալսարան . հոս ծնաւ Քանթ անուանի Գերմանացի փիլիսոփան :

14. Տանցիկ (80,000) , երեւելի է ծովային վաճառականութեամբ : Հոս ծնաւ Ֆարէնհայդ բնագէտը :

15. Յրոնֆորդ Մայն դետին վրայ (78,000) : Դրամական մեծ գործեր կ'ըլլան հոս : Գերմանիոյ հին կայսերը հոս կ'ընտրուէին :

16. Շէպիկ (13,000) :

17. Քասէլ (42,000) . ասոր մօտ է Վիլհէլմսհէօֆէ կոչուած տեղն ուր Նաբոլէոն Գ. զրուեցաւ Գերմանացւոց անձնատուր ըլլալէն ետքը :

18. Հաննովեր (47,000) . հոս է Լայպնից փիլիսոփային բնակարանը : Հոս ծնաւ Հէրշէլ երեւելի աստեղագէտը :

2. Պ Ա Ի Ի Ե Ր Ա

ԴԱՍ ԻԷ.

Հ. Պաւէրայի բնակիչները հրչափ են :

Պ. Պաւէրայի բնակիչներն են 4,800,000 :

Հ. Պաւէրայի գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

1. Մէնչէ կամ Մէնչէն (171,000) մայրաքաղաք : Ունի համալսարան , ճարտարապետութեան այլ և այլ տեսակներուն համեմատ չինուած հոյակապ եկեղեցիներ , պատկերներու և արձաններու թանգարաններ և պալատներ :

2. Աւփուրիկ (50,000) . հոս կը հրատարակուի Գերմանիոյ ամենէն երեւելի լրագիրը որ կը կոչուի « Ընդհանուր լրագիր » :

3. Րաբիշու (30,000) . հոս է Վալալա կոչուած մարմարիոնէ տաճարը ուր կան անուանի Գերմանացւոց կիսարձանները : Հոս ծնած է Քէրլէր աստեղագէտը :

4. Նիւրնպէրի (70,000) , անուանի է այլեւայլ տեսակ ձեռագործներու , մանաւանդ տղայոց խաղալիքներու կողմանէ :

5. Սֆուր (15,000) . Գերմանիոյ կայսերաց գերեզմանը հոս էր :

6. Վիւրցուրիկ (41,000) , հոս է Հոմֆական Կաթոլիկներուն անուանի համալսարանը :

3. ՍԱՔՍՈՆԻԱ

- Հ. Սաքսոնիոյ բնակիչները հրչափ են :
- Պ. Սաքսոնիոյ բնակիչներն են 2,500,000 :
- Հ. Սաքսոնիոյ գլխաւոր քաղաքները որոնք են :
- Պ. Սաքսոնիոյ գլխաւոր քաղաքներն են՝
- 1. Տրէշլա (156,000), ունի երեւելի կամուրջ
Էլպա գետին վրայ 720 կանգուն երկայն և 18
կանգուն լայն . պատկերաց, հնութեանց, պատ-
մութեան և ուրիշ թանգարաններ, երեւելի պա-
լատ մը (« Ճարտնեան պալատ ») կոչուած ուր կայ
հարուստ մատենադարան մը : Ընտիր թանգա-
րաններուն համար կը կոչուի « Գերմանիոյ Ֆիո-
րէնցան » :

2. Լայպցիգ կամ Լէյփց (91,000), մէկ ու կէս
ժամ հեռաւորութեան մէջ 23 գիւղ ունի բոլոր-
աիքը 52,000 բնակչօք . համալսարան մը, երեք
մեծ տօնավաճառ : Տպարանները և գրոց առու-
տուրը երեւելի է : Հոս ծնաւ Լայպցից փելի-
սոփան :

3. Յրայպուրկ (20,000). ունի արծաթի հանք :

4. ՎԻԻՐԹԵՄՊԷՐԿ

ԴԱՍ ԻԸ.

- Հ. Վիրթէմպերկի բնակիչները հրչափ են :
- Պ. Վիրթէմպերկի բնակիչներն են 1,800,000 :
- Հ. Վիրթէմպերկի երեւելի քաղաքները ու
որոնք են :
- Պ. Վիրթէմպերկի երեւելի քաղաքներն են՝
- 1. Սթուտգարթ (76,000), մայրաքաղաք է . ինչ-

պէս Լայպցիկ և Պէրլին, այնպէս հոս երեւելի է
գրոց առուտուրը :

2. Թիւինգէն (9,000), ունի համալսարան :

3. Ուլմ (23,000), Դանուբի վրայ ամուր քա-
ղաք է :

5. ՊԱՏԵՆ

- Հ. Պատէնի բնակիչները հրչափ են :
- Պ. Պատէնի մեծ դքսութեան բնակիչներն են
1,500,000, դուքսը՝ Ֆրիտրիք :
- Հ. Պատէնի գլխաւոր քաղաքները որոնք են :
- Պ. Պատէնի գլխաւոր քաղաքներն են՝
- 1. Դարմսթատ (9,000). հոս է մեծ դուքսին ա-
մարանոցը :
- 2. Պապեն-Պապեն (9,000). ունի երեւելի ջեր-
մուկներ :
- 3. Գալլսթրադէ (32,000). մայրաքաղաք . փո-
ղոցներուն և շէնքերուն կանոնաւորութեանը և
գեղեցկութեանը կողմանէ անուանի : Այս քա-
ղաքը շինուեցաւ 1715ին :
- 4. Մանհայմ (34,000). ունի դպրոցներ և դի-
տարան :
- 5. Հայդելպերգ (18,000). անուանի են համալ-
սարանը և դպրոցները :

6. ՀԷՍ

ԴԱՍ ԻԹ.

Հ. Հէսի մեծ դքսութեան բնակիչները որչափ են:

Պ. Հէսի մեծ դքսութեան բնակիչներն են 823,000:

Հ. Հէսի գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Հէսի գլխաւոր քաղաքներն են

1. Մայն (43,000). հոս կայ տպագրութիւնը հնարող Կուդզէմպէրկի արձանը:

2. Վարմ (13,000):

Հ. Գերմանիոյ ուրիշ երեւելի քաղաքները որոնք են:

Պ. Գերմանիոյ ուրիշ երեւելի քաղաքներն են Վայմար (15,000). այս քաղքէն էին Շիլլէր, Կէօթէ և Հէրտէր երեւելի մատենագիրները: Եւնա, ունի համալսարան: Գոթա (11,000): Կոլմ (19,000): Համպուրկ (225,000). Եւրոպայի ամենէն երեւելի նաւահանգիստներէն մէկն է, առուտուրի կողմանէ Լոնտրայի և Լիվրբուլի կը մօտենայ:

7. ԱԼՍԱՍ ԵՒ ԼՈՐԷՆ

Հ. Այս գաւառներուն բնակիչը որչափ է:

Պ. Այս գաւառներուն բնակչաց թիւն է 1,700,000:

Հ. Այս գաւառներուն գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Այս գաւառներուն գլխաւոր քաղաքներն են

1. Սթրազբուրկ (84,000). ունի երեւելի եկեղեցի մը, համալսարան, գործարաններ: Այս քաղաքը 1681, սեպտ. 28 և 30ին առին Գաղիացիք, և 1870, դարձեալ սեպտ. 28 և 30ին նորէն անցաւ Գերմանացւոյ:

2. Մարտիէ (12,000), անուանի է բամբակի գործուածներուն համար. 40 հազար գործաւոր կ'աշխատին այս գործին մէջ:

3. Քոլմար (24,000). արուեստներու կողմանէ անուանի:

4. Մէլհաւսէ (59,000), բամբակի գործուածներուն համար անուանի. 60 հազար գործաւոր կը զբաղին այս գործին:

5. Մէյ (55,000). հոս 1872, հոկտ. 27ին Պազէն գաղիացի շորապետն անձնատուր եղաւ Գերմանացւոյ 173 հազար շորքով որոնց մէջ կային 3 մարաջախա և 6 հազար պաշտօնակալ:

9. ԱԻՍՏՐՈՅ-ՈՒՆԿԱՐԱԿԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍ Լ.

Հ. Աւստրիոյ վրայ ինչ պատմական գիտելիք կայ:

Պ. Աւստրիա հին ատենները Գերմանիոյ մէջ դքսութիւն էր: ԺԳ. դարուն վերջերը Զուիցերայի

մէջ Հապսպուրկի կոմսութեան իշխանը Բուտովժ զԱւստրիա Հապսպուրկի Հետ միացուց, և եղաւ Կայսր Գերմանիոյ: Անկէ ետքը Գերմանիոյ Կայսերք եղան Հապսպուրկ-Աւստրիոյ տունէն: 1806 ին Փրանկիսկոս Ա. հրաժարելով Գերմանիոյ Կայսր տիտղոսէն՝ սկսաւ կոչուիլ Աւստրիոյ Կայսր: Աւստրիոյ Կայսրութիւնը քանի մը տարիէ ի վեր սկսաւ կոչուիլ Աւստրոյ-Ունկարական Կայսրութիւն: Կայսրը նոյն Հապսպուրկ-Աւստրիոյ տունէն է:

Հ. Աւստրոյ-Ունկարական Կայսրութեան երկիրները որոնք են:

Պ. Հապսպուրկի տունէն ղերմանական Կայսերք առաջ շատ երկիրներ ունէին Եւրոպայի մէջ, բայց անոնց մեծ մասը կորսնցուցին: Աւստրիոյ այժմու երկիրներն են

1. Աւստրիա և Սլոյւուրի որ ղըստութիւն են և ժողովուրդը Գերմանացի. զլիսաւոր քաղաք՝ Վիեննա:

2. Սրբիէ կամ Իստրիա, ժողովուրդը Սլաւոն և Իտալացի. զլիսաւոր քաղաք՝ Կրա:

3. Իլլիրիա կամ Լիւրիէ, ժողովուրդը մեծաւ մասամբ Սլաւոն. զլիսաւոր քաղաք՝ Յրէնս:

4. Թիրոլ, ժողովուրդը Գերմանացի և Իտալացի: զլիսաւոր քաղաք՝ Ինսպրուկ:

5. Պոնտիա, Սորաբիա և Սելեշիա, ժողովուրդը մեծաւ մասամբ Սլաւ. զլիսաւոր քաղաք՝ Բրէն և Պրէն:

6. Ունկարի թագաւորութիւնը, ժողովուրդը Ունկարացի. զլիսաւոր քաղաք՝ Փէշտ:

7. Թրանսիլանիա (Սիպէնպիւրկէն), ժողովուրդը խառն, Գերմանացի և Ունկարացի. զլիսաւոր քաղաք՝ Հերմանշտ:

8. Սլաւոնիա, Խրուսիա և Զինոպրաւն սահմանէր. կոչուած գաւառները որ Թուրքիոյ սահմանակից են: Այս գաւառներուն ժողովուրդն ալ Սլաւ է. զլիսաւոր քաղաք՝ Ալե:

9. Դաւրիա (Տալմացիա), ժողովուրդը Սլաւ. զլիսաւոր քաղաք՝ Զար:

10. Կրէշիա ժողովուրդը Բոլոնիացի (Լեհ). զլիսաւոր քաղաք՝ Լեհի:

11. Պոնտիա, ժողովուրդը խառն:

Հ. Աւստրիոյ Կայսրութեան բնակիչը հրչափ է:

Պ. Աւստրիոյ բնակչաց թիւն է 36 միլիոն. 9 միլիոնը Գերմանացի է, մնացեալները մեծաւ մասամբ Սլաւ, Ունկարացի, քիչ մ'ալ Հայ, Հրեայ և Գնչու:

Հ. Այս ժողովուրդոց մէջ քանի տեսակ կրօնք կամ դաւանութիւն կայ:

Պ. 23 միլիոն Հռոմէական կաթոլիկ.

3 « Յոյն և Հայ (ռչ Հռոմէական).

3 « Բողոքական (մեծաւ մասամբ Ունկարիոյ մէջ):

1 « Հրեայ:

Հ. Աւստրիոյ Կայսրութեան զլիսաւոր քաղաքներն որոնք են:

Պ. Աւստրիոյ Կայսրութեան զլիսաւոր քաղաքներն են,

1. Վիեննա կամ Վիենն (850,000), Կայսրու-

թեան մայրաքաղաքն է, ունի անուանի սեղանաւորներ, ծաղկեալ վաճառականութիւն, ամեն տեսակ երեւելի գործարաններ, գեղեցիկ պարտէզներ որոնց մէջ հռչակաւոր են Շէօնպրուն և Լիւքսէնպուրկ կոչուած կայսերական պարտէզները, համալսարան: Վիէնա ամէն տեսակ գիտնական, զինուորական և արուեստական հաստատութեանց կողմանէ Եւրոպայի ամենէն երեւելի մայրաքաղաքաց մէկն է. երկու անգամ, 1529 և 1683, պաշարուած է Օսմանցիներէն:

2. Պարիս, ունի ծծմբային ջերմուկներ, ուր հին ատենը Հռոմայեցիք յաճախ կ'երթային:

3. Սուրպուրէ (20,000), իտալական ոճով շինուած գեղեցիկ շէնքերուն համար «Գերմանական Հռոմ» կոչուած է:

4. Կրաց (50,000), ունի համալսարան, շատ գործարաններ:

5. Լայպպի (23,000): Լէյպ (31,000):

6. Արեւշտէի, անուանի է քարացեալ ջրոյ կաթիլներէ գոյացեալ սիւներով անձաւներուն և ստորերկրեայ ջուրերուն համար:

7. Թրիեր (70,000), ազատ նաւահանգիստ Ազրիական ծովուն եզերքը, առուստուրը ծաղկեալ:

8. Տրիւիս (17,000) ուր եղած է արեւմտեան եկեղեցւոյ ընդհանուր ժողովը լուստերականութեան դէմ:

9. Բրաւ (157,000), Պոնտիոյ մայրաքաղաքն է. Գերմանիոյ մէջ առաջին անգամ համալսարան հոս հաստատուեցաւ 1348ին:

Պոնտիա ունի յախճապակոյ, ապակեղինաց և կտաւեղինաց երեւելի գործարաններ:

10. Պրէն (73,000), Մորաւիոյ մայրաքաղաքն է. ունի բամբակեղինաց, մորթեղինաց և շաքարի գործարաններ:

Մորաւիոյ մէջ այս տեսակ գործարաններ շատ կան:

11. Աւսթրիէ, հոս եղած է 1805ին մեծին Նաբոլէոնի դէմ անուանի պատերազմը ուր երեք կայսերք ներկայ էին:

ԴԱՍ ԼԲ.

12. Պոդու, Գերմաներէն Օֆէն (55,000), Դանուբի աջակողմեան եզերքը, Ունկարական կառավարութեան նիստն է:

13. Բէն (202,000), Դանուբի ձախակողմեան եզերքը, Պոլտայի դիմացը որուն հետ կամուրջով մը կապուած է. ունի համալսարան:

14. Բրեշտ (47,000), Վիէնայի և Պոլտայի մէջտեղ:

15. Շրոմուլայէնպուրկ, հին Ունկարացի Թագաւորք հոս կը պսակուէին և կը Թաղուէին:

16. Կրա, Ունկարիոյ եպիսկոպոսանիստ քաղաքն է:

17. Տեպլից (44,000), հին ունկարացի ոճով շինուած քաղաք է, տուններն իրարմէ բաց և միայրակ:

18. Թոպլի, Ունկարիոյ ամենէն ազնիւ գինին հոս կ'ելլէ:

19. Բրեշտ և Շէֆ (15,000), ունին ոսկւոյ և արծաթի հանքեր:

20. Բլաշկին (25,000), Բրնչի (128,000) և Հերման (19,000) Թրանսիլվանիոյ գլխաւոր քաղաքներն են :

21. Ալբա (21,000) Խոռաթիոյ մայրաքաղաքն է :

22. Ֆեռ (19,000), ծովեզերեայ քաղաք վաճառաշահ :

23. Էսեկ (17,000), Սլաւոնիոյ մայրաքաղաքն է :

24. Չուր (18,000) Դալմատիոյ մայրաքաղաքը :

25. Սքլաւիոյ, Բալան, Գաբրուոյ :

26. Բրատիսլաւա Բրատիսլա (50,000), Բոլոնիոյ երեւելի քաղաքներէն մին, ունի համալսարան :

27. Լեպեկ (87,000. 30 հազարը Հրեայ), ունի համալսարան :

28. Ջեպե (14,000), Բեքեշաբադ (7,000) շինուորական սահմանաց գլխաւոր քաղաքներն են :

Հ. Աւստրիա Բնչ տեսակ կառավարութիւն է :

Պ. Աւստրիա մինչեւ 1867 բացարձակ միապետութիւն էր, այսինքն օրէնսդիր և գործադիր իշխանութիւնը կայսեր միայն ձեռքն էր : 1867ին եղաւ սահմանադրական միապետութիւն : Հիմայ կայսեր իշխանութիւնը չափաւորեալ է երկու ազգային ժողովներով, որոնց մէկը Բալիարա՝ Գերմանոյ-Սլաւական երկիրներուն համար է, միւսը Բալիարա՝ Ունկարիոյ համար : Իւրաքանչիւր գաւառ երեսփոխան կը ղրկէ ազգային ժողովներուն . ասոնք կայսեր հետ մէկտեղ օրէնք կը դնեն և ընդհանուր գործերը կը հոգան . առանձին գործերու համար իւրաքանչիւր գաւառ Լանդշաֆտ կոչուած գաւառային ժողով ունի :

Հ. Աւստրիոյ շինուորական զօրութիւնը 2 մլն է :

Պ. Յամաքային զօրքը 250 հազար է խաղաղութեան ատեն, պատերազմի ատեն 830 հազար . ծովային զօրքը խաղաղութեան ատեն 5 հազար, պատերազմի ատեն 15 հազար : Նաւատորմիդ կը բաղկանայ 44 շոգենաւ որոնց 7ը զրահաւոր է, և 24ը առաջատար, աւելի քան 486 թնդանօթով : Առեւտրական նաւերուն թիւը 7,853 է :

Գ. ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱ

10. ՍԿԱՆԴԻՆԱՎԵԱՆ ՅԱՄԱՔԱԿԱԶԻ

ԴԱՍ ԼԳ.

Հ. Սկանտինաւեան ցամաքակղզին քանի տէրութիւն կը պարունակէ :

Պ. Սկանտինաւեան ցամաքակղզին կը պարունակէ երկու տէրութիւն, Շուէա և Նորուեյիա :

Հ. Այս ցամաքակղզւոյն վրայ Բնչ պատմական տեղեկութիւն կայ :

Պ. Հին աւանդութեան մը նայելով Օտին աւուր մէկը Տոն (Տանայիա) գետին կողմերէն գաղթականութիւն մը բերաւ հոս : Օտին իր մահուանէն ետքը իբրեւ անտուած պաշտուեցաւ, բայց անոր յաջորդներուն ժամանակ երկիրը բաժնուեցաւ այլեւայլ թագաւորութեանց որոնք Թ. դա-

րուն մէջ միանալով եղան երեք թագաւորութիւն՝
Շուէտ, Նորուեկիա և Դանիա (Տանիմարքա)։
Ասոնցմէ էին Նոբլ-կոչուած ծովագնաց ժողո-
վուրդը որ շատ երկիրներու տիրեցին, գլխաւո-
րապէս Անգղիոյ, Գաղիոյ Հելսինսային մասին և
Սիկիւիոյ։ 1397ին յիշեալ երեք տէրութիւնները
միանալով մէկ թագաւորութիւն եղան. այս մի-
ութիւնը կը կոչուի «Բալմարեան միութիւն»։
1520ին Շուէտ բաժնուելով զատ թագաւորու-
թիւն եղաւ և շատ զօրացաւ։ Կուսդաւ Վազա,
Կուսդաւ Ատոլֆ և Կարոլոս ԺԲ. Շուէտի երե-
ւելի թագաւորներ են։ 1709էն ետքը Շուէտ
կորսնցուց իր մեծութիւնը։ 1814ին Շուէտ և
Նորուեկիա միանալով մէկ թագաւորութիւն ե-
ղան, թէպէտ երկուքն ալ իրենց առանձին սահ-
մանադրութիւնն ունին։

Հ. Շուէտի և Նորուեկիոյ բնակիչը և զին-
ուորական զօրութիւնը հրշափ են։

Պ. Շուէտի և Նորուեկիոյ բնակչաց թիւն է
իբր 6 միլիոն, զօրքը 125 հազար, նաւատոր-
միդը կը բաղկանայ 17 շոգենաւէ, 31 առագաս-
տաւոր նաւէ, և 144 ուրիշ նաւերէ, ամենը
660 թնդանօթով։

Հ. Շուէտի գլխաւոր քաղաքները որոնք են։

Պ. Շուէտի գլխաւոր քաղաքներն են

1. Սթոկհոլմ (135,000), մայրաքաղաք է։

2. Ուփսալա (11,000), եպիսկոպոսանիստ. ունի
համալսարան։

3. Կելն (13,000), Քոփս (9,000)։

4. Քալմար (18,000), զինուորական նաւա-
հանգիստ։

5. Կոպենհագեն (55,000)։

Հ. Նորուեկիոյ երեւելի քաղաքները որոնք են։

Պ. Նորուեկիոյ երեւելի քաղաքներն են՝

Քրիսթիանիա (65,000). մայրաքաղաք։ Տրոմս-
(14,000)։ Պերթ (30,000)։ Տրոմս- (19,000)։

11. ԴԱՆԻԱ ԿԱՄ ՏԱՆԻՄԱՐԳԱ

ԴԱՍ ԼԴ.

Հ. Տանիմարքայի վրայ ընչ պատմական զի-
տելք կայ։

Պ. Տանիմարքայի ժողովուրդը տասներորդ դա-
րէն առաջ Հինութեամբ և աւագաւորութեամբ կ'ապ-
րէր։ Տասներորդ դարուն սկիզբը թագաւորու-
թիւն եղաւ։ Այնուհետեւ Տանիմարքայի զօրա-
նալով շատ տեղերու, գլխաւորապէս Անգղիոյ
տիրեցին։ 1397ին Տանիմարքա Շուէտի հետ մի-
ացաւ, 1523ին բաժնուելով զատ թագաւորու-
թիւն եղաւ, բայց տկարացաւ և հետզհետէ շատ
տեղեր կորսնցուց։ 1863ին Գերմանացիք առին
Տանիմարքացւոց ձեռքէն նաեւ Շլէսուիկ-Հոլշ-
թայնի զբոսութիւնը որ բուն Գերմանիոյ մաս էր։
1849էն 'ի վեր Տանիմարքա եղաւ Սահմա-
նադրական թագաւորութիւն։

Հ. Տանիմարքայի բնակիչը և զօրքը հրշափ է։

Պ. Տանիմարքայի բնակիչն է իբր 1,800,000,
զօրքը 53,000, նաւատորմիդը կը բաղկանայ
88 նաւէ 312 թնդանօթով, 30ը շոգենաւ, 6ը
զրահաւոր։

Հ. Տանիմարքայի գլխավոր քաղաքները ուրմեր են :

Պ. Տանիմարքայի գլխավոր քաղաքներն են ,
Բոքենհայն (181,000) , մայրաքաղաք Սէէլանտ
կղզւոյն վրայ : Ունի համալսարան և նաւարան :
Օթենէէ (17,000) :

Տանիմարքա մեծաւ մասամբ կղզիներէ կը
բաղկանայ : Տամաքային մասը որ թերակղզի է՝
կը կոչուի Են-դւն :

Տանիմարքայի կը վերաբերին Ֆէրօէր կոչուած
կղզեաց խումբը Սկովտիոյ հիւսիսային դիւն , և
Իլլան կղզին (58,000) : Գլխավոր քաղաքն է Բայ-
տեմ :

Հ. Տանիմարքա Եւրոպայէն դուրս քնչ երկիր-
ներ ունի :

Պ. Տանիմարքա ունի Ամերիկայի մէջ Կէէլանդ,
և Անգլիեան կղզիներուն մէջ քանի մը փոքր
կղզիներ :

12. Մ Ե Մ Ն Բ Ր Ի Տ Ա Ն Ի Ա

ԴԱՍ ԼԵ.

Հ. Մեծին Բրիտանիոյ վրայ քնչ պատմական
գիտելիք կայ :

Պ. Բրիտանիա հին ատենը վայրենի երկիր էր .
քրիստոնէական թուականէն առաջ Հռոմայեցիք
տիրեցին անոր : Հռոմայեցւոց տէրութիւնը կոր-
ծանելէն ետքը , Ե. դարուն մէջ Գերմանիայէն
Անկլոյ-Սաքսոններն Անգլիա գալով քանի մը
թագաւորութիւններ հաստատեցին , որ յետոյ

միանալով մէկ թագաւորութիւն եղան , որ կոչ-
ուեցաւ Անգլիոյ թագաւորութիւն : Անգլիացիք
1171ին տիրեցին Իրլանտայի , 1603ին Սկով-
տիոյ , և այս երեք երկիրները կոչուեցաւ Մի-
ացեալ թագաւորութիւն Մեծին Բրիտանիոյ :
Անցեալ դարուն սկիզբէն Բրիտանիա սկսաւ զօրա-
նալ . աշխարհիս գրեթէ ամէն մասերուն մէջ :
Ունի հիմա հարուստ և մեծամեծ երկիրներ , և
առաջին ծովային տէրութիւն կը համարուի :

Հ. Բրիտանիոյ բնակիչը և զօրքը հրշափ է :

Պ. Մեծին Բրիտանիոյ բնակիչն է 31,000,000.
Եւրոպայէ դուրս երկիրներն ալ մէկ տեղ հաշուե-
լով՝ տէրութեան բոլոր բնակչաց թիւն է 192
միլիոն : Զինուորական զօրութիւնը մեծաւ մա-
սամբ ծովային է . նաւատորմիդ կը բաղկանայ
409 նաւէ 60 հազար ծովային զօրքով . նաւերուն
51ը զրահաւոր է :

Հ. Մեծն Բրիտանիա քնչ տեսակ կառավարու-
թիւն է :

Պ. Մեծն Բրիտանիա Սահմանադրական կա-
ռավարութիւն է , օրէնսդիր իշխանութիւնը Բար-
լամէնտ կոչուած ընդհանուր ժողովի մը ձեռքն է
որ քաղկանայ , այսինքն՝ Լորդերու (ազնուականնե-
րուն) խորհրդարանէն և ժողովրդեան կողմէն
ընտրուած Երեսփոխաններու խորհրդարանէն :

Հ. Մեծն Բրիտանիա քնչպէս կը բաժնուի :

Պ. Մեծն Բրիտանիա կը բաղկանայ երեք թա-
գաւորութեան , որ են Անգլիա՝ Վալէսի կամ Կալի-
դքսութեամբ , Սկոթլանդ և Իրլանդ :

ԴԱՍ ԼԶ.

Հ. Անգղիոյ գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Անգղիոյ գլխաւոր քաղաքներն են

1. Լոնդոն կամ Լոնդրոն (3,200,000), մայրաքաղաք Դամիդ գետին վրայ : Բաղմամարդութեան, հարստութեան, մեծագործութեան և մանաւանդ առեւտրական և սեղանաւորական գործողութեանց կողմանէ աշխարհիս առաջին քաղաքն է : Երեք գլխաւոր մաս կը բաժնուի :

Ա. Վաճառականաց թաղը (Սթրիթ), հոս է Դրամատունը (Պանգան) :

Բ. Ազնուականաց թաղը (Ուեսթմինսթեր) Կրօնական Սթրիթ կոչուած գեղեցիկ հրապարակով :

Գ. Արհեստաւորաց թաղը :

Երեւելի շէնքերն են Ս. Պօղոսի եկեղեցին, Ուեստմինսթերի եկեղեցին ուր են թագաւորաց և երեւելի արանց գերեզմանները, մեծամեծ կամուրջներ, պալատներ, երկու համալսարան, Բրիտանական թանգարանը հանդերձ գրատաժը, Դամիդ գետին տակը թըննէլ կոչուած ճամբան : Լոնտոնի մէջ կան նաեւ շատ գիտնական ընկերութիւններ :

2. Քեմպը (26,000), ունի համալսարան :

3. Օքսֆորդ (28,000), ունի համալսարան :

4. Պլեյմութ (370,000), ունի շատ երեւելի գործարաններ պողպատի, արուրի և ապակոյ :

5. Պրիմլի (170,000) :

6. Լիվերքուլ (520,000) :

7. Մանչեսթըր (375,000), ունի երեւելի գործարաններ բամբակեղինաց :

8. Հուլ (131,000), Լիւր (250,000), Հուլֆֆոր (110,000), Պրիմֆոր (143,000), Շեֆֆիլդ (247,000) : ամենքն ալ երեւելի գործարաններ ունին այլեւայլ արուեստներու :

9. Բլիքլի (80,000), Բրիքլի (100,000), Տուլ (25,000) երեւելի նաւահանգիստներ են :

10. Նիւքասլ (112,000), ունի հանքածուխ :

11. Կրիւիլ (128,000), երեւելի է աստեղագիտական դիտանոցը :

12. Եսթ (40,000), հին քաղաք է :

13. Քեմպը (21,000), եպիսկոպոսանիստ :

Հ. Սկոթլանդի գլխաւոր քաղաքներն որոնք են :

Պ. Սկոթլանդի գլխաւոր քաղաքներն են

1. Էդինբուրգ (180,000), ունի համալսարան :

2. Կլիւ (468,000), ունի համալսարան :

3. Ալբերք (75,000), նաւահանգիստ :

Հ. Իրլանտայի երեւելի քաղաքները որոնք են :

Պ. Իրլանտայի երեւելի քաղաքներն են

1. Տուլ (322,000), մայրաքաղաք. ունի համալսարան :

2. Պրիմֆ (121,000) :

3. Գլի (80,000), առատ միս տալուն համար «Անգղիոյ սպանդանոցը» կոչուած է :

Մեծին Բրիտանիոյ քաղաքներուն շատը լի են ամեն տեսակ գործարաններով : Երկրագործութիւնը և անասնաբուծութիւնը ծաղկած է :

Հ. Անգղիոյ երկիրները Բրիտանիայէն դուրս որոնք են :

Պ. Անգղիոյ երկիրները Բրիտանիայէն դուրս ասոնք են

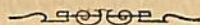
1. Եւրոպայի մէջ՝ Ճիբրալթըր, Մալթա, Հելլենիս :

2. Ասիոյ մէջ՝ Արքն Արարիա, Հնդկաստան, Հան-
դերձ Մեյլան, Սինգապուր և ուրիշ կղզիներով:

3. Ափրիկէի մէջ՝ Գալա-Բարբադոս, Նաւալ,
ուրիշ երկիրներ Ափրիկէի հարաւային եղերքը և
քանի մը կղզիներ որոնց մէկն է Սաբի Հէլէն և ուր
աքսորուեցաւ և մեռաւ մեծն Նաբոլէոն 1821ին:

4. Ամերիկայի մէջ՝ Միացեալ Նահանգներէն
անդին բոլոր Հիւսիսային մասը, Ճամայկա կղզին,
փոքր Անտիլէան կղզիներուն մեծ մասը, և ուրիշ
տեղեր:

5. Աւստրալիոյ մէջ՝ բոլոր Նոր Հոլանդա, և ու-
րիշ շատ կղզիներ:

Դ. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱ

13. ԲՈՒՍԻԱ

ԴԱՍ ԼԷ.

Հ. Բուսիոյ վրայ ինչ պատմական զիտելիք
կայ:

Պ. Բուրիք անուն Սլաւ իշխան մը Հիմնեց
Բուսաց տէրութիւնը Թ. դարուն մէջ, և ԺԱ.
դարուն մէջ Վլատիմիրի Թադաւորութեան ատենը
քրիստոնէութիւնը մտաւ Բուսաց մէջ, բայց Մոն-
կոլները յարձակելով և տիրելով Բուսիոյ 1235ին՝
արգելք եղան այս երկրին յառաջադիմութեանը:
Իվան Գ. Մոսքաւի իշխանը 1481ին ազատեց
Բուսիա անոնց լուծէն, բայց 1660էն ետքը
սկսաւ Բուսիա կարեւորութիւն ստանալ Եւրո-

պայի մէջ, և Պետրոս մեծ ԺԸ. դարուն սկիզբը
(1680-1725) ընդարձակեց տէրութիւնը, և այ-
նուհետեւ եղաւ Բուսիա Եւրոպայի մեծ տէրու-
թեանց մէկը, Քաթերինա Բ., Աղեքսանդր Ա. և
Նիկողայոս Ա. ընդարձակեցին և յառաջացուցին
տէրութիւնը:

Հ. Բուսիոյ բնակիչը և զինուորական զօրու-
թիւնը հըշափ է:

Պ. Բուսիոյ բնակիչն է 78½ միլիոն, 73 մի-
լիոնը Եւրոպայի մէջ: Զինուորական զօրութիւնը
1,350,000. Նաւատորմիդը կը բաղկանայ 274
նաւէ, որոնց 24ը զրահաւոր է և 211ը՝ շոգենաւ:

Հ. Բուսիոյ զլիսաւոր քաղաքները որհնք են:

Պ. Բուսիոյ զլիսաւոր քաղաքներն են՝

1. Բէրլին (670,000), Պալլէիկ ծովին մօտ.
մեծն Պետրոս Հիմնեց այս քաղաքը 1703ին: Եւ-
րոպայի գեղեցիկ մայրաքաղաքներէն մէկն է.
ուրի Հոյակապ պալատներ և շէնքեր, վայելուչ
փողոցներ: Երեւելի է Սրբոյն Իսահակայ եկեղե-
ցին և համալսարանը: Լազարեանք եկեղեցի մը
չինաձ են հոս Հայոց համար:

2. Բրնդա (45,000), ուրի զինուորական
նաւահանգիստ անուանի նաւարանով:

3. Րէկ (160,000). Տրէբա (21,000), ուրի
համալսարան և դիտարան:

4. Նովոգորոդ (20,000). Բիւրիք հոս սկսաւ Թա-
դաւորութիւնը 862ին:

5. Արամիւկ (20,000), ուրի մուշտակի առու-
տուր. Բուսիոյ երկրորդ նաւարանը հոս է: Հոս
ամենէն կարճ օրը 3 ժամ 12 րոպէ է:

6. Մոսկաւ կամ Մոսկաւ (400,000), Բուսիոյ

Հին մայրաքաղաքն է. ունի համալսարան: Հոս է Հայոց Լազարեան վարժարանը:

7. Նէշէ-Նափօր (41,000), ունի մեծ տօնափառ, ուր 300,000 մարդ կուգայ առուստուրի համար այլեւայլ արեւելեան ազգերէ:

8. Խալա (80,000), Թաթարաց մայրաքաղաքն էր, ունի համալսարան և աստեղագիտութեան դիտարան:

9. Քէլէ (74,000). ունի համալսարան, և Հին վանք մը, ուր Յոյն եկեղեցւոյն սուրբերէն հարիւրին մարմինները կան:

10. Բաղրաս (32,000). Հոս եղած է մեծին Պետրոսի յաղթութիւնը Շուեռի Կարոլոս Ժ.ի դէմ 1709ին:

11. Օթէս (124,000) Սեւ ծովուն վրայ անուանի նաւահանգիստ է, ունի համալսարան: Այս քաղաքը հիմնուեցաւ 1792ին:

Րուսիոյ այս հարաւային մասին մէջ անուանի են՝ Նէոքայե, Քերսն, Դալմաթ (Թալլան), Քէշե, Սիֆերթի, Կեր, Քաֆֆա կամ Թեոդոսիա, Մեասորոփ: Շատ Հայեր կան Քարասու, Նոր Նախաւ և Գրէբորոպոլիս:

12. Ադրբաիան (30,000), Վոլկա գետին բերանը. ունի եկեղեցի, մզկիթ և կռատուն:

13. Օրէնպուրի (33,000) Ուրալ գետին քով. Հոս կը շինուի խաւար:

Հ. Րուսիա Եւրոպայի մէջ ուրիշ բնչ երկիր ունի:

Պ. Րուսիոյ կը վերաբերի նաեւ Լեհի թագաւորութեան մեծ մասը որոյ մայրաքաղաքն է Վարշա (255,000). ունի համալսարան:

Հ. Եւրոպայէ դուրս Րուսի երկիրները որոնք են:

Պ. Եւրոպայէ դուրս Րուսի երկիրներն Ասիոյ մէջ են, այսինքն՝ Սիպերիա, Թուրքաստան, Վրաստան, Չէրքէշ, Հայաստանի մէկ մասը հանդերձ Էմիաթնիւ ուր կը նստի Հայոց Կաթողիկոսը:

Ա Ս Ի Ա

ԴԱՍ ԼԸ.

Հ. Ասիա որ կիսագունտին վրայ է, որոնք են անոր սահմանները, և բնակիչը որչափ է:

Պ. Ասիա՝ հին ցամաքը պարունակող կիսագունտին արեւելեան կողմն է: Սահմաններն են՝ հիւսիսէն Սառուցեալ Ովկիանոսը. արեւմուտքէն՝ Ուրալ և Կովկաս լեռները, և Կասպից, Միջերկրական և Կարմիր ծովերը. հարաւէն՝ Հնդկաց Ովկիանոսը. արեւելքէն՝ Խաղաղական Ովկիանոսը: Բնակիչը 782 միլիոն է:

Հ. Ասիա քանի մաս կը բաժնուի:

Պ. Ասիա չորս մաս կը բաժնուի, Հարաւային, Միջին, Հիւսիսային և Արեւելեան:

Ա. Հարաւային Ասիա կը պարունակէ՝ 1. Ասիան Թուրքիա, 2. Արաբիա, 3. Իրան, 4. Հնդկաստան և 5. Հնդկաց արշակունիքն ու կամ Մալակա:

Բ. Միջին Ասիա կը պարունակէ՝ 1. Թուրքաստան կամ Աղար Թաթարիստան և 2. Կովկաս:

Գ. Հիւսիսային Ասիա կը պարունակէ Ասիոյ Րուսաստան կամ Միւրեյիս:

Դ. Արեւելեան Ասիա կը պարունակէ Չին և Ճափոն:

Հ. Ասիոյ գլխաւոր ծովերը որոնք են:

Պ. Ասիոյ գլխաւոր ծովերն են

1. Պէնջինկէ, Օխոթսի, Ճափոն, Չինոս ծովերը և Դեղին ծովը: Ասոնք խաղաղական Ովկիանոսէն կը կազմուին:

2. Պէնջինկէ, Օման, Պարսից ծովերը որ ծոց կը կոչուին, և Կարմիր ծովը: Ասոնք Հնդկաց Ովկիանոսէն կը կազմուին:

3. Կասպից ծովը որ շատ մեծ լիճ է: Ասիոյ կը վերաբերին նաեւ Միջերկրական, Արշակունիք, Մարմարայի և Սեւ ծովերը:

Հ. Ասիոյ ծովածոցերը որոնք են:

Պ. Ասիոյ ծովածոցերն են Արաքսի, Պարսից, Օման, Պէնջինկէ, Սեւայ, Քասպիական, Օղէն ծոցերը և Անարիք:

Հ. Ասիոյ ծովակները որոնք են:

Պ. Ասիոյ ծովակներն են՝

1. Զեքէն՝ Աֆղանիստան:

2. Պալու, Բոսֆորոս, Թունկ-Բինկ՝ Չին:

3. Արալ՝ Թաթարիստան:

4. Մեւեալ ծով՝ Պաղեստին:

5. Պայալ Սիպերիա:

6. Վանայ, Ուրմիյ և Սեւանայ ծովերը՝ Հայաստան:

Հ. Ասիոյ նեղուցները որոնք են:

Պ. Ասիոյ նեղուցներն են

1. Տարաւեալ (Չանաֆ ֆալէ) և Պոսֆոր (Պոլսէնի) Եւրոպական և Ասիական Թուրքիոյ մէջտեղ:

2. Պալու-Մանդիկ՝ Արաբիոյ և Ափրիկէի մէջտեղ:

3. Հեւրֆիկ նեղուցը՝ Արաբիոյ և Պարսկաստանի մէջտեղ:

4. Սեւաֆորի նեղուցը՝ Հնդկաստանի հարաւային եղերքը:

5. Մալապի նեղուցը՝ Չինոս հարաւային եղերքը:

6. Բորնայի նեղուցը՝ Չինոս և Ճաբոնի մէջտեղ:

7. Թաթարսի նեղուցը (Նրանցք) Չոքա կըղզւոյն և Չինոս մէջտեղ:

8. Պէնջինկէ նեղուցը Ասիոյ և Ամերիկայի մէջտեղ:

Հ. Ասիոյ դետերը որոնք են:

Պ. Ասիոյ դետերն են՝

1. Օղէ, Ենիսէյ և Լէնա որ կը թափին Աստուցեալ Ովկիանոսը:

2. Ամուր կամ Սալաիան՝ կը թափի Օխոթսի ծովը:

3. Վոլգա և Ուրալ կասպից ծովը:

4. Հոնկոյ կամ Դեղին ֆէր և Քեանկ կամ Կապոյ ֆէր՝ Դեղին ծովը:

5. Բոսֆոր և Մեյնա՝ Չինոս ծովը:

6. Իրանսարի կամ Աւա, Պրահմաֆորա, Գանգէս, Կոստաբի՝ Պէնջինկէի ծոցը:

7. Ինդոս՝ Օմանի ծոցը:

8. Տիբէտ և Եֆրատ կամ Շարէլ Արալ՝ Պարսից ծոցը:

9. Սեհան և Գեհան՝ Արալ լիճը:

10. Կուր և Երասխ՝ Կասպից ծովը:

11. Ճորթի և Ալէս գետ՝ Սեւ ծովը:

ԴԱՍ ԼԹ.

Հ. Ասիոյ կղզիները որոնք են :

Պ. Ասիոյ կղզիներն են

1. Նոր Զեմլյա՝ Սառուցեալ Ովկիանոսի մէջ :

2. Քուրիլեան, Ճափոնեան, Լեո-Քիո, Յոքոհա, Հայնան կղզիները՝ ինքնաշարժական Ովկիանոսի մէջ :

3. Նիոպար, Անդաման, Սելան, Մալթեան, Լաւոփեան կղզիք՝ Հնդկաց Ովկիանոսի մէջ :

4. Սեյրաբեան կղզիք որոնց գլխաւորն է Քիո կամ Սաթու՝ Արշիպելագոսի մէջ :

5. Հոնոլու, Կեյման՝ Միջերկրականին մէջ :

Հ. Ասիոյ ցամաքակղզիք և թերակղզիք որոնք են :

Պ. Ասիոյ ցամաքակղզիք են՝ Անգուլոն կամ Փոքր Ասիա, Աբսէն, Հնդկաստան յայնչոյս և յայնչոյս Գանգեսի :

Թերակղզիներն են՝ Կեյլուրու, Մալաթա, Գալեա և Քաֆաթա :

Հ. Ասիոյ հրուանդանները որոնք են :

Պ. Ասիոյ հրուանդաններն են

1. Պապա դոն-Լուս՝ Թուրքիա :

2. Պապեմոնդոյ և Բալէկաթ՝ Արաբիա :

3. Քոնգիլի՝ Հնդկաստան :

4. Լափթա՝ Քամշադքայի ծայրը :

Հ. Ասիոյ լեռնագոտիք որոնք են :

Պ. Ասիոյ լեռնագոտիք են

1. Ուրալ լեռները :

2. Կովկասոս գոտին :

3. Կարբոնաց գոտին՝ Հայաստանի հարաւային կողմը :

4. Ալթայի՝ Սիպերիոյ մէջ :

5. Պալլա լեռները՝ Թուրքաստանի մէջ :

6. Հիմալայա՝ Հնդկաստանի հիւսիսային կողմը :

7. Էլբուս՝ Թուրքիոյ և Պարսկաստանի մէջ տեղ :

8. Էլբէն՝ Արաբիոյ մէջ :

9. Տալուս գոտին՝ Փոքր Ասիոյ մէջ :

Ա. ՀԱՐԱԽԱՅԻՆ ԱՍԻԱ

1. ԱՍԻԱԿԱՆ ԹՈՒՐԳԻԱ

ԴԱՍ Խ.

Հ. Ասիական Թուրքիոյ բնակիչը որչափ է :

Պ. Ասիական Թուրքիոյ բնակիչն է 16 1/2 միլիոն :

Լիոն :

Հ. Ասիական Թուրքիա ինչ երկիրներ կը պարունակէ :

Պ. Ասիական Թուրքիա կը պարունակէ 6 զբաղակար երկիր :

1. Փոքր Ասիա կամ Անգուլոն :

2. Թուրքիոյ Հայաստան :

3. Քիւրդիստան :

4. Միջ-Գետ կամ Էլբէյի :

5. Անդէշ կամ Սեբե :

6. Իրաք Արեւել :

Հ. Փոքր Ասիոյ կամ Անատոլուի գլխաւոր քաղաքներն որոնք են :

Պ. Փոքր Ասիոյ կամ Անատոլուի գլխաւոր քա-

ղաքներն են Չօփու (130,000), Պրոսա (100,000) որ շատ ջերմուկներ ունի, Նիկոֆորի կամ Իզմիր (14,000), Կոստան կամ Քեօֆան (29,000), Գարահիսար (30,000), Տրոյիզն (40,000) և Սինոպ, Իկոնի կամ Գոնե (30,000), Անիօրի կամ Էնիօրի (86,000), Կիօֆուրի :

Անատոլիոյ կը վերաբերին նաեւ հետեւեալ քաղաքները որ հին ատենը Փոքր Հայք կոչուած մասին մէջ են :

Սեփուրի կամ Սըւալ. հոս ծնաւ Միսիթարեանց հիմնադիրը Միսիթար Աբբա 1676ին. Եւրոփ կամ Թոփու, Նիկոպոլի կամ Ծաղիկ Գարահիսար, Տիֆլիզ, Կիօն, Արթուր, Ան կամ Էնի, որուն մօտ է Հոռոմկլա ուր կայ Ս. Ներսէսի Ծնորդալոյն գերեզմանը. Կեսարի (70,000) և Թաւուզի :

Արան, Սի, Տարան կամ Թարսուս, Իսփիդի, Գերմանի կամ Մարաշ (20,000), Այնթապ (40,000), Չեյրան (Ունի) :

Հ. Թուրքիոյ Հայաստանի գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Թուրքիոյ Հայաստանի գլխաւոր քաղաքներն են

Կարն կամ Էրզրում (100,000), իւնուս, Բաբերդ, Երզնի, Կոմի, Բաֆուրի գիւղ, Կեդի, Հասնալա, Արդուի, Կար (12,000) բոլորտիքը 200 գիւղերով որոնց մէջ անուանի է Չարիշար : Կարսի գաւառին մէջ են Անի քաղաքին աւերակները :

Հ. Քիւրտիսթանի գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Քիւրտիսթանի գլխաւոր քաղաքներն են

Տիֆլիսի կամ Տիֆլիզ (40,000), Բաղու, Բալու, Խաբերդ, Վան (30,000) համանուն ծովակին քով որուն մէջ են Արթուր, Կոսոյ և Լիֆ Կղզիները որոնց մէջ Հայ միանձանց վանքեր կան : Վանայ մօտ է Վարաճ նշանաւոր վանքը որ ունի տպարան ուր կը հրատարակուէր Արփի կոչուած ամսաթերթը : Այս գաւառին մէջ է նաեւ Նարեկայ վանքը որոյ միաբաններէն էր Ս. Գրիգոր Նարեկացի, Նարեկ կոչուած զբօսն հեղինակը. Մաշ որուն մօտ է Ս. Կարապետ հոգաւոր վանքը : Հիմա Քիւրտիսթան կոչուած գաւառն առաջ հին Հայաստանի մասն էր :

Հ. Միջագետաց գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Միջագետաց գլխաւոր քաղաքներն են

Ուրուկ կամ Երբի (40,000), Մոսուլ (60,000) :

Հ. Ասորւոյ կամ Սիւրիայի գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Ասորւոյ գլխաւոր քաղաքներն են

Բեքի կամ Հալեպ (180,000), Արփի (10,000), ունի ջերմուկներ, Դարադու (16,000), Ար (20,000) Կարմեղոս լեռան մօտ, Դամասկոս կամ Ծա (120,000), Պէյրուս (100,000), որուն մօտ է Լիբանան լեռը ուր Հայ Հոռոմկլանայ վանքեր կան :

Ասիական Թուրքիոյ այս մասին մէջ են Պարսի կամ Հիւստան որոյ գլխաւոր քաղաքներն են

Երեսապ (23,000), Հրէից Թագաւորութեան մայրաքաղաքը, ուխտատեղի Քիստոնէից : Երեսապ միտն կոչուած մասին մէջ է Հայոց եկեղեցին և վանքը որ ունի 1000 սենեակ ուխտա-

ւորաց համար, զրատուն և տպարան ուր կը
հրատարակուի Սէն անուն ամսաթերթը. հոս կը
նստի Հայոց Երուսաղեմայ Պատրիարքը: Բեթլե-
հէմ, ուխտատեղի. Եֆֆա (Յողդէ), Տէբեբէա, Նա-
շաբէթ:

Հ. Իրագ Արապիի գլխաւոր քաղաքները ո-
րոնք են:

Պ. Իրագ Արապիի գլխաւոր քաղաքներն են
Պաղատ (100,000), Պալատ (60,000):

Հ. Ասիական Թուրքիոյ կղզիները որոնք են:

Պ. Ասիական Թուրքիոյ կղզիներն են

Կիպրոս, Հոսիոս (25,000), Մարմարա, մարմա-
րիոնը անուանի է. Լեպոս կամ Մէրէնէ (45,000),
Քիոս կամ Սաթըշ (15,000), Սաֆո կամ Սաֆա ա-
տասը:

ԴԱՍ ԽԱ.

2. Ա Ր Ա Բ Ի Ա

Հ. Արաբիոյ բնակիչը որչափ է, գլխաւոր
քաղաքները որոնք են:

Պ. Արաբիոյ բնակիչը 8 միլիոն է. գլխաւոր
քաղաքներն են Եթէֆ կոչուած գաւառին մէջ՝

Մոս ուրոյ սուրճն անուանի էր, և Ապէն:

Հէճաշ կոչուած գաւառին մէջ՝

Մէսէ (45,000), Մազմետի ծննդեան քա-
ղաքը, ուխտատեղի Մազմետականաց: Երեւելի
են Պէյն-ու-Կոչուած մզկիթը, Զեմէմ կոչուած
աղբիւրը: Մէսէն (20,000) ուր է Մազմետի գե-
րեղմանը:

3. Ի Ր Ա Ն

Հ. Իրան ինչ երկիրներ կը պարունակէ:

Պ. Իրան կը պարունակէ 1. Պարսկաստան, 2. Աֆ-
ղանիստան, և 3. Պէլուստան:

Հ. Պարսկաստանի բնակիչը որչափ է, գլխա-
ւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Պարսկաստանի բնակիչը 2 միլիոն կը կար-
ծուի: Գլխաւոր քաղաքներն են

Դաւէթ (110,000), Ուրմի (30,000), Շիրաշ
(25,000), Դէհլան (80,000), Իսպահան (60,000),
տէրութեան մայրաքաղաքը, Մէշէր (70,000),
Համադ:

Հ. Աֆղանիստանի բնակիչը որչափ է, գլխա-
ւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Աֆղանիստանի բնակիչը 6 միլիոն կը կար-
ծուի: Գլխաւոր քաղաքներն են

Բադաքշ (60,000), Բանդաբ (30,000), Հէրաթ
(100,000):

Հ. Պելուստանի բնակիչը որչափ է, գլխա-
ւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Պելուստանի բնակիչը 2 միլիոն կը կար-
ծուի: Գլխաւոր քաղաքն է Քէլէֆ (20,000):

ԳԱՍ ԽԲ.

4. Հ Ն Դ Կ Ա Ս Տ Ա Ն

Հ. Հնդկաստան քանի է :

Պ. Հնդկաստան երկուք է, 1. Յայնդյա Գանգեսի և 2. Յայնդյա Գանգեսի :

Հ. Հնդկաստան Յայնդյա Գանգեսի քանի կը բաժնուի :

Պ. Հնդկաստան Յայնդյա Գանգեսի երեք մաս կը բաժնուի, Ա. Անգլիկան մաս, Բ. Անգլիկան հարկաւ մաս, և Գ. Աղաւթ մաս :

Հ. Անգլիկան մասին բնակիչը որչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Անգլիկան մասին բնակիչը 150 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են

1. Կալկաթ (1,000,000), Տէնէ (450,000) հին Մոնկոլներուն մայրաքաղաքը, Ալլա (125,000) :

2. Պէնաբէ (200,000), Պրահարներուն (Հնդկաց քուրմերուն) կրթութեան տեղը և ուխտատեղի Հնդկաց. Ալլահադադ (73,000), Մարաթի (150,000), Տաթա (60,000) :

3. Պոնապ (820,000) . հոս կրակապաշտ Պարսիկներ կան . Մարաթ (135,000) :

4. Մարաթ (720,000) . հոս Հայ վաճառականներ կան . Լահոր (100,000) :

5. Սեյլան կղզի, բնակիչը 1,500,000 :

Հ. Անգլիկան հարկատու մասին բնակիչը որչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Անգլիկան հարկատու մասին բնակիչը 35 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են

Լահոր (300,000), Հայրէրադադ (200,000),

Նալկուր (115,000), Ունէ (160,000), ունի շատ բաւոյններ (Հնդկաց մեհեաններ), և ուխտատեղի է Հնդկաց : Լահորէն կղզիք :

Հ. Հնդկաստանի աղաւթ մասին բնակիչը որչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Հնդկաստանի աղաւթ մասին բնակիչը 13 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են

Բալիք (170,000), հոս կը գործուին աղնիւ շալեր, Մարաթ (60,000), Բարաթ (30,000) : Մարաթէն կղզիք :

Հ. Եւրոպական ուրիշ տէրութեանց երկիրները որոնք են Հնդկաստանի մէջ :

Պ. 1. Բարաթ (25,000) և Զարաթ (30,000)՝ Գաղիացուց :

2. Կաթ (30,000)՝ Փորթուկալաց :

Հ. Հնդկաստան Յայնդյա Գանգեսի ինչ երկիրներ է կը բաղկանայ :

Պ. Հնդկաստան Յայնդյա Գանգեսի կը բաղկանայ 1. Պէնաբէ, 2. Սէթ և 3. Անաթ թագաւորութիւններէն և 4. Անգլիկան Պիրմայէ :

Հ. Պիրմայի բնակիչը որչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Պիրմայի բնակիչը 4 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են

Անգլիկան կամ Արա (30,000) : Մարաթ (90,000) :

Հ. Սիամի բնակիչը որչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Սիամի բնակիչը 6 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքն է՝ Պանգ (400,000), ուր կայ երեւելի կռատուն մը :

Հ. Անամի բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Անամ որ Քոչին-Չին ալ կ'ըսուի՝ ունի 11 միլիոն բնակիչ : գլխաւոր քաղաքներն են

Հո-է (100,000), Սայկոն (180,000), Քամպոն 40,000) :

Հ. Անգղիական Պիրմայի բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Անգղիական Պիրմայի բնակիչը 10 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են

Սինգապուր (150,000), Արգոն (80,000), Բէկոն (50,000) : որ ունի բրդածեւ կռատուն մը 300 ոտք բարձր, Բակոն (50,000) :

5. ՀնդկԱՅ ԱրշեՊեղԱԳՈՍԸ ԿԱՄ ՄԱԼԵԶԻԱ

Հ. Հնդկաց Արշեպեղագոսը կամ Մալեզիա ինչ երկիրներէ կը բաղկանայ :

Պ. Հնդկաց Արշեպեղագոսը կամ Մալեզիա կը բաղկանայ շատ կղզիներէ որոց գլխաւորներն են

1. Անթոման և Նէոպուր կղզիք որ Անգղիացւոց կը վերաբերին :

2. Մեծ Սոնորա կղզիք որ են Սոմաթրա, Ճաւա որոյ մայրաքաղաքն է Պարաթի (70,000) որ Հոլանտացւոց կը վերաբերի, Պոնէյ, Սելէպ :

3. Փոքր Սոնորա կղզիք :

4. Մոլաւեան կամ Հոմեթ կղզիք որ Հոլանտացւոց կը վերաբերին :

5. Սոլոն կղզիք :

6. Փէկոպեան կղզիք :

Բ. ՄԻՋԻՆ ԱՍԻԱ

1. ԹՈՒՐԿԱՍՏԱՆ ԿԱՄ ԱԶԱՏ ԹԱԹԱՐԻՍՏԱՆ

ԴԱՍ ԽԳ.

Հ. Թուրքաստանի բնակիչը հրչափ է, և գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Թուրքաստանի բնակիչն 8 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են

Պոլսոյ (150,000), Սամարգանդ (10,000), Լէնկթիմուրի մայրաքաղաքը ուր կայ անոր գերեզմանը յասպիս քարէ. Բալի կամ Բահլ (3,000), Խէվ (13,000), Խոտան (30,000) :

Ասոնց իւրաքանչիւրը մէն մի իշխանութիւն է: Այս երկիրները Բուսիա 1872ին սկսաւ նուաճել:

2. ԿՈՎԿԱՍԻԱ

Հ. Կովկասիա ինչ երկիր է. բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Կովկասիա Ասիոյ մէջ Բուսիոյ երկիրնեւրուն մէկ մասն է՝ Կովկաս լեռանց երկու կողմը. բնակիչը 4 1/2 միլիոն :

Գլխաւոր քաղաքներն են, Կովկասէն ասդին դէպ 'ի Հիւսիս

Սթամբուլ (17,000) :

Կովկասէն անդին դէպ 'ի Հարաւ

Տֆիլիս կամ Թիֆլիս (71,000), Վրաց մայրաքաղաքն է, ունի ջերմուկներ : Երեւան (10,000), Հայոց քաղաք. ասոր մօտ է Էջմիածին ուր կը

նստի Հայոց Կաթողիկոսը : Ունի վանք զբառամբ
և տպարանով ուր կը հրատարակուի Արարատ աս-
նուն ամսաթերթը : Շահան (25,000) :

Գ. ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՍԻԱ ԿԱՄ ՍԻՊԵՐԻԱ

Հ. Սիպերիա մը տէրութեան կը վերաբերի ,
բնակիչը հրչափ է , գլխաւոր քաղաքները որոնք
են :

Պ. Սիպերիա կը վերաբերի Բուսիոյ . բնակիչն
է 5 1/2 միլիոն , գլխաւոր քաղաքներն են

Թուրք (17,000) , Օստ (27,000) . հոս կը
նստի Սիպերիոյ կուսակալը . Իրօստ (28,000) ,
Օրօստ (3,000) . հոս կ'աքսորուին ոճրագործ-
ները :

Սիպերիոյ կը վերաբերի Քաճաղաթ Թերա-
կզդին :

Դ. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԱՍԻԱ

1. Ձ Ի Ն

Հ. Ձինու բնակիչը հրչափ է , երկիրը քանի
մաս կը բաժնուի , գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Ձինու բնակիչն է 446 միլիոն . չորս կը
բաժնուի 1. Բոն Ձինասոս , 2. Մանչուրիա , 3. Ման-
չուրի , 4. Թիպէր :

Գլխաւոր քաղաքներն են

1. Բէպէ (1,650,000) որ մայրաքաղաք է և ունի
համալսարան , զիտարան աստեղագիտութեան ,
գրատուն 300,000 հատոր գրեւով , կայսերա-
կան տպարան մը , զօրանոցներ :

2. Նանի (1,000,000) , Ձինացոց Աթէնքը .
հոս կը նստի Հռոմէական Կաթողիկէ եպիսկոպոս մը :

3. Քանդոն (1,250,000) , վաճառաւիճ քաղաք :

4. Շանի Հաի (400,000) , Այո (300,000) ,
Ֆէնի (600,000) :

5. Լհասս , կրօնատեղի Թիպէթի մէջ :

Հ. Ձին ինչ տեսակ կառավարութիւն է :

Պ. Ձինու կառավարութիւնը բացարձակ միա-
պետական է : Ըստ Կոմիտուկիոսի (500ին նախ
քան զիբ .) երկիրը կը վարէ Ձինու տէրութեան
մեծամեծ շարժումները , և ան է երկրին ճշմա-
րիտ և միմիայն տէրը : Կայսրը որ Ձինաց լեզ-
ուաւ թիւն թի , երկնից որդի , և Հանի դէ , բարձ-
րագոյն իշխան կը կոչուի , տէրութեան հայրն ու
մայրն է , և բացարձակ իշխան : Այժմու տիրող
ցեղը Մանչու Թաթարներէն է :

2. Ճ Ա Ր Ո Ն

ԴԱՍ Ի Դ.

Հ. Ճաբոն ինչ երկիր է , բնակիչը հրչափ է :

Պ. Ճաբոն Ձինու արեւելեան հարաւային կողմը
խաղաղական Ուկիանոսի մէջ մեծ և փոքր կըղ-
զիներէ բաղկացեալ տէրութիւն է , բնակիչը
20 միլիոն :

Հ. Ճաբոնի գլխաւոր կղզիները և քաղաքները
որոնք են :

Պ. Ճաբոնի գլխավոր կղզիներն են՝ Նիքոն, Քիւս-Սիւս, Սիւսս և Նիւյ:

Գլխավոր քաղաքներն են՝ Եթոյ (1,500,000). այս քաղաքն առաջ Ճաբոնի աշխարհական իշխանին նիստն էր, հիմա երկրորդ մայրաքաղաք է: Միսիոյ կամ Քիսիոյ (500,000) այժմու մայրաքաղաքն է: Օլուս (400,000), վաճառաշահ ծովեզերեայ քաղաք է, մօտ ատեններս բացուեցաւ Եւրոպացւոց:

Հ. Ճաբոն ինչ տեսակ կառավարութիւն է:

Պ. Ճաբոն բացարձակ միապետութիւն է, և գերագոյն իշխանութիւնը Միսիոյ կոչուած իշխանին ձեռքն է: Միսիոն առաջ երկրին հոգեւոր գլուխն էր միայն, աշխարհական իշխանը զատ էր և Դաիմիոն կը կոչուէր: Վերջին ատեններս Միգատոն, կրօնական գլուխը, երկու իշխանութիւնը միացուց, և աշխարհական իշխանը քաշուեցաւ Նիւյ կղզին: Հիմա Ճաբոնի կառավարութիւնը կը ջանայ այն երկրին մէջ Եւրոպական կրթութիւն տարածել: Մօտերս շատ երիտասարդներ կառավարութեան ծախքով Ամերիկա և Եւրոպա շրջուեցան ուսում և գիտութիւն սորվելու:

Ա Փ Ր Ի Կ Է

ԴԱՍ ԻԵ.

Հ. Ափրիկէն որ կիսագունտին վրայ է, որոնք են անոր սահմանները, և բնակչաց թիւը որչափ է:

Պ. Ափրիկէն հին ցամաքը պարունակող կիսագունտին հարաւային արեւմտեան կողմն է: Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Միջերկրական ծովը, արեւմուտքէն՝ Ազիանդեան Ովկիանոսը, հարաւէն՝ Հարաւային Ովկիանոսը, արեւելքէն՝ Կարմիր ծովը և Հնդկաց Ովկիանոսը, բնակչաց թիւն է 120 միլիոն:

Հ. Ափրիկէն քանի մաս կը բաժնուի:

Պ. Ափրիկէն կը բաժնուի Ա. Հիւսիսային Ափրիկէն և Բ. Հարաւային Ափրիկէն:

Հ. Հիւսիսային Ափրիկէն ինչ երկիրներ կը պարունակէ:

Պ. Հիւսիսային Ափրիկէն կը պարունակէ 1. Եգիպտոս, 2. Նոբիա, 3. Հապէշ, 4. Պերդերիստան, 5. Սահարա, 6. Սեւեհամպիա, 7. Սոմալի:

Հ. Հարաւային Ափրիկէն ինչ երկիրներ կը պարունակէ:

Պ. Հարաւային Ափրիկէն կը պարունակէ 1. Արեւելեան Զոմբար, 2. Բաբ կամ Բարեյոսոյ երկիրը, 3. Արեւմտեան Զոմբար կամ Կոնգո, 4. Կալէ:

Հ. Ափրիկէնի ծովերը որոնք են:

Պ. Ափրիկէնի ծովերն են՝ Միջերկրական, Արեւմտեան Ովկիանոսը, Մեծ Ովկիանոսը և Հնդկաց ծովը:

Հ. Ափրիկէնի ծոցերը որոնք են:

Պ. Ափրիկէնի ծոցերն են՝ Կոնգոյ ծոցը՝ Արեւմտեան Ովկիանոսի մէջ, Արեւելեան ծոցը կամ

Կարգի ծովը՝ Հնդկաց ծովուն մէջ, Սերբ և Քաղէս՝ Միջերկրականին մէջ :

Հ. Ափրիկէի հրուանդանները որոնք են :

Պ. Ափրիկէի Հրուանդաններն են՝ Գլախ Պան և Սեդա՝ Պէրպէրիտանի եզերքը, Գլախ Սոդանի՝ Սահարայի եզերքը, Կանալ Գլախ՝ Սենեկամպիոյ եզերքը, Բալա և Լոբէշ՝ Կուինէայի եզերքը, Գլախ Բարեյոսայ և Տելլաթոյ՝ Մոզամպիկի հիւսիսային եզերքը, Կապրաֆոնի՝ Սոմալի եզերքը, Նադալ՝ Մատակասթարի հիւսիսային եզերքը :

Հ. Ափրիկէի լեռները որոնք են :

Պ. Ափրիկէի լեռներն են՝

Ադլա՝ Պէրպէրիտանի մէջ. Քանի՝ Կուինէայի մէջ. Լաանայ լեռները՝ Հապէշի մէջ. Լաբարա դօտին՝ Ափրիկէի հարաւային կողմը, և Մարախաթաբէ դօտին :

Հ. Ափրիկէի լիճերը որոնք են :

Պ. Ափրիկէի լիճերն են, Չադ՝ Սուտանի մէջ, Տէմպես՝ Հապէշի մէջ, Նեանա՝ հասարակածին տակ :

Հ. Ափրիկէի գետերը որոնք են :

Պ. Ափրիկէի գետերն են՝ Նեղոս որ կը թափի Միջերկրականը, Սենէալ, Կադէս, Նիլեր, Չայբէ, Օբանժ որ կը թափին Ադլանդեան Ովկիանոսը, Չադէշ՝ Հնդկաց ծովը :

ԴԱՍ ԽԶ.

Ա. ՀԻՒՄԻՍԱՅԻՆ ԱՓՐԻԿԷ

1. Ե Գ Ի Պ Տ Ո Ս

Հ. Եդիպտոսի բնակիչը ինչպիսի է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Եդիպտոսի բնակիչը $4\frac{1}{2}$ միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են,

1. Ալէքսանդրիա (40,000), Եւրոպական ոճով շինուած, Երեւելի նաւահանգիստ է :

2. Բարդ Սէթ (10,000), Մահա (15,000), Տաֆէթ (60,000) :

3. Քահիրէ (313,000). Կոստանդնուպոլէն ետքը Թուրքիոյ մեծագոյն քաղաքն է. ունի 400 մզկիթ (ճամի), 30 եկեղեցի, 1,300 վաճառատեղի : Երկաթուղւոյ կապուած է Ալեքսանդրիոյ և Սուէզի հետ, առուտուրը ծաղկած : Գահիրէի մօտ են հին Եդիպտոսի Մեմփիս քաղքին աւերակները, և Բելաֆո կոչուած բրգունք :

Հ. Եդիպտոս ինչ տեսակ կառավարութիւն է :

Պ. Եդիպտոս ազատ կառավարութիւն է արդի Եւրոպական սկզբանց համեմատ : Իշխանը որ առաջ Փոխարէս կը կոչուէր, և հիմա Սուլթան կ'անուանուի՝ Եդիպտոսի անուանի Կուսակալին Մէհմէտ Ալիի ցեղէն է, հարկատու Բարձրագոյն դրան : Եդիպտոս, ի բնէ արգասաւոր, Մէհմէտալեան ցեղին անցնելէն ի վեր շատ ծաղկած է :

2. ՆՈՒՅԻԱ

Հ. Նուբիոյ բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Նուբիոյ բնակիչը 3 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են

Պերպէր (8,000), Խարթում (45,000):

Նուբիա հիմա Եգիպտոսի կը վերաբերի:

3. ՀԱՊԵՇ կամ Եթովպիա

Հ. Հապէշի բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքը որն է:

Պ. Հապէշի բնակիչը 3 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքն է Կաթար (40,000): Անգղիացիք 1868ին այս երկրին քրիստոնեայ թագաւորին թէոդորոսի վրայ յարձակեցան քանի մը Անգղիացի բանտարկեալներ ազատելու համար:

Հիմա Հապէշ քանի մը ինքնագլուխ իշխանութիւններու բաժնուած է:

ԴԱՍ ԽԷ.

4. ՊԵՐՊԵՐԻՍՏԱՆ

Հ. Պերպէրիստան Ափրիկէի մը կողմն է և քանի տէրութիւն կը պարունակէ:

Պ. Պերպէրիստան կը կոչուի Ափրիկէի հիւսիսային եզերքը՝ Եգիպտոսի արեւմտեան սահմանէն մինչեւ Ադրանդեան Ովկիանոս, և կը պարունակէ չորս տէրութիւն Ա. Թէբէն կամ Թարաքոս, Բ. Թոնան, Գ. Ալէքէ և Դ. Մարտիոյ:

Ա. ԹՐԻՆՈԼԻ

Հ. Թրիբոլի բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Թրիբոլի բնակիչը 750,000 է, գլխաւոր քաղաքներն են

Թարաքոս (30,000), Մարտիոյ (11,000), Պէնլա: Թրիբոլի առանձին փաշայութիւն է, ժողովուրդը Մահմետական:

Բ. ԹՈՒՆՈԼԻ

Հ. Թունուլի բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Թունուլի բնակիչը 1 1/2 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքն է Թունուլ (115,000), Բապէ (25,000):

Թունուլ Օսմանեան տէրութեան հպատակ է, փաշայի մը կառավարութեան ներքեւ:

Գ. ԱԼՃԵՐԻ

Հ. Ալճէրի բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Ալճէրի բնակիչը 3 միլիոն է, գլխաւոր քաղաքներն են

Ալէքէ (53,000), Բաթառն (35,000), Պառ (34,000):

Ալճէրի 1830էն 'ի վեր Գաղիոյ կը վերաբերի:

Դ. ՄԱՐՈՔԳՈՅ

Հ. Մարոքքոյ բնակիչը հրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Մարոքքոյ բնակիչը 2,750,000 է, գլխաւոր քաղաքներն են

Յեւ (100,000), Մարտի (50,000), Թահեկ, Միւր (120,000):

Մարտի Իսթանը կը կոչուի Սուլթան, Ժողովուրդը մահմետական է:

5. Ս Ա Ղ Ր Ա (անալատ)

Հ. Սահարա Ափրիկէի հը կողմն է, բնակիչը հըրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Սահարա Պէրդէրիստանի հարաւային կողմն է, բնակիչը Յ միլիոն, գլխաւոր քաղաքն է Թէ-դա: Ժողովուրդը վայրենի է:

6. Ս Ե Ն Ե Կ Ա Մ Պ Ի Ա

Հ. Սենեկամպիոյ բնակիչը հըրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Սենեկամպիա Ափրիկէի արեւմտեան եւ զերքն է. բնակիչը 12 միլիոն, գլխաւոր քաղաքն է Դիֆա:

Աս երկրին ժողովուրդը վայրենի է. քանի մը տեղերը Եւրոպացւոց կը վերաբերին:

7. Ս Ո Ւ Տ Ա Ն

Հ. Սուտան հըր է, բնակիչը հըրչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Սուտան որ Նիկրիտիա (Սեւաստան) ալ կըսուի՝ Սահարայի արեւելեան հարաւային կողմն է, բնակիչը 20 միլիոն, գլխաւոր քաղաքներն են Սէն- (30,000), Դիֆա-դա (13,000), Մոտ-դա (20,000), Բան- (36,000), Պաւն, Տարֆոր:

Ասոնք այլեւայլ ինքնազուլս ցեղերու քաղաքներ են, ժողովուրդը սեւամորթ վայրենի:

Բ. ՀԱՐԱԻԱՅԻՆ ԱՓՐԻԿԷ

1. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵՐԱԿԱՐ

ԴԱՍ Ի Ը.

Հ. Արեւելեան ծովեզր ըսելով Ափրիկէի հը մասը կը հասկցուի:

Պ. Արեւելեան ծովեզր ըսելով կը հասկցուի Ափրիկէի այն մասը որ Ատենի ծովածոցէն կամ Հապէշի սահմանէն սկսելով կը հասնի մինչեւ գլուխ Բաքեյուսոյ: Այս երկրին հարաւային կողմը Բորթոկէշները և Անգղիացիք գաղթականութիւններ ունին. հիւսիսային կողմն անձանօթ է:

Հ. Ափրիկէի այս մասն ինչ երկիրներ կը պարունակէ:

Պ. Ափրիկէի այս մասը կը պարունակէ

1. Մալի: Այս երկիրը զբոթէ հասարակածին տակն է, և իբրեւ « համեմաբեր » երկիր հին տեներ երեւելի էր: Ժողովուրդը մահմետական է, աղէկ առուտուր ունի Արաբիոյ և Հնդկաստանի հետ: Այս երկիրն առաջ Այա և Ապէլ կը կոչուէր:

2. Սե-հէլի: Այս երկիրը Սոմալի հարաւային կողմն է, շատ լիճեր ունի, ժողովուրդը մահմետական է: 1858 էն ի վեր անկախ եղաւ:

3. Զանգեւոր: Այս երկիրն իշխանը Սուլթան կը կոչուի, մայրաքաղաքն է Զանգեւոր (60,000), կղզւոյ մը վրայ: Այս երկիրն առաջ Զանգեւոր կը կոչուէր:

4. Մալապի: Սեւահիլիի հարաւային կողմը, Մատակասքարի դիմացը, Բորդոկալի կը վերա-

բերի . գլխաւոր քաղաքն է Մաշապէի ուր կը նստի Բորդուկալի կուսակալը :

5. Սֆաւ : Մողամալիքի հարաւային կողմն է , նոյնպէս Բորդուկալի կը վերաբերի , գլխաւոր քաղաքն է Սֆաւ : Այս երկիրն առաջ Մանսուրաթա կ'ըսուէր :

6. Բաֆրա : Սոֆալայի հարաւային կողմն է : Բնակիչն է Բաֆր կոչուած ժողովուրդը որ կուսպաշտ է , բայց Ափրիկեցի Սեւ ցեղէն չէ : Այս ծովեզրին վրայ է Անգղիացւոց Նադալ կոչուած գաղթականութիւնը :

2. ՔԱՐ ԿԱՄ ԲԱՐԵՆՈՒՍՈՅ ԵՐԿԵՐԸ

Հ. Բարեյուսոյ երկիրը մը Տէրութեան կը վերաբերի , բնակիչը մը չափ է , գլխաւոր քաղաքը մըն է :

Պ. Բարեյուսոյ երկիրը 1601ին Հոլանտացիներէն հիմնուած գաղթականութիւն է որ 1806ին Անգղիացւոց անցաւ : Բնակիչը 570,000 է , գլխաւոր քաղաքն է Քաթ (28,000) , Հնդկաստան գացող նաւերուն համար կարեւոր : Հոս կը նստի Անգղիացի կուսակալը :

Բարեյուսոյ երկրին բնակիչներուն մէկ մասը Հոլանտացի է , մեծ մասը Հաթիւրաթ կոչուած Ափրիկեցի ցեղէն : Բարեյուսոյ երկրին հիւսիսային կողմն են բուն Հոգենդոնները որ Ափրիկեցի շատ վայրենի ժողովուրդ են և այլ և այլ ցեղերու կը բաժնուին որ միշտ իրարու հետ պատերազմի մէջ են : Ասոնց մէջ քրիստոնէութիւն և կրթութիւն տարածելու շատ կ'աշխատին անգղիացի և ամերիկացի միսիոնարք :

ԴԱՍ ԽԹ.

3. ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԾՈՎԵՐ

Հ. Արեւմտեան ծովեզր ըսելով Ափրիկէի մը մասը կը հասկցուի , քիչ երկիրներ կը պարուսնակէ , գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Արեւմտեան ծովեզր ըսելով կը հասկցուի Ափրիկէի այն մասը որ Բարեյուսոյ արեւմտեան սահմանէն սկսելով կը հասնի մինչեւ Սենեկամպիա : Այս ծովեզրը կը կոչուի Կաթիւ , ժողովուրդը սեւամորթ ափրիկեցի է՝ շատ վայրենի : Երկիրը քանի մը ինքնիշխան տէրութիւններու կը բաժնուի , որոնց գլխաւորներն են Լաւիյ , Քալիյ , Անիւ և Պիւնիւ : Այս վերջի երկուքին վրայ Բորդուկէզները մեծ ազդեցութիւն ունին :

Հ. Այս ծովեզրին վրայ յիշուելու արժանի ուրիշ քիչ տէրութիւն կայ :

Պ. Այս ծովեզրին վրայ յիշուելու արժանի են

1. Անգղիոյ գաղթականութիւնը Սիւրի Լեոն որուն բնակիչներն են գերութենէ ազատուած քրիստոնեայ սեւեր : Գլխաւոր քաղաքն է Ֆրիդա (10,000) : Հոս կը նստի Անգղիոյ կուսակալը :

2. Լիպիւ , ազատ հանրապետութիւն , զոր Ամերիկացիք հիմնեցին 1822ին , և ազատուած սեւ քրիստոնեայ գերիներ յրկեցին հոն՝ Ափրիկէի մէջ եւրոպական կրթութիւն տարածելու համար : Բնակիչն է 20 հազար կրթեալ և 700 հազար բնիկ սեւ ափրիկեցի : Գլխաւոր քաղաքն է Մաթրի :

3. Ալաբի , բնիկ ափրիկեցի տէրութիւն մը ,

մայրաքաղաքը Բոսնա (70,000) : Այս մասին մէջ ալ Անգղիացիք և Հոլանտացիք դադարակա- նութիւններ ունին :

4. Կ Ղ Զ Ի Բ

Հ. Ափրիկէի կղզիներն որոնք են :

Պ. Ափրիկէի կղզիներն են Հնդկաց ծովուն մէջ :

1. Մոսկոբս, ուստի կ'ելլէ հալուէ, Արաբաց- ւոց ձեռքը :

2. Մոսկոստա, Յ միլիոն բնակչով, շատ պաղարբեր : Առանձին թագաւորութիւն է, ժողո- վուրդը կէս քաղաքակիրթ, գլխաւոր քաղաքներն են՝ Դանսնարիւս և Դոմոգրաս : Հոս քրիստոնէու- թիւնը շատ յառաջ կ'երթայ :

3. Գոմորեան կղզիք 18 հատ :

4. Մոսկոբեան կղզիք որոնց գլխաւորներն են՝ Մոսկոբիոս (առաջ Գոմորի կ'ըսուէր) 327 հա- ղար բնակչօք, Անգղիացւոց ձեռքը. Միսկոբեան կղզիքն (առաջ Պոսկոբեան կը կոչուէր) 240,000 բնակչօք, Գաղիացւոց ձեռքը :

Ադրանդեան Ովկիանոսի մէջ :

1. Մոսկոբեան կղզիք և Հոմոգրիոս Անգղիացւոց ձեռքը :

2. Կոմորեան կղզիները՝ Սպանիացւոց և Բոր- դոկիզաց ձեռքը :

3. Կոմորեան կղզիք 67,000 բնակչօք, Բոր- դոկիզներուն ձեռքը :

4. Գոմորեան կղզիք ուր մշտնջենաւոր գարուն է, 250,000 բնակչօք, Սպանիացւոց ձեռքը. գլխաւորներն են՝ Երեմի կղզիք և Դեմիկիկի :

5. Մոսկոբ կղզիք, 112,000 բնակչօք, Բոր- թոկիզներուն ձեռքը : Այս կղզիներէն կ'ելլէր Մատերա կոչուած աղին գինին, բայց 1852ին որթերուն հիւանդութիւն ինկաւ և այդիները ջնջուեցան :

6. Ադրեան կղզիք, 250,000 բնակչօք, Բոր- դոկիզաց ձեռքը :

Ա Մ Ե Ր Ի Կ Ա

Դ Ա Ս Ծ .

Հ. Ամերիկայի բնակիչը որչափ է, երկիրը քանի կը բաժնուի :

Պ. Ամերիկայի բնակիչն է 420 միլիոն, կը բաժ- նուի Ա. Հիսպանիոյ, Բ. Մէքսիկոյ և Գ. Հարաւային Ամերիկայ :

Հ. Ամերիկայի գլխաւոր ծովերը որոնք են :

Պ. Ամերիկայի գլխաւոր ծովերն են, Հիսպի- սային կողմը՝ Մոսկոբեան Ովկիանոս և Պ-Ֆիլիպին ծովը : Արեւելեան կողմը՝ Ատլանտիկ Ովկիանոս և Ան- դրեան կամ Բորեոսի ծովը. Արեւմտեան կողմը՝ Խաղաղական Ովկիանոս և Պեհուէլոյ ծովը :

Հ. Ամերիկայի գլխաւոր ծոցերը որոնք են :

Պ. Ամերիկայի գլխաւոր ծոցերն են Արեւել- եան եզերքը՝ Հարաւային, Ս. Լաբորդիոն, Չիլիէի, Մեքսիկոյի ծոցերը և Հարաւային ծոցը. Արեւ- մտեան եզերքը՝ Բոլիւիոյ ծովածոցը :

Հ. Ամերիկայի գլխաւոր նեղուցները որոնք են :

Պ. Ամերիկայի գլխաւոր նեղուցներն են՝ Պեհ-

բնիւնեղուցը Ասիոյ և Ամերիկայի մէջտեղ. Լին-
 Կեար, Տե-Է, Դըմարէն, Հապալ և Պէլէն նե-
 ղուցները՝ Բրիտանական Ամերիկայի մէջ. Պա-
 հապէ ջրանցքը՝ Միացեալ Նահանգաց մէջ. Մա-
 կելանի նեղուցը՝ Բաղադոնիոյ հարաւային կողմը:

Հ. Ամերիկայի կղզիները որոնք են:

Պ. Ամերիկայի կղզիներն են Պաֆֆէնի ծովի
 կղզիները, Ս. Լա-բելաիսի ծովի կղզիները, Լան-
 ան, Պերսոն-Էն, Լա-Գայետ, և Մեծ ու Փոք
 Անթիլան կղզիք՝ Ազլանդեան Ովկիանոսի մէջ.
 Նոր Գրենլան, Մալթիէն, Մակելլան, Ասորոսա-
 յոյ կղզիք, Չիլէ, Խոն, Ֆերնանդէզ, Կալաթան,
 Խաղաղականին մէջ, և Պէնընչու, ծովան կղզիները:

Հ. Ամերիկայի թերակղզիները որոնք են:

Պ. Ամերիկայի թերակղզիներն են՝ Լապրապոր
 և Նոր Սիլվեր, Ֆլորիդա, Տեքսէս, Գալիֆոնիա,
 Եւրոպա և Ալյասկա:

Հ. Ամերիկայի գլխաւոր հրուանդանները ո-
 ռոնք են:

Պ. Ամերիկայի գլխաւոր հրուանդաններն են
 Ֆերո-Էլ Կրէօնլանտի հարաւային կողմը.
 Ռոսսիէնհոլմ, Չերլա Լապլանտորի եզերքը.
 Սեյուլ Նոր Սկովտիոյ եզերքը.
 Դանգա՝ Ֆլորիդային հարաւային կողմը.
 Բարոլ՝ Եուրադանի եզերքը.
 Ս. Ռոսս՝ Պրազիլիոյ եզերքը.
 Ֆրանսոյ՝ Ամերիկայի հարաւային ծայրը.
 Հոն՝ Մակելլանու արշիպելագոսին հարա-
 վային կողմը.

Պլանչոյ՝ Բերուի եզերքը.

Ս. Ղալիս՝ Քալիֆոռնիոյ եզերքը, և Արեմոսիան

Զլո-Է՝ Ամերիկային հիւսիսային արեւմտեան ծայրը:

Հ. Ամերիկայի լեռներն ու հրաբուխները ո-
 ռոնք են:

Պ. Ամերիկայի լեռներն են՝ Ալէկսի գոտին՝
 Միացեալ Նահանգաց արեւելեան կողմը, Ապա-
 ռաժոն Էրանոյ գոտին, Բորալէն լեռանոց գոտին
 որոյ ամենէն բարձր լեռը Չիկոբաչոյ կը կոչուի,
 և Պալէն լեռները:

Հրաբուխներն են՝ Ս. Եղի, հիւսիսային կողմը.
 Բոքոտոքէթլ Մեքսիքայի մէջ, Բորալէն և Բե-
 շիլա՝ Բոլուսիոյ մէջ, Արեմոսի Բերուի մէջ:

Հ. Ամերիկայի գլխաւոր լիճերը կամ ծովակ-
 ները որոնք են:

Պ. Ամերիկայի գլխաւոր լիճերը կամ ծովակ-
 ներն են Սուրիոյ լիճը և Ռիպլէթլի՝ Բրիտանական
 Ամերիկայի մէջ. Վերին լիճ, Միլիէն, Հոն, Ի-
 ռիէ, Օնդորիոյ՝ Միացեալ Նահանգաց մէջ.

Նիպարոնա՝ միջին Ամերիկա.

Մարաթիոյ՝ Բոլուսիոյ մէջ. Դիլիպա՝ Բե-
 րուի մէջ. Բարոս՝ Պրազիլիոյ մէջ:

Հ. Ամերիկայի գլխաւոր գետերը որոնք են:

Պ. Ամերիկայի գլխաւոր գետերն են

1. Մադիսոն. կը թափի Սառուցեալ ծովը.

2. Նելսոն. կը թափի Հոլանտի ծոցը.

3. Ս. Լա-բելաիս կամ Ս. Լոբոն. կը թափի
 Ազլանդեան Ովկիանոսը.

4. Միլիէն և Բիոյ Նորթ. կը թափին Մեք-
 սիքոյի ծոցը:

5. Օրիսոն, Ամազոն գետը, Դանաբի, Ս. Ֆրան-
 ցիս և Լա Բարոս. կը թափին Ազլանդեան Ով-
 կիանոսը.

Մարտի. Կը թափի Քարաբաղեան ծովը.

Օրէկ. Կը թափի Խաղաղական Ուկրանոսը.

Քաղաքայ. Կը թափի Ֆալիֆոռնիոյ ծոցը:

Հ. Ամերիկայի մէջ ինչ երեւելի պարանոց կայ:

Պ. Ամերիկայի նշանաւոր պարանոցն է Բանա-
մայի պարանոցը որ Հիւսիսային Ամերիկա հարա-
ւայնոյն հետ կը կապէ: Այս պարանոցը բանա-
լու պատրաստութիւնները սկսած են: Բանամայի
պարանոցը բացուելով Խաղաղական կամ Մեծ
ուկրանոսը պիտի միանայ Ազլանդեանին հետ:

ԴԱՍ ԵԱ.

Ա. ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

Հ. Հիւսիսային Ամերիկա քանի տէրութիւն
կը պարունակէ:

Պ. Հիւսիսային Ամերիկա կը պարունակէ 4 տե-
րութիւն, 1. Դանիան Հիւսիսային Ամերիկա կամ
Կրէնլանդ, 2. Բրիտանական Հիւսիսային Ամերիկա,
3. Հիւսիսային Միացեալ Նահանգները և 4. Մեքսիկոյ:

1. ԴԱՆԻԱԿԱՆ ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

ԿԱՄ ԿՐԵՅՆԼԱՆԸՏ

Հ. Կրէնլանտի բնակիչներն ինչ ցեղէ են:

Պ. Կրէնլանտի բնակիչները Էսկիմոս, կոչուած
վայրենի ցեղէն են: Հոս Դանիացիք քանի մը
գաղթականութիւն ունին: Միսիոնարաց ջանքով
էսքիմոսներուն մեծ մասը քրիստոնեայ եղած է:

2. ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

Հ. Բրիտանական Ամերիկայի բնակիչը իրջափ
է, ծաղկեալ մասը և գլխաւոր քաղաքները ո-
րոնք են:

Պ. Բրիտանական Ամերիկայի բնակիչը 4 1/2
միլիոն է: Այս երկրին Հիւսիսային և արեւմտեան
մասը վայրենի է, ծաղկեալ մասն է արեւելեան
կողմը, և կը պարունակէ Գառաթ, Լադրաթի
ցամաքակղզին, Նոր Պրանսի, Նոր Սկոթլան և
Նիւ Ֆընլանդ կղզին:

Գլխաւոր քաղաքներն են Փալմեր (60,000) և
Մանիլա (110,000): Գանտայի մէջ, Հալֆա (40,
000): Նոր Սկոթլանդի մէջ:

ԴԱՍ ԵԲ.

3. ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ

Հ. Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց վրայ ինչ
պատմական դիտելիք կայ:

Պ. Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները 1600էն
ետքը սկսան ծաղկիլ անգղիական գաղթականու-
թիւններով, և Անգղիոյ իշխանութեան ներքեւ
էին, բայց անցեալ դարուն դէպ 'ի վերջը ապրա-
տամբեցան, և 1773էն մինչեւ 1783 Անգղիոյ
դէմ շարունակ պատերազմէ ետքը, անկախ
հանրապետութիւն եղան: Այս երկրորդ հիմա կը
բաղկանայ 37 նահանգներէ որոց իւրաքանչիւրն
ունի իւր առանձին կառավարութիւնը, բայց ա-

մենքը մէկ տէրութիւն կը կազմեն և ընդհանուր կառավարութիւն մը ունին: Օրէնսդիր իշխանութիւնը Քոնկրէս կոչուած ազգային ժողովին ձեռքն է որ կը բաղկանայ Երբակուտէն և նա-
հանգաց կողմէն ղրկուած Պատգամաւորաց կամ երեսփոխանաց ժողովէն: Գործադիր իշխանութիւնը Նախագահին ձեռքն է որ շէ տարին ան-
գամ մը կը փոխուի: Գերի գործածող հարաւա-
յին Նահանգները գերի չունեցող Հիւսիսայիններ-
ըէն 1861ին ապստամբելով յաղթուեցան, և գե-
րութիւնը ջնջուեցաւ (1865ին):

Զօրքը խաղաղութեան ժամանակ 43,000 է,
նաւատորմիդ կը բաղկանայ 46 նաւէ 426 թըն-
դանօթով, առեւտրական նաւերն են 1864:

Հ. Միացեալ Նահանգաց բնակիչը հրչափ է,
գլխաւոր նահանգներն և անոնց քաղաքները ո-
րհնք են:

Պ. Միացեալ Նահանգաց բնակիչը 32,100,000
է, գլխաւոր նահանգները և անոնց քաղաքներն են
Հիւսիսային կողմը.

1. Մասսաչուսէթս նահանգ, գլխաւոր քաղաքը
Պաթու (192,000):

2. Յոննէսթէթս նահանգ, գլխաւոր քաղաքը
Նիւ-հէֆ:

3. Նիւ-Եթս նահանգ՝ 4 միլիոն բնակչով,
գլխաւոր քաղաքը Ալպանի (63,000), Նիւ-Եթս
(1,000,000) Հռոտոնի բերանը. Ամերիկայի ա-
մենէն մեծ վաճառաշահ քաղաքն է. Պէթթս
(95,000):

Միջին կողմը.

4. Բեննիլանտս նահանգ՝ 2 1/2 միլիոն բնակչօք,

գլխաւոր քաղաքը Ֆիլադելֆիա, Տէլէվար գետին վրայ,
(940,000), Ամերիկայի ամենէն աւելի գործա-
ւաններ ունեցող քաղաքն է. Հոս է ազգային
Դրամատունը (Պանքա): Այս նահանգին մէջ կ'ե-
լէ կազ կոչուած Բէզըու եղը որ կանթեղներու
կը գործածուի:

5. Մէրիլենդ նահանգ, բնակչաց հինկին մէկը
Սեւ է. գլխաւոր քաղաքն է Պալթիմօր (352,000),
ունի համալսարան: Հռոմէականաց Եպիսկոպոսն
Հոս կը նստի. Ուոշինգթոն (150,000). Հոս կը ժողովուի
Գոնկրէս կոչուած ազգային ժողովը, Հոս է նաեւ
Նախագահին պալատը և նաւարանը:

Հարաւային կողմը.

6. Ֆլորէթս նահանգ, գլխաւոր քաղաքը Դալ-
լահա:

Այս նահանգը նեղ ցամաքակղզի է բուստէ
(Ֆլորէն), որ 200 հազար տարուան մէջ հազիւ
գոյացած է, ինչպէս կ'ըսեն երկրաբանք:

Ծովածոցի նահանգներ.

7. Ալապամա նահանգ, գլխաւոր քաղաքը Մոնթ-
ի-Պէրէ (36,000):

8. Լուիզիանա նահանգ, գլխաւոր քաղաքը Նիւ-
Օրլէն (170,000). աշխարհիս վրայ բամբակի ա-
մենէն մեծ վաճառանոցն է:

9. Դէլաւա, Ամերիկայի ամենէն մեծ նահանգն
է, բայց բնակիչը քիչ:

Կեդրոնական նահանգներ.

10. Իլլինոյս նահանգ, գլխաւոր քաղաքն է
Շիքագօ (268,000). 40 տարի առաջ վայրենիներ
բու գեղ էր, հիմա աշխարհիս վրայ ցորենի ա-
մենէն մեծ վաճառանոցն է:

11. Օհէյոյ նահանգ, գլխաւոր քաղաքը Սէն-Քիւնտըն. հոս տարին կէս միլիոն խոզ կը մորթուի, ուստի և խաւարաւ կը կոչուի:

12. Միսսիսիպի նահանգ, գլխաւոր քաղաքը Սէն-Քիւնտըն (230,000), վաճառաշահ քաղաք Միսսիսիպիի եզերքը. 1804ին 925 վայրերն էին բնակիչ միայն ունէր որ առուտուրի մէջ դրամի տեղ կաշոյ կտորուանք կը գործածէին:

Մեծ կամ խաղաղական Ուկրանոսի եզերքը.

13. Բալթիկ նահանգ. ոսկւոյ հանքեր ունի, ուստի 1864ին 84 միլիոն թաւերի ոսկի հանուեցաւ: Շոգենաւք ասկէ ուղղակի ձափոն և Ձին կ'երթան: Գլխաւոր քաղաքն է Սան Գաբրիէլ:

Երկիրներ որ դեռ նահանգ չեն: Միացեալ Նահանգաց մէջ գաւառ մը 600,000 բնակիչ ունենալու է որ նահանգ համարուի:

1. Ուշիկի:

2. Ալաբա կամ Ռոսիոյ Ալբերի: Ռուսիա այս երկիրը 1867ին ծախեց Ամերիկայի: Ամերիկայի այս մասին կը վերաբերին Ալեգեան կղզիք 50 հազար բնակչօք:

4. ՄԵՔՍԻԿՈՅ

ԴԱՍ ԾԴ.

Հ. Մեքսիքոյի վրայ ինչ պատմական գիտելիք կայ:

Պ. Սպանիացիք Ժ. Գաբուն սկիզբը տիրելով Մեքսիքոյի՝ գաղթականութիւն մը հաստատեցին, որ 1810ին ապստամբելով հանրապետութիւն եղաւ, և այնուհետեւ խռովութիւնները պակաս

չեղան: Այս խռովութիւններուն վերջ տալու համար Գաղիոյ օգնութեամբ Աւստրիոյ այժմու կայսեր եղբայրը Մաքսիմիլիան 1864ին գնաց հոն իբրեւ սահմանադրական կայսր, բայց հանրապետականաց նախագահին ժուարէղի ձեռքն իյնալով սպաննուեցաւ 1867ին, և Մեքսիքոյ հիմա դարձեալ հանրապետութիւն է:

Հ. Մեքսիքոյի բնակիչը ինչափ է, գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Մեքսիքոյի բնակիչը 8,750,000 է, գլխաւոր քաղաքներն են՝ Մեքսիկոյ (200,000). շատ գեղեցիկ քաղաք է, ունի համալսարան. Վերաքրու (10,000), Բուէլու (75,000), Բուէլէրաբոյ (48,000). հոս սպաննուեցաւ Մաքսիմիլիան:

Բ. ՄԻՋԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

ԴԱՍ ԾԴ.

Հ. Միջին Ամերիկա քանի մասէ կը բաղկանայ:

Պ. Միջին Ամերիկա կը բաղկանայ 1. Յամայկայ, Գաի և 2. Արեւմտեան Հնդկաստանի Արշիպելագոսին:

1. ՅԱՄԱԿԱՅԻՆ ՄԱՍԸ

Հ. Միջին Ամերիկայի ցամաքային մասին բնակիչը ինչափ է, ինչ տէրութիւններ կը պարուհանէ, և անոնց գլխաւոր քաղաքները որոնք են:

Պ. Միջին Ամերիկայի ցամաքային մասին բնակիչը 2,665,000 է, և կը բաղկանայ հինգ փոքր

Հանրապետութիւններէ և Սնգղիացւոց երկիրներէն :

Հինգ հանրապետութիւններն են

Ա. Կոմիտաս, գլխավոր քաղաքը Կոմիտաս
(40,000):

Բ. Սևն Սալխար, գլխաւոր քաղաքը Սևն Սալխար (20,000):

Գ. Հանրահաշիվ, գլխավոր քաղաքը Քոնստանտինոպոլ (8,000):

Դ. Նկատելով, որ ըստ արժեքի (25,000):

Ե. Քոչար-Րէտտ, զվարճող քաղաքը Սան Ժովե (25,000): Անգղիացւոց երկիրներն են Մոսկով, և Հոնկոնգոսի գաղթականութիւնը:

2. ԱՐԵՎԻԿԱՆԵ ԶՆԴԿԱՍՏՈՆԻ ԱՐՇԻՊԵՂԱԳՈՍԸ

Հ. Արեւմտեան Հնդկաստանի արշիպելագոսն
Բնչ կղզիներէ կր բաղկանայ :

Պ. Արեւմտեան Հնդկաստանի արշիպելագոսը
կը բաղկանայ երեք կղզեխումբէ որ են Ա. Պահամ
կղզիները, Բ. Մեծ և Գ. Փոքր Ալեքեան կղզիները :
Այս խումբերուն մէջ գլխաւոր կղզիներն են ,
Մեծ Անդիլեաններէն՝

1. Քաղաք կղզին, գլխավոր քաղաքը Հալեպ
^{1/2} միլիոն բնակչով: Այս քաղաքին մայր եկեղեց-
 ւոյն մէջ է Կոյումսուի շիրմար:

2. Ճահեւա $1\frac{1}{2}$ միլիոն բնակչով, Անդրիոյ կը վերաբերի, զվտաւոր քաղաքն է ԲԵՂԴԵՂ (13,000):

3. Սեւերու հանրապետութիւնը Հինգի, 708, 000 բնակչօք, զլիսաւոր քաղաքը Սն Տօֆնիշ, (10,000):

4. Բարդ, Ռիտ, 600,000 բնակչությ, գլխավոր
բաղադր Մ. ժ. (18,000):

Փոքր Անդիլեանց մէջ անուանի է Մարգրիտ-
կոյնն որ Գաղիացոց կը վերաբերի :

Գ. ՀԱՐԱԻԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

ገረሰ ሆኖ.

Հ. Հարաւային Ամերիկա Րնչ երկիրներ կը պարունակէ :

Պ. Հարաւային Ամերիկա կը պարունակէ 10
տէրութիւն .

1. Քաղաքացիական հանրապետությունները, 2. Բե-
րան, 3. Պրիմորյե, 4. Չինի, 5. Բարեկուս, 6. Ուս-
կուս, 7. Լա Բլանկ, 8. Պրաչինյա, 9. Կոյոն, 10. Ալգար հարաւային Ամերիկա :

1. ԳՈԼՈՒՄՊԵԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՆՆԵՐԸ

Հ. Քոլումպեան Հանրապետութիւնները ու
նր են :

Պ. Այս հանրապետութիւններն են Ա. Նոր Կր-
նաս, Բ. Վենետիկ, Գ. Էստոնիա :

Ա. Նոր Կրանատայի բնակիչն է 28,000,000, զիւսաւոր քաղաքներն են՝ Պուլտով (40,000), ռուսի համայնաբան. Բաճաճ (9,000) :

Բ. Վէնէզղուէլայի բնակիչն է 1,600,000 ,
 Ղլիսաւոր քաղաքն է Քարթաւս (30,000) . Մարտա-
 ղայ՝ համանուն լճին քով , ունի համալսարան :

Գ. Էքսուդորի բնակիչն է 1,100,000 , գլխաւոր քաղաքն է Քէրօ (76,000) , ունի համալսարան :

2. ԲԷՐՈՒ

Հ. Բէրու ինչ տէրութիւն է :

Պ. Բէրու հանրապետութիւն է , բնակիչը 2,500,000 , գլխաւոր քաղաքներն են Լիմա (121,000) , Արեթիքա (40,000) :

3. ՊՈԼԻՒԻԱ

Հ. Պոլիւիա ինչ տէրութիւն է :

Պ. Պոլիւիա հանրապետութիւն է , բնակիչը 2 միլիոն , գլխաւոր քաղաքներն են Լա Բաշ (76,000) , Բոթոյէ (23,000) :

4. ՉԻԼԻ

Հ. Չիլի ինչ տէրութիւն է :

Պ. Չիլի հանրապետութիւն է , բնակիչը 2,100,000 . գլխաւոր քաղաքներն են՝ Սանթիաօ (113,000) , ունի համալսարան . Վալփարտիչո (70,000) :

5. ԲԱՐԱԿՈԱ

Հ. Բարակուա ինչ տէրութիւն է :

Պ. Բարակուա հանրապետութիւն է , բնակիչը 1,400,000 գլխաւոր քաղաքն է Ասուսիոն (Համբարձում) : Բարակուա այս վերջին տարիներուն մէջ Պրազիլիոյ հետ պատերազմի բռնուեցաւ . հանրապետութեան նախագահը Լորէշ 1870 ին

մեռաւ կռուի մէջ , և հիմա երկիրն անիշխան և աւերեալ վիճակի մէջ է :

6. ՈՒՐՈՒԿՈՒԱ

Հ. Ուրուկուա ինչ տէրութիւն է :

Պ. Ուրուկուա հանրապետութիւն է , բնակիչը 400,000 , գլխաւոր քաղաքն է Մանդեփետոյ (120,000) :

7. ԼԱ ԲԼԱԴԱ

Հ. Լա Բլադա ինչ տէրութիւն է :

Պ. Լա Բլադա , Արժալի հանրապետութիւն ալ վըսուի , բնակիչը 1,737,000 , գլխաւոր քաղաքն է Պալմայրա Այրէս (180,000) :

8. ՊՐԱԶԻԼԻԱ

Հ. Պրազիլիա ինչ տէրութիւն է :

Պ. Պրազիլիա ծերակուտէ և երեսփոխանական ժողովէ բաղկացեալ սահմանադրական կայսրութիւն է , բնակիչը 11,780,000 , գլխաւոր քաղաքներն են՝ Րիօ Դե Ժանէյրոյ (600,000) , Պաուլիստա (160,000) , Բէլուաօրիզոն (90,000) :

Պրազիլիա հարաւային Ամերիկայի ամենէն մեծ և բարեկարգ տէրութիւնն է . երկիրը վերջին աստիճան բարեբեր . ունի սուրճ , շաքար , բամբակ , ծխախոտ , քաքաոյ , որիչ , ոսկի , լանոսկի (բլադին) և ադամանդ :

Չ. ԿՈՒՅԱՆԱ

Հ. Կույանայ ինչ երկիր է :

Պ. Կույանայի ներքին կողմերը վայրենի Ամերիկացուց ձեռքն է , ծովեղերքը միայն կը վերաբերի երեք եւրոպական տէրութեանց , Անգղիոյ , Հոլանտայի և Գաղիոյ : Բոլոր Կույանայի բնակիչը $\frac{1}{2}$ միլիոն է :

Գլխաւոր քաղաքներն են , Անգղիոյ մասին մէջ՝

Ճորճթաւն (155,000) :

Հոլանտայի մասին մէջ՝

Բարմաթայ (16,000) :

Գաղիոյ մասին մէջ՝

Գայէն (3,000) :

Հ. Հարաւային Ամերիկայի տէրութեանց վրայ ինչ գիտելիք կայ .

Պ. Հարաւային Ամերիկայի տէրութեաններուն բոլորն ալ առաջ Սպանիոյ և Բորգոկալի կը վերաբերէին . այս դարուն սկիզբը հետզհետէ ապստամբելով անկախ տէրութիւններ եղան , բնակիչներն են հռոմէական կաթոլիկ , և լուսաւորութեան մասին շատ ետ մնացած են :

10. ԱՉՈՏ ՀՈՐԱԽՈՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

Հ. Ազատ Հարաւային Ամերիկա ինչ երկիրներէ կը բաղկանայ :

Պ. Ազատ Հարաւային Ամերիկա կը բաղկանայ 1. Բարաիլիայէ և 2. Հոյ երկրէն :

1. Բարաիլիայի Ամերիկայի ցամաքին Հարաւային ծայրը շատ ցուրտ երկիր է . բնակիչները երկայնահասակ , ձաղկահեր և շատ տգեղ վայ-

քենի մարդիկ են , և Բարաիլի կը կոչուին :

2. Հոյ երկիրը , Բաղաիոնիոյ Հաբաւային կողմը , կղզիներու խումբ է , բնակիչը վայրենի և ապուշ : Այս կղզիներուն մօտ են Ֆուլլաթ կոչուած անբնակ կղզիները , ուր Անգղիացիք 700 հոգիէ բաղկացեալ գաղթականութիւն մը ունին :

ՈՎԿԻԱՆԻԱ

ԴԱՍ ԾՁ.

Հ. Ովկիանիա երկրիս մը մասին կ'ըսուի , և քանի՞ էջ բաժնուի :

Պ. Ովկիանիա կ'ըսուի Խաղաղական Ովկիանոսի մէջ Արեւելեան Ասիոյ և Արեւմտեան Ամերիկայի մէջտեղ դառնուած շատ մը մեծ և փոքր կղզիներուն : Ովկիանիա կը բաժնուի 1. Աւստրալիա և 2. Բելիէնիէ :

Հ. Աւստրալիայիս մըն է :

Պ. Աւստրալիայի կը կոչուին 1. Աւստրալիա կամ Նոր Հոլանդա ըսուած ցամաքը և 2. Երեւ Դեմ կղզիները՝ Ա. Նոր Կալէնի , Բ. Նոր Սէլանդա և Գ. Վանդիմանի կղզին կամ Դասմանիա :

Հ. Աւստրալիոյ տարածութիւնը և բնակիչը մըջափ է , ժողովուրդն ինչ ցեղէ է , գլխաւոր քաղաքները որոնք են :

Պ. Աւստրալիոյ բնակիչը 2 միլիոն է , բնիկ ժողովուրդը վայրենի է , բայց Անգղիացիք շատ գաղթականութիւններ ունին , մանաւանդ Աւստրալիոյ Հարաւային եղբորը , ուր գլխաւոր եւրոպական քաղաքներ են Սիդնի (110,000) . Հոս կը նստի կուսակալը . Մելբուռն (170,000) , ունի

Համալսարան . Արեւելի (40,000) , Հարաւ (20,000) Վանտիմէնի կղզւոյն մայրաքաղաքն է :

Հ. Բուրնէշիա Բրն է :

Պ. Բուրնէշիա կը կոչուին Աւստրալազիայէն դէպ արեւելք Մեծ Ովկիանոսի մէջ գտնուած խումբ խումբ կղզիներ , որոնց գլխաւորներն են՝

1. Նոր Բրիտանիա , 3. Մարշալեան կամ Աւալաիայ կղզիք , 3. Բարոլեան կղզիք , 4. Սոլոմոնեան կղզիք , 5. Նոր Գուէրանիա , 6. Նոր Հէպրէրեան կղզիք , որոնց գլխաւորն է Հոֆման Սըքոյ կոչուած կղզին , 7. Մակելան կամ Մարալաիայի կղզիք , 8. Ֆիճի կղզիք , 9. Բարեկաֆալեան կղզիք , 10. Նաւալաիայ կամ Սաֆա կղզիք , 11. Բուտի արշիպելագոսը , 12. Ընկերութեան կղզիք որոնց գլխաւորն է Դանիդի , 13. Բանդա կամ Տաֆարաի կղզիք , 14. Մէրաու կամ Մարտիլեան կղզիք , 15. Սանթալի կղզիք :

Հ. Բուրն այս կղզեխումբերուն վրայ ինչ մասնաւոր գիտելիք կայ :

Պ. Այս կղզիներուն մէկ մասը փոքր ըլլալուն համար Միտրանիա կը կոչուին :

Այս կղզիներէն ոմանց բնակիչներն ըստ մասին կամ բոլորովին քրիստոնեայ եղած են : Քրիստոնեայ բնակիչ ունեցողներուն մէջ երեւելի են Սանտուիչեան կղզիք , որոնց գլխաւորն է Հաւայի : Սանտուիչիք որոնց թիւը 200 հազարի չի հասնիր՝ Հիմա եւրոպական կերպով ծաղկեալ Քրիստոնեայ ժողովուրդ են , եկեղեցիներ , զբոսայրոցներ , տպարաններ և լրագիր ունին : Մայրաքաղաքն է Հոնոլուլու (14,000) : Ամերիկացիք ասոնց վրայ մեծ ազդեցութիւն ունին :

ԲՆԱԿԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍ Ա.

Հ. Բնական աշխարհագրութիւնն ինչ բանի վրայ կը խօսի :

Պ. Բնական աշխարհագրութիւնը կը խօսի երկրիս երեսը բաղկացնող կամ անոր վրայ գտնուող ռելիեֆին և քլիմային մարմնոց վրայ , ինչպէս նաեւ միջուկին կամ օդին վրայ որ երկրիս կը պատէ և երկրիս կը վերաբերի :

Հ. Գործարանաւոր և անգործարան մարմիններ որոնք են :

Պ. Գործարանաւոր մարմիններ են քանդակէրը և շէշարները (անասուն և մարդ) , ասոնցմէ ուրիշ մարմիններ , ինչպէս արեւը , Ժամանակը , օդը , ջուրը , անգործարան են :

Ա. ԱՆԳՈՐԾԱՐԱՆ ՄԱՐՄԻՆՔ

Հ. Երկրիս երեսն ինչ նիւթերէ կը բաղկանայ :

Պ. Երկրիս երեսը կը բաղկանայ հողէ և ջուրէ :

Հ. Երկրիս երեսը բաղկացնող հողը քանի տեսակ է :

Պ. Երկրիս երեսը բաղկացնող հողը հինգ տեսակ է , որ իրարու վրայ խաւ խաւ դիպուած կը գտնուին , և կը կոչուին շախիւն , շախիւն ,

Երկրորդական, երրորդական, և չորրորդական գետինները: Այս խաւերն այլեւայլ ժամանակ հրոյ և ջրոյ ազդեցութեամբ հազարաւոր դարերու մէջ կազմուած են, և այս խաւերուն շատերն իրենց մէջ գործարանաւոր մարմնոց մնացորդները կը պարունակեն քարացեալ վիճակի մէջ: Այս տեսակ տեսակ հողերուն վրայ կը խօսին ընդարձակ և հիմնական կերպով երկրաբանական և հաստատուն կոչուած գիտութիւնները:

Հ. Երկրիս երեսը կազմող հողը կամ գետինը ինչ ձեւերով կ'երեւայ մեզի:

Պ. Երկրիս երեսը կազմող հողը մեզի կ'երեւայ իբրեւ ռաշ, լեռ, իջի, հովիտ, կիճ, լեռն, պարանոց, և այլն, որոնց վրայ կը խօսի քաղաքական աշխարհագրութիւնը (Տես այս գիրքին քաղաքական մասին մէջ էջ 10 և 11):

ԴԱՍ Բ.

Հ. Երկրիս երեսը ծածկող ջուրը քանի տեսակ է:

Պ. Երկրիս երեսը ծածկող ջուրը երկու տեսակ է՝ ծովային և ցամաքային:

Հ. Ծովային ջուրն ինչպէս է:

Պ. Ծովային ջուրն ընդհանրապէս դառն և աղի է. բայց դէպ ի հիւսիս և միջերկրական ծովերու մէջ ջուրը քիչ աղի է, ինչպէս Պաղդիկ և Սեւ ծովերուն ջուրը, քանզի ասոնց տարածութիւնը Ովկիանոս կոչուած մեծ ծովերուն նայելով փոքր է, և անուշ ջրոյ շատ գետեր կը թափին ասոնց մէջ. թէպէտ կապից ծովին, որ միջերկրական

ծով է, ջուրը քան Ովկիանոսի ջուրն աղի է: Հ. Ծովերու մէջ ինչ բաներ կը գտնուին:

Պ. Ծովերու մէջ ալ, ինչպէս ցամաքի վրայ, կան գաշտեր, լեռներ, գետեր. կան նաեւ տեսակ տեսակ տունկեր և անասուններ, մանաւանդ անթիւ տեսակ մեծ և փոքր ձկուներ և խեցեմորթք: Հ. Ծովերուն բարեխառնութիւնն ինչպէս է:

Պ. Ծովերուն ջուրը երթալով կը ցրտանայ դէպ ի յատակը, նոյնպէս դէպ ի բեւեռներն, ուր ջուրը միշտ սառած է, մանաւանդ ձմեռները, մինչեւ 10 աստիճան, իսկ ծովածոցները սառած են մինչեւ 30 աստիճան լայնութեան: Բեւեռներուն մօտ սառուցի ահագին կտորուանք կը լողան ջուրին երեսը մինչեւ 40 աստիճան բեւեռէն ասդին: Հարաւային բեւեռին սառած մասն աւելի է քան հիւսիսային բեւեռինը:

Հ. Ծովին ջուրն ինչ շարժումներ ունի:

Պ. Ծովին ջրոյն շարժումներն են՝ միջերկրական շարժումը, յորձան և խառց:

Հ. Մթնոլորտական շարժումն ինչ է:

Պ. Մթնոլորտական շարժումը կը պատճառի հովէ, որ ծովին երեսը միայն կը յուզէ, քանզի մեծամեծ ալէկոծութեանց ատեն անգամ, մինչեւ 33 մէթր վար, ծովին ջուրը հանդարտ է:

Հ. Յորձանքն ինչ է:

Պ. Յորձանքը մաս մը ջուր է ծովուն մէջ, որ գետի պէս հոսելով կ'երթայ: Դիտաւոր յորձանքներն են հիւսիսայինները որ հիւսիսէն դէպ ի հասարակած կու գան, և հիւսիսահասարակ յորձանքները որ կ'երթան արեւելքէն դէպ արեւմուտք: Այս յորձանաց պատճառ հովերը կամ երկ-

րիս իւր առանցից վրայ դառնալը կը կարծուի : Յորձանքները երբեմն պտոյտ ընելով ահագին անդունդներ կը բանան ծովուն մէջ և մօտ դացող նաւերը մէջ կ'առնուն , ինչպէս է Մալաթիոս Նորուեկիոյ հիւսիսային կողմը :

Հ. Խաղաքքն ինչ է :

Պ. Խաղաքք կ'ըսուի տեղ տեղ որոշեալ ժամերու մէջ ծովի ջուրին ցամաքէն քաշուիլն ու նորէն գալը : Այս շարժմանց առաջինը *դեղադուր* թիւն է երկրորդը *հիւնթաք* թիւն կ'ըսուի : Կը կարծուի թէ այս շարժումը լուսնոյ և արեգական ձգիչ զօրութենէն է :

ԴԱՍ Գ.

Հ. Յամաքային ջուր ըսելով ինչ կը հասկցուի , և քանի տեսակ ցամաքային ջուր կայ :

Պ. Յամաքային ջուր ըսելով կը հասկցուին *անթիւն* երբեք յառաջ եկած անոյշ ջուրերը , ինչպէս աղբիւրներ , առուններ , գետեր : Երկրիս վրայ անթիւ գետակներ և գետեր կան , որոնց գլխաւորները կը յիշէ քաղաքական աշխարհագրութիւնը : (Տես քղբկն . աշխ . էջ 22, 23 :

Հ. Անձրեւն ինչ է :

Պ. Անթիւն կ'ըսուի այն ջուրը զոր շոգիներէ կազմուած ամպերը կը տեղան երկրիս վրայ :

Անձրեւներն երկրիս վրայ ամեն տեղ միօրի նակ չեն . հասարակածին և ծովեզերաց մօտ անձրեւներն աւելի առատ են քան անոնցմէ հեռու գտնուող տեղեր , թէպէտ դէպ 'ի հիւսիս անձրեւային աւուրք աւելի յաճախ են :

Արեւադարձներուն մէջտեղ , կ'ա՛յս արեւեալ

գօտւոյն տակ գրեթէ ամեն տարի որոշեալ ամիսներու մէջ կ'անձրեւէ առատ . այսպիսի անձրեւները կը կոչուին Պարթեւաւն *անթիւն* : Այս անձրեւներէն երկրիս այն մասերուն մէջ գրեթէ բոլոր գետերը յորդելով կ'ողողեն ընդարձակ երկիրներ : Այսպէս Յեղոս գետն ամեն տարի որոշեալ ժամանակ կ'ողողէ Եգիպտոսի հարուստ հովիտը . նոյնպէս հարաւային Ամերիկայի մէջ տեղ տեղ , ինչպէս Բարակուա , ուր գետինը տափարակ է առանց զառ 'ի վայրի , անձրեւներէն յորդեալ գետերը տարածուելով ահագին լիճ մը կը ձեւանան :

Հ. Ուրիշ ինչ ցամաքային ջուրեր կան :

Պ. Ցամաքային ջուրեր են նաեւ *ձալան* կամ *Քրիւն* : Լիճերէն ոմանց մէջէն գետեր կ'անցանին , ինչպէս Բոսդանցի և ձինեւրայի լիճերէն . ուրիշներէն դուրս ամենեւին ջուր չեւելի , ինչպէս Կասպից ծովէն և Արալու ծովակէն : Այս երկու ծովակներուն ջուրը ծովի ջուրի պէս աղի է :

Հ. Ջերմուկներն ինչ են :

Պ. Ջերմուկները տաք ջուրեր են որ երկրիս ծոցէն կը բղխեն , և իրենց մէջ խառն ունին հանքային նիւթեր , ինչպէս ծծումբ , երկաթ , և այլն : Այս ջուրերուն տաքութեան պատճառը , ինչպէս կը կարծուի , երկրիս կեդրոնին ջերմութիւնն է . և կայ ջերմուկ որուն ջուրը եռացեալ ջրոյ տաքութիւնն ունի : Գրեթէ երկիր չկայ որ ջերմուկային ջուրեր չունենայ որ իրեւ դեղ կը գործածուին : Անուանի և շատ յաճախեալ ջերմուկները Գերմանիոյ , Գաղիոյ և Փոքր Ասիոյ մէջ են , ուր նշանաւոր են Պրուսայի ջերմուկները :

ԴԱՍ Ե.

Հ. Մթնոլորտն ինչ է:

Պ. Մթնոլորտ կը կոչուի օդը զոր կը շնչենք, և որ 70-90 քիլոմէտր բարձրութեամբ կը պատէ երկիրս, և այլեւայլ կազանման հեղուկներէ կը բաղկանայ:

Հ. Օդին գլխաւոր յատկութիւններն ինչ են:

Պ. Օդը երկրիս երեսին վրայ 770 անգամ աւելի թեթեւ է քան զջուր. բայց այս թեթեւութիւնը միօրինակ չէ ամեն տեղ. լեռներու վրայ աւելի թեթեւ է քան ծովին երեսը և դաշտերու վրայ:

Օդին տաքութիւնը նոյնպէս միօրինակ չէ ամեն տեղ. այս տաքութիւնը մթնոլորտին վերի մասերուն մէջ շատ նուազ է. այս է պատճառը որ բարձր լեռանց գլուխները ձիւնով և սառուցով պատած են միշտ: Հասարակածին տակ լեռներուն վրայ ծովին հաւասարութենէն վեր մինչեւ 4,900 մէթր կը սկսի ձիւնը. լայնութեան 60 երորդ աստիճանին տակ՝ մինչեւ 1,100 մէթր: Տեղւոյ մը աւելի կամ նուազ տաքութեան մէկ պատճառն անոր աւելի կամ նուազ հեռի ըլլալն է հասարակածէն: Դարձեալ լեռներուն հարաւային կողմն աւելի տաք կ'ըլլայ քան միւս կողմերը. նոյնպէս արեւմտեան ծովեզերքը աւելի տաք են քան արեւելեանները: Միեւնոյն լայնութեան տակ Ամերիկա աւելի ցուրտ է քան Եւրոպա և Ափրիկէ, նոյնպէս հիւսիսային կիսագունան աւելի բարեխառն է քան հարաւայինը: Ովկիանոսի կղզիները ձմեռն աւելի տաք են և ամառն աւելի զով քան ուրիշ երկիրներ:

Հ. Մթնոլորտին վերաբերեալ ուրիշ ինչ երեւոյթներ կան:

Պ. Մթնոլորտին վերաբերեալ ուրիշ շատ երեւոյթներ կան, ինչպէս լուսնային օդը, քիւմուլոս, ելեպտոս երեւոյթներ օդին մէջ, զոր օրինակ կոչուի, հիւսիսային որ ճառագայթարձակ աղեղ է, և Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ հիւսիսային բեւեռին մօտ, նաեւ հարաւային բեւեռին կողմերը, շատ անգամ գիշերները կը տեսնուի: Մթնոլորտական երեւոյթ է նաեւ փոփոխական աղան մէկ ծայրին դէպ 'ի հիւսիս դառնալը: Բոլոր այս բաներուն վրայ կը խօսի բնական գիտութիւնը:

Հ. Հողն ինչ է:

Պ. Հող մթնոլորտին շարժումն է, և մթնոլորտին շարժման պատճառը տաքն ու ցուրտն է:

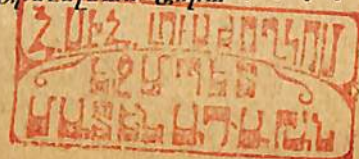
Հ. Քանի տեսակ հով կայ:

Պ. Կան հասարակ և փոփոխական հովեր: Հասարակուն կ'ըսուին այն հովերը որ միշտ միեւնոյն ուղղութեամբ կը փչեն: Այս հովերն արեւադարձներուն մէջտեղ, կամ հասարակածին տակ կ'ըլլան. ինչպէս են ալիքի կոչուած հովերը հասարակածին տակ, և հասարակածի կողմերը հովերը հարաւային Ովկիանոսին մէջ: Այլեցեալ գօտւոյն տակ սոսկալի փոթորիկներ ալ կը պատահին: Բարեխառն գօտիներուն մէջ փչող հովերն անկանոն են և որոշ ուղղութիւն մը չունին. աս երկիրներն ալ գատ են նաեւ մրրիկներէ:

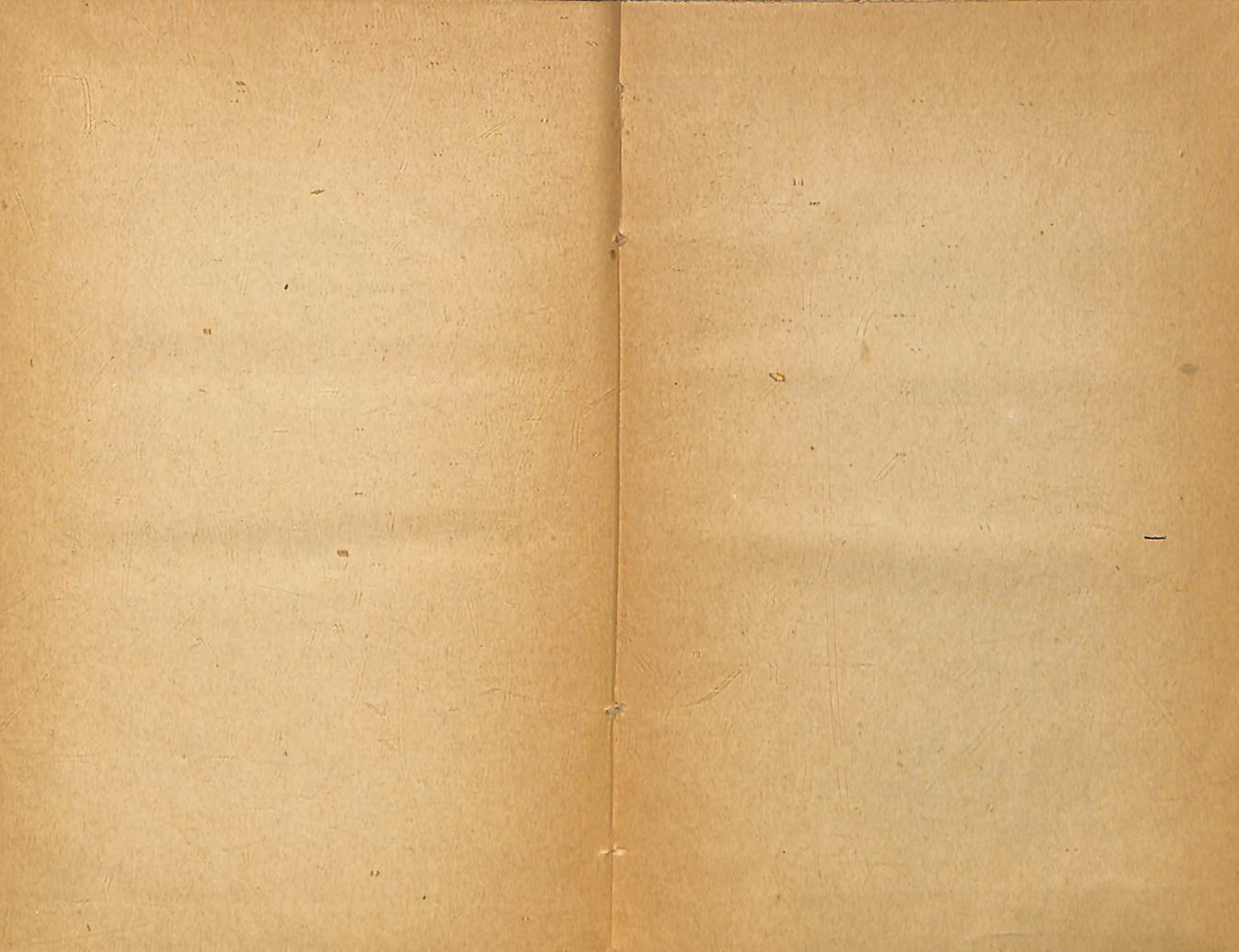
Հ. Վիշապ կամ թաթառ ինչ է:

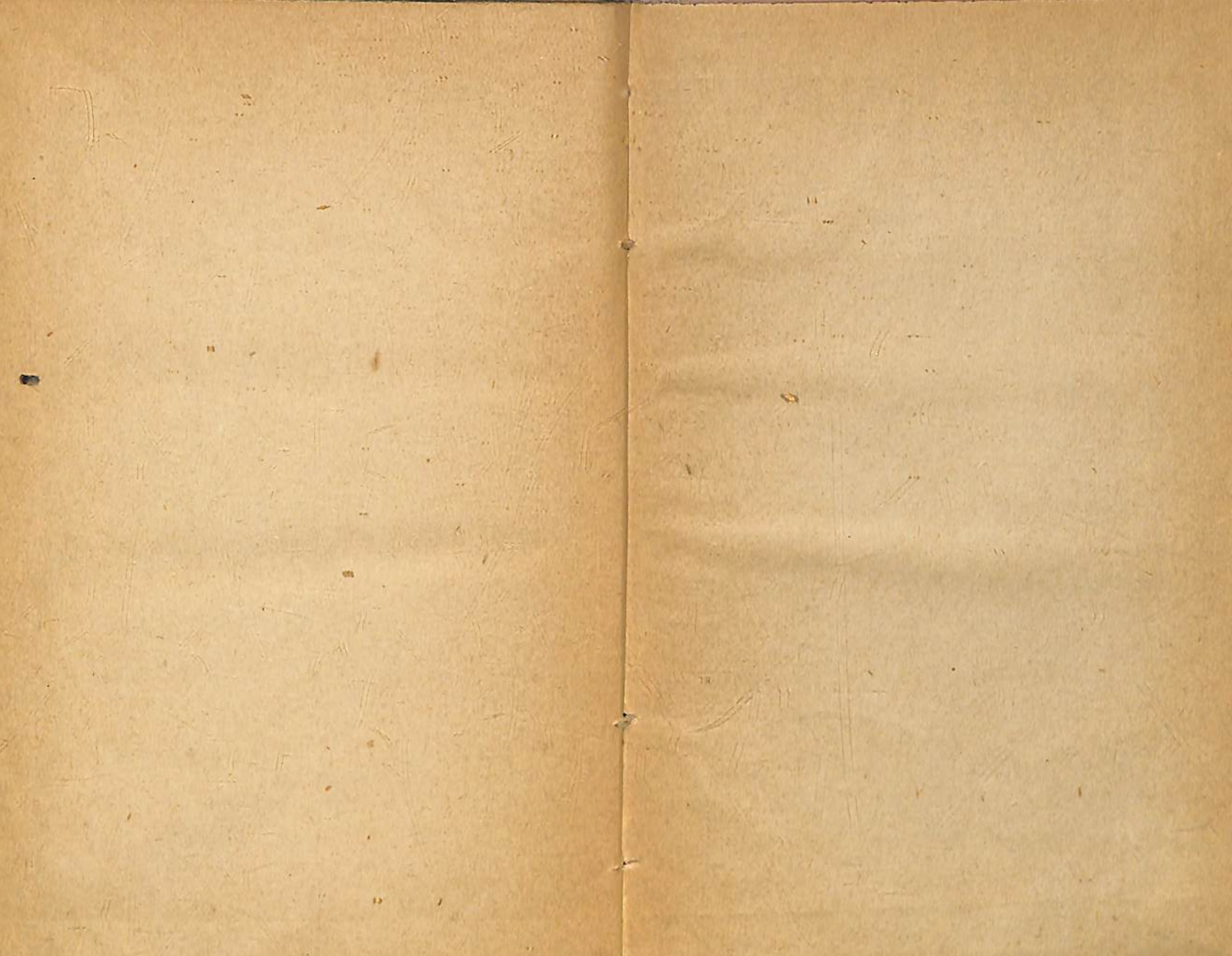
Պ. Երբ երկու հովեր հակառակ ուղղութեամբ իրարու կը հանդիպին՝ Վիշապ կամ Թաթառ (խօրթում) կոչուած պտուտակ հովը յառաջ կու գայ:

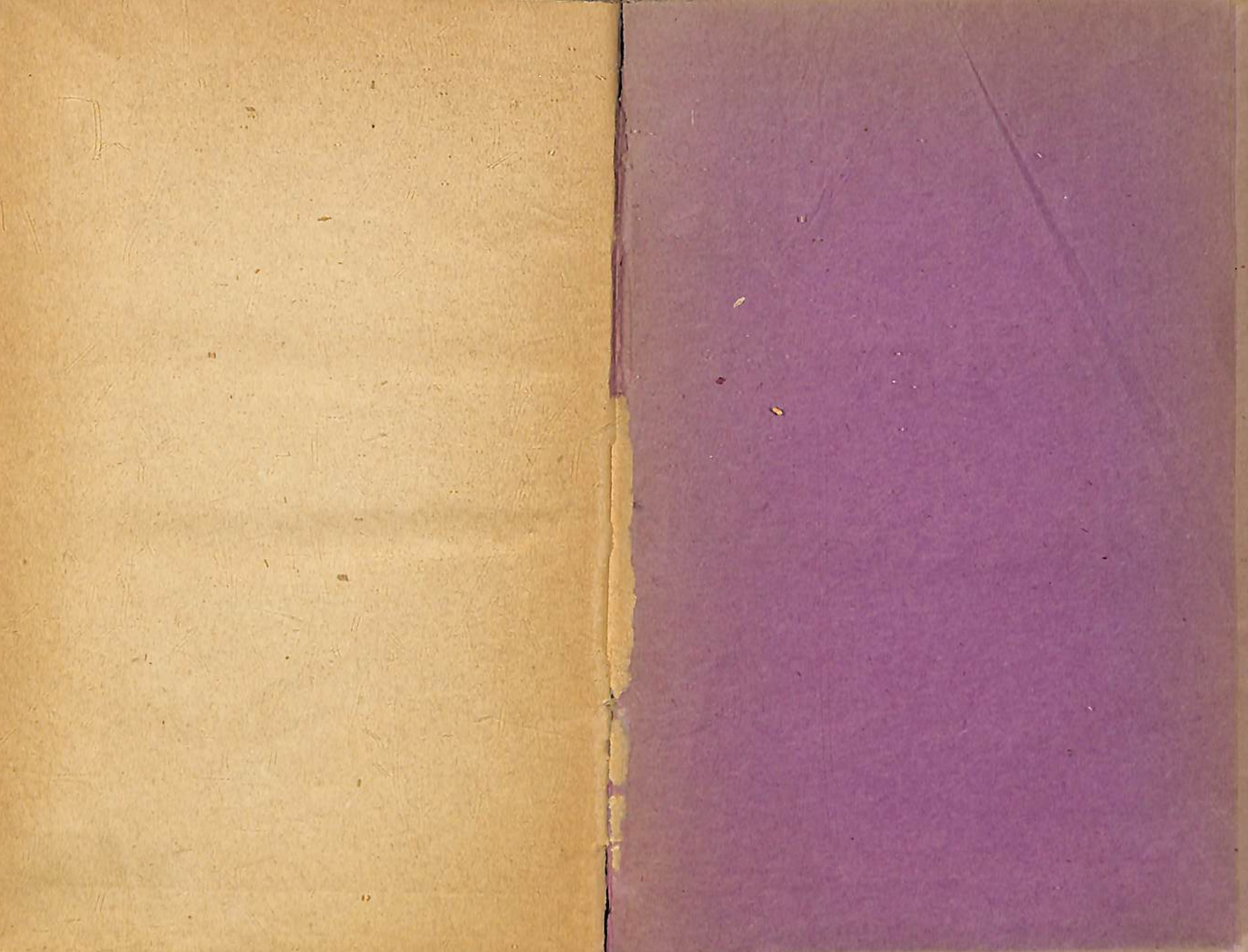
	Երև.
1. Բերան	61
2. Պարիս	63
3. Սահման	64
4. Վերադարձ	64
5. Պարիս	65
6. Հեռ	66
7. Արև	66
9. Աստուծո-Ոսկարական կայսրութիւն	67
Գ. Հիւսիսային արեւմտեան Եւրոպա	73
10. Սքանդինաւեան ցամաքակողմ	73
11. Դանիա կամ Տանիւարքա	75
12. Մեծն Բրիտանիա	76
Դ. Արեւելեան Եւրոպա	80
13. Բուսիա	80
ԱՍԻԱ	83
Ա. Հարաւային Ասիա	87
1. Ասիական Թուրքիա	87
2. Արաբիա	90
3. Իրան	91
4. Հնդկաստան	92
5. Հնդկաց Արշիպեղագոսը կամ Մալեզիա	94
Բ. Միջին Ասիա	95
1. Թուրքեստան կամ Ազատ Թաթարիստան	95
2. Կովկասիա	95
Գ. Հիւսիսային Ասիա կամ Սիպերիա	96
Դ. Արեւելեան Ասիա	96

	Երև.
1. Զին	96
2. Ճարմն	97
ԱՓՐԻԿԵ	99
Ա. Հիւսիսային Աֆրիկէ	101
1. Եգիպտոս	101
2. Նուբիա	102
3. Հապեղ կամ Եթովպիա	102
4. Պերսիական	102
Ա. Թրէք	103
Բ. Թուրք	103
Գ. Ալճէր	103
Դ. Մարոկո	103
5. Սանարա	104
6. Սենեկամպիա	104
7. Սուտան	104
Բ. Հարաւային Աֆրիկէ	105
1. Արեւելեան ծովեզր	105
2. Քաբ կամ Բարեյուսոյ երկիրը	106
3. Արեւմտեան ծովեզր	107
4. Կոգիթ	108
ԱՄԵՐԻԿԱ	109
Ա. Հիւսիսային Ամերիկա	112
1. Դանիական հիւսիսային Ամերիկա կամ Կրեօնյան	112
2. Բրիտանական հիւսիսային Ամերիկա	113
3. Հիւսիսային միացեալ ճահանգները	113

ՅԱՆՆ ԳՐՈՅ

Ի ԴՐԱՏԱՆ ՅՈՎԱՆՓԱՅ ԴԱՎԱՅԵԱՆ

(թղթադրամը 100 դրոշի հաշով)

ԴՐ. ՓՐ.

Այրենարան ,	Հեղարան եւ Ընթերցարան	20
Աշխարհագրութիւն քաղ. Բնա. Գարագաշեան	5	
Աշխարհագր. Բնութ. Բնա. քաղ. Գարագաշ.	45	
Աշխարհագր. « « « Ս. Միրայել	42	
Գրագիտութիւն առնուն Ե. Մուրադեանի	45	
Գեղարարութիւն կորնեան Հայ. Գղղ. Յն. Տճ.	8	
Գեղարարութիւն Մուկուայի տիպ	45	
Երգարան նոր կամ քնար Հայաստանի	40	
Ընթերցարան կամ Գաստիարակ. Գարագաշ.	5	
Ընթերցարան կամ Կախագիտելիք Ս. Փափագ.	40	
Թուարանութիւն ընդարձակ Տ. Պօղանեան	20	
Ժողովրդական Մատենադարան Ա. Բ. Գ. մաս	6	
Հատրնիք քաղաւոր Կի նախնեաց Գրգշ.	20	
Հեղարան	50	
Մանր ուսմունք քրիստոնէական Գ. Մարկոս.	4	
Նոր ընթացք գրարտութեան Մուրադեան	4	
Պատմ. Սրբազան Ս. Փափագեան	40	
Պարտք Տղայոց	5	
Սրբազան պատմ. Ա. Գարագաշ.	9	
Սկզբունք դատարարական Ա. հոր.	40	
Բազում ճէտվելի	5	
Փոյրիկ քարտուղար կամ Կամականի	45	
Փերականութիւն գործնական Գարագաշ.	45	
« ընդարձակ «	45	
« համառոտ «	8	
« ըստ Օւլէնսթրօփի, Գաղղի.		
կրէն եւ Հայկրէն Գարագաշ.	50	
Փերականութիւն Նիշմանեանի Հայկրէն	40	
« « « Գաղ. Հայ.	45	
« Լըրէրի « «	42	
Փերական քաղաւորական կամ Այրենարան	4	20
Փերական կամ Այրենարան հին ոճով		45